

KORMÁNYZÓSÁGOM TÖRTÉNETE

UTÓPIA HENRY GEORGE GAZDASÁGI RENDSZERE
ALAPJÁN

ANGOLBÓL FORDITOTTA:
BRAUN RÓBERT

BUDAPEST

ATHENAEUM IROD. ES NYOMD. RÉSZVÉNYT. KIADASA

... az állam végcélja az, hogy arányos földadó-
főosztással az egyenlőséget helyreállítsa.“

II. József 1789. február 10-én kelt rendeletéből.

A fordító minden jogot fentart magának

ELŐSZÓ

Őszinte örömmel ajánlom ezt a kis könyvet a társadalmi problémák iránt érdeklődő magyar közönség, különösen pedig a tanuló ifjuság figyelmébe és szeretetébe.

Husz-huszonöt évvel ezelőtt egy angol és egy magyar ember irták Ausztráliában. Időközben a magyar társszerző előkelő helyet vivott ki magának az angol természettudományban és egyik vezérembere lett Yorkshire vegyészeti iparának. De a fiatal meggyőződés lelkes szülőtte, ez a kis társadalmi utópia, két évtized után mit se vesztett közvetlenségéből és meggyőző erejéből. A szubjektív elem teljes kiküszöbölése dacára és az elméleti közgazdasági levezetések szigorú rendszeresége mellett is, ez a tanulmány oly kitűnő agitatórius eszköznek bizonyult, hogy a legutóbbi heves angol budget-harc idején mintegy százezer példányban terjesztették el Henry George angolországi hívei.

Forradalmi ereje e tanulmánynak abban áll, hogy általános elvi megfontolások helyett, in medias res, az egymással küzdő érdekcsoportok kenyérharcába viszi az embert, s mintegy elméleti kísérletét adja egy oly állapotnak, mely a földet felszabadítaná.

Az utóbbi évtizedek szociálista vagy anarchista irodalma oly rikitó színekben rajzolta meg a Tőke véres egyeduralmát, borzalmas zsarnokságát a lelkek és a testek felett, hogy végre élő valóságában látni szeretnők azt a veszedelmes sárkányt, melynek legyőzésére annyi gondolat hiába folyt el.

Erre az oly érthető kíváncsiságra válaszol a mi kis könyvünk, amikor a George-féle egyetlen földértékadó hatását festi meg a társadalomra. Az öszadók eltörltetnek és csak egy száz százalékos adó marad, mely a föld mindenkor teljes értékét lefoglalja a társadalom számára. Ez a terv végeredményében a föld tökéletes felszabadítását jelenti, mert ezt az adót csak az képes megfizetni, aki saját munkájával művel meg egy kisebb földdarabot. Eltekintve most már az egyetlen adó kivihetőségének sokat vitatott kérdésétől, a kis könyv azért rendkívül érdekes, mert egy oly társadalom képét rajzolja meg, melyben bárki kaphat megmivelhető földet.

Valóságos légüres térben végzett kísérletről van itt szó egy finom, eszmei dedukció alapján, de úgy, hogy nem tankönyvi elméletekről hallunk, hanem a paraszt, a kereskedő, az iparos, a gyáros, a bankigazgató, az ügyvéd stb. berendezkedéséről van szó egy oly társadalomban, melyben minden a régi, nem változott semmi, csak az az egy körülmény, hogy az egyetlen adó folytán mindenki annyi földet kaphat, amennyit akar.

És ennek a deduktív kísérletnek bámulatos ereje van a társadalmi összefüggések megértésére. A tőke veszedelmes bálványa egyszerre összeroppan. Siralmas kísértetnek bizonyul, melynek, ime, semmi hatalma sincs attól a perctől fogva, hogy minden dolgos ember földet kaphat. Az a félelmes, milliókat kizsákmányoló dé-

mon egyszerre rozsdás vasak, értéktelen papírosok és haszontalan aranykészletek ura, melyekkel nemcsak nem uralkodhatik, de amelyekből meg sem élhet. Dolgoznia kell, hogy éhen ne haljon.

Rendkívüli éleselméjűséggel és szellemességgel deríti így fel kis könyvünk a közgazdaságnak legelvontabb elméleteit is, mindig az élet leggyakorlatibb kérdéseit vizsgáló embereknek heves és érdekes vitatkozásai alapján. Aki elolvassa, merem állítani, egészen más szemmel fogja nézni a tőkét és a társadalmi harcokat, a szegénység és a gazdagság, a verseny és a monopólium problémáit. A földreformer-irodalom ismerete mellett is olykor bámulatosan frappánsul hat ez az utópia. Az elméletmentes olvasóra ez a benyomás, azt hiszem, még nagyobb lesz. Ép ezért ajánlom első sorban a tanuló ifjúság figyelmébe ezt a munkát. A magyar közgazdasági kézi könyvek vigasztalan kompendiumai helyett erről a néhány oldalról több valódi közgazdasági tudást, még inkább kutatási érzéket fog a fiatal olvasó elsajátítani, mint az említett könyvszörnyetegek ezer oldalairól. Ezt a hatást a Braun Róbert szép és gondos fordítása még fokozni fogja.

Budapest, 1912. május hava

Jászi Oszkár

»Zászló sem kell, rongyos lepel,
Szabadságharcunknál;
Gyilkos ágyutüz nélkül is
Igazságunk helyt áll.
Lándzsánk, kardunk írott betű,
Az ész küzdőterünk;
Sok győzelmet vívtunk ki már,
S egy ujat most nyerünk.«

Charles Mackay

A FORDÍTÓ ELŐSZAVA

E könyv, melyet az olvasó kezébe vesz, egy angol és egy magyar ember munkája, kik azt mintegy 20—25 év előtt irták Ausztráliában. A társszerzők fiatal emberek voltak, művük névtelenül jelent meg és még most is így van forgalomban. E könyv nagy pályát futott meg Ausztráliából az egész angol könyvpiacon és több idegen nyelvű fordításban is megjelent, egyebek közt japánul. E kis könyv a legkedveltebb és leghatásosabb fegyvernek bizonyult a Henry George eszméiért vívott harcban.

Mintegy négy éve annak, hogy a fordító megismerkedett az angol társszerzővel Londonban és a magyarral Bradfordban. A fordító a magyar társszerző szájából hallotta e könyv történetét.

Heves politikai harc folyt Ausztráliában, két szerzőnk pedig buzgón vett részt a népgyűléseken. Folyton fölhangzott ez a kérdés egyik ellenfelüktől: Mit tenne ön, ha Anglia tejhatalmu kormányzója volna? E kérdésre ad feleletet e könyv. Nincs benne az a ragyogó fantázia, mint Bellamy ismert művében, de van benne oly érvelés, mely helyt áll a legelméletibb ellenvetésekkel szemben is. Viszont a párbeszédnek elevensege és szellemessége épp oly érdekessé teszi, mint a legjobb szépirodalmi munkát.

Bár a fordító már tizennégy éve ismeri és szereti e kis könyvet, lefordítására csak akkor szánta el magát, amikor annak nagy hódító erejét látta. Így készült e fordítás néhány hét alatt, egy kis massachusetts-i faluban, Amerikában. És így kapja vissza a magyar föld e munkát, melyet a földgömb másik felén írt egyik fia, aki a fordítóval együtt azt kívánja, vajha szerezne e könyv magyar formájában is oly lelkes híveket Henry George eszméinek mint az eredeti kiadás.

Braun Róbert

I.

Egy politikai kirándulás és ami belőle következett.

A Mohamedről szóló legenda, hogy a mennyel tájakat meglátogatta, a hét mennyországot bejárta, miközben számtalan viszontagságokra akadt utjában és még jókor ért a földre, hogy egy korsót fölkapjon, melyet véletlenül távozásakor fölborított, anélkül, hogy annak tartalmából egy csepp is kifolyhatott volna, nem tűnik előttem oly hihetetlen csodának, mint mikor először olvastam e történetet. Bárha az én kalandom nem is egészen oly csodálatos, mint a nagy prófétáé, de nem sokkal marad mögötte. Szerény adófizetői állásból fő-kormányzói méltóságba emelkedni, teljes tizenkét hónapig maradni e hivatalban, ily rövid időbe szorítani egy egész és talán több nemzedék munkáját és mindezt napkeltétől napnyugtáig elvégezni, olyan cselekedet, melyhez fogható nincs a történelemben és csak az izlam híres prófétájának csodás utazásához hasonlítható.

De talán jobb lesz elején kezdenem mesémet.

Szép idő, jó társaság és a nagyon nélkülözött nyugalomra való kilátás elcsábítottak munkámtól, hogy a helybeli demokratakör kirándulásában vegyek részt.

Ami a kirándulás fölűditő jellegét illeti, ez reám vonatkozólag teljesen balul ütött ki. Nem lehet szellemi nyugalom, amint vesztetre tapasztaltam, egy csomó ko-

moly, lelkes politikus közt, kivált oly időben, amikor egy ország iparát nagy sztrájk bénítja meg és úgy a parlamentben, mint azon kívül egy nagy alkotmányos intézkedés heves vita tárgya. Ezt tudnom is kellett. De most, az eset után, nem vagyok biztos benne, hogy nem volt-e az a kilátás, hogy a napi politika megvitatását hallhatom — tudtomon kívül — egyik oka annak, hogy elfogadtam a meghívást. De bárhogya is legyen, elmentem és csakhamar a társadalmi kérdés kellő közepén voltunk, a kiránduló társaság pedig vitatársasággá alakult át.

Szónokban nem volt hiány. Minden jelenlevőnek volt valami sürgős mondanivalója és csaknem mindenki egyszerre akart beszélni, úgy, hogy csakhamar parlamentáris formák váltak szükségessékké. Elejtettük eredeti tervünket, hogy a réten átvágjunk, egy facsoport alatt telepedtünk le és én lettem a rögtönzött parlament elnöke. Főlöskéges mondani, hogy a társadalmi kérdésnek minden elképzelhető fázisát megvitattuk és hogy ugyanannyiféle gyógyszert ajánlottak, ahány szónok volt. Elnöki föladatomban nem volt mindig könnyű; néha nagy nehézségekbe került csillapítani azok türelmetlenségét, akiknek az előadott véleményről eltérő nézete nem szorosán parlamentáris módon nyilvánult meg. De egészben véve a dolog simán ment; élénk, nem egészen haszontalan vita folyt addig, míg a nap nyugta nem emlékeztetett arra, hogy ideje haza térni.

Amikor haza értem, fejem szédült. Bár a vitába nem elegyedtem, figyelmes hallgatója voltam több véleménynek, melyek egynémelyikét nagy rátermettséggel adták elő. Böven volt, ami gondolatot ébreszt, mindamellett, vagy talán épen azért, hogy több szónok egyforma ügyességgel és tetszetősséggel vont le kiegyenlíthetetlen következtetéseket ugyanegy csoport tényből.

Akaratom ellenére igyekeztem összhangba hozni az ellentétes állításokat és különválasztani a tényeket és következtetéseket. De minél többet gondolkoztam, annál nagyobb lett zavarom. Egy dolog azonban nagyon meglepett és pedig az, hogy a különböző iskoláju politikai gondolatok mindegyikének volt valami félreismerhetetlen igazságu alapja. Észrevettem, hogy mindegyik látta ugyanazt az igazságot, de csak egy részét és hogy e részleges fölismerésből keletkezett minden zavar. Mint az ilyen vitáknál szokásos, mindnyájan nagyobb figyelmet fordítottak arra, amiben eltértek, mint amiben megegyeztek és az utóbbit nem látták, míg az előbbit kiélezték. És éreznem kellett, hogy ez mily káros volt közös céljainkra és hogy mennyivel jobb volna az emberiség ügyére nézve, ha a megalkuvás nélküli küzdelem helyett a különböző iskolák tagjai igyekeznének kitudni, hogy mennyire támogathatnák egymás terveit.

Amint hintaszékemen ültem, a nap eseményeit végig gondolva, gondolataim egyre zavartabbak lettek. Idő és tér eltűnni látszottak. Egyik jelenet a másik után vonult el látomásom előtt, míg végül a Trafalgartéren találtam magamat, egy hullámzó, lármás tömeg közepette és aztán minden világos és természetes lett.

Tudtam, hogy mi történt. Választás volt, a demokrácia győzött és a nép összegyűlt, hogy meghatározza azt a reformot, mely szükséges volt, hogy mindenkinek egyforma jogokat és kötelességeket biztosítson. Mindenféle javaslatokat tettek, de egy sem részesült elfogadásban és a nép kétségbeesetten már-már fölkiáltott, hogy a demokrácia megbukott, minthogy vezérei nem képesek kivihető tervben megegyezni. Aggódtam, mert láttam, hogy ha a különböző pártok közt nem létesíthető valamelyes egyezés, a demokrácia ügye minden időkre hi-

telét veszi. A szószékre léptem, hogy ilyen kiegyeztetést hozzak létre és így szóltam:

— Barátaim, ne csüggedjenek el; a különbségek nem oly nagyok, mint gondolják, mert hiszen nem azonosak-e céljaink? Eltérés csak azokra az eszközökre nézve van önök közt, melyek e célok kivitelére szükségesek.

Itt kiáltások zavartak meg.

— Hisz ép az a baj. És ha nem tudjuk, hogy mily eszközöket fogadjunk el, hogy kormányozzuk az országot?

— Az nagyon könnyű — mondtam.

— Hát akkor tegye meg! — hangoztatták egyszerre mindnyájan.

— De ez nincsen hatalmamban. Én csak javaslatot akarok tenni.

Megjegyzésem utóbbi része elveszett a zajban.

— Adjuk meg neki a hatalmat!

— Hadd tegye meg, ha tudja!

— Válasszuk meg főkormányzóvá! — és más hasonló kiáltások ütötték meg füleimet.

Kezeimmel integettem, igyekezővén csöndet teremteni és megmagyarázni, hogy nem akartam főkormányzó lenni, hogy ilyesmi a demokrácia szellemével ellenkeznék, hogy demokrácia helyett diktátorságot létesítene, ami nem kívánatos. De nem tudtam megértetni a tömeggel, míg a szószéken levő vezérek mintegy örülve, hogy fölszabadulnak a felelősség alól, fenyegetőleg mondták: »Ebből ki nem mászik«; az elnök fölszólitott, hogy üljek le, és a kezében levő papirlapról ezeket olvasta föl:

»Nagy-Britannia Demokráciája a parlamentben összegyűlvén, elhatározza, hogy polgártársunk...« — erre

örömrivalgás következett és csak a befejező mondatot hallottam: »... legyen főkormányzója.«

— Mondja inkább, diktátora — szóltam közbe bosszusan.

De az elnök nem vette tudomásul megjegyzésemet és ismételte: »Legyen főkormányzója a királyságnak.« Aztán hozzá tette:

— Akik elfogadják, tartásák föl kezüket.

A kezek egész erdeje emelkedett, aminőt csak egy vagy két alkalommal láttam emelkedni a Trafalgar-téren.

Így lettem váratlanul, akaratom ellenére, az Egyesült Királyság teljhatalmu diktátora.

II.

Az új alkotmány.

Hirtelen főkormányzói méltóságba való emelkedésem ép oly kevésbé tetszett nekem, amily általános megelégedést látszott kelteni.

— Milyen guny, — gondoltam magamban — hogy a demokrácia diktátorsággal végződjék és valamennyi ember közül épen én legyek a diktátor.

Hányszor gunyoltam az egyeduralkodói intézményeket és az egy ember imádás minden fajtát, mint a deszpotizmus lényegét. És hányszor kívántam abszolút monarcha lenni, csak néhány órára, hogy hatalmamban álljon lemondani a magam, örökösöm és utódaim nevében, hogy a monarchikus uralmat örök időkre lehetlenné tegyem. Kívánságom teljesült és itt volt az alkalom, hogy ígéretemet beváltsam.

Első gondolatom az volt, hogy fölpattanjak és új hivatali erőmnél fogva minden időkre kikiálttam a köztársaságot. De a következő pillanatban haboztam. Hogy volna lehetséges egy köztársaság ilyen széthuzó elemekkel, melyek századokon keresztül a köztársasági intézménnyel ellenséges iskolában nőttek föl? Nem! Ez csak a zavarhoz való visszatérést jelentené. Első kötelességem az, hogy e népet köztársaságivá tegyem. Ha ez sikerülne, a köztársaság magától következne be.

— Halljuk! Halljuk! — harsogta a türelmetlen tömeg. Nem volt menekvés és kevés meggondolási idő maradt. Azzal dicsekedtem, hogy boldogságot, bőséget és mindenekfölött egyetértést tudok létesíteni és ezt az igéretemet be kell váltanom. Fölkeltem és szóltam:

— Hajlandó vagyok önöket szolgálni és államügyeiket vezetni, de nem mint az orosz cár. Így hát nem elég, hogy hatalommal ruháznak föl, kötelességemet is meg kell határozniok. Más szóval, alkotmányt kell formálniok, melynek én leszek a végrehajtója.

Helyeslő kiáltások jöttek felém minden oldalról. Valamennyien megegyeztek. »Alkotmányt!« — »Formáljon egyet!« — »Javasoljon egyet!« — és ilyenfélék hangzottak a tömegből.

— Nincs szükség a formálásra, minthogy az igaz demokrácia nevére és becsületére méltó alkotmány el-törölhetetlenül van beleírva minden szivbe. Lássuk, hogy igazat mondok-e, hogy vajon visszhangra találok-e szivekben. Valamennyien szabadok akarnak lenni. Igaz-e?

Soha tömeg oly készséges választ nem adott, mint az, amelyet ily szókkal köszöntöttek.

— Hát akkor, — folytattam, — alkotmányunk igen rövid lesz és pedig olyan, melynek szövege már ismeretes önök előtt bárha szelleme nem is. Így hangzik: Minden személynek egyenlő és elidegeníthetetlen jogai

vannak az élethez, a szabadsághoz és a boldogság utáni törekvéshez!*

Megint megegyeztek valamennyien és jókedvvel helyeselték.

— Akkor tehát ez legyen a mi alkotmányunk és annak minden törvénye, mely benne van vagy benne lesz. Világosan állapítja meg minden polgár jogait és kötelességeit, egyuttal pedig azokat a kötelességeket is megjelöli, melyeket rám ruháztak.

Az utóbbi mondatot mély csönd fogadta. Láttam, nem volt egészen világos előttük, hogy hogy lehetett e néhány szónak mindaz az értelme, melyet én tulajdonítottam nekik. Ezért, látszólag nem vetve ügyet zavarukra, folytattam:

— Ha mindenkinek egyenlő joga van az élethez, a szabadsághoz és a boldogság utáni törekvéshez, akkor világos, hogy senkit sem szabad akadályozni e jog gyakorlásában. Ennélfogva, bárha mindenkinek szabad tennie, amit akar, egyenlő szabadságot kell adnunk minden egyes felebarátunknak.

— Ugy van, ugy van, — hangzott mindenfelől.

— Így tehát az önök kötelessége felebarátaik e jogainak tiszteletében áll. Az én kötelességem pedig e jogok megővéséből és biztosításából, az állam minden egyes tagja számára, kivétel nélkül.

Ujból mellettem volt az egész gyűlés.

— Ez az alkotmány nemcsak érvényes törvényünk lesz, hanem a jogosság és jogtalanság valóságos próbaköve. A végrehajtó hatalom bármely határozata vagy bárki által elkövetett tett, amely ez alkotmánnyal ellenkezik, türhetetlen sérelemnek tekintendő! Ez legyen első hivatalos kijelentésem. A második, hogy minden

* Az amerikai „Függetlenségi nyilatkozat“ bevezető szava. Ford.

embernek szabad hozzáférése legyen a természet kincseihez, minthogy a természet kincseihez való ily hozzáférés nélkül az élet, szabadság és boldogság utáni törekvés lehetetlen.

— Egyenlően szabad hozzáférés a természet kincseihez! Igen, ez kell nekünk, de hogy lehet ez meg mindnyájunknak? — szóltak közbe többen.

— Türelem és meglátjátok, — feleltem és folytattam. — Harmadik kijelentésem megtiltja, mint magától értetődő dolgot, hogy bárki vagy bárkik is elvegyék bármily ürügy alatt más vagy mások munkájának gyümölcseit, hacsak nem önkéntes adományai annak, akinek jogos tulajdonában voltak. Így tehát ez órától kezdve minden adót, egyenest és közvetett, eltörlök.

E kijelentés meglepetést és elégedetlenséget keltett.

— Egy államot nem lehet bevétel nélkül kormányozni, — kiáltották mindenfelől.

— Nem, — feleltem. De az állam nincs híjával a bevételnek. Mert amennyiben a természet kincsei egyenlően mindenkié és amennyiben a dolog természeténél fogva, minden külön kincs nem élvezhető egyidejűleg többek által...

— Beszéljen világosan! Nem értjük az ön rejtvényeit — és hasonló tiltakozások ütötték meg több oldalról egyszerre füleimet.

— Már most, — mondtam, — az amit a természet kincseinek hívnak: föld, klíma, fekvés, víz, stb., szóval a természeti erők, melyek mind a földhöz tartoznak. De világos, hogy ugyanazt a helyet nem foglalhatja el egy egyénnél vagy egy családnál több. Hogy tehát egy ilyen egyén vagy család számára munkája eredménye biztosíttassék, egy ilyen hely kizárólagos birtoklását is biztosítani kell számukra. Minthogy azonban ezáltal az

ilyen földnek kizárólagos jogát, monopóliumát élvezik, mint birtokos köteles lesz a köznek megfizetni mindazon előnyök értékét, melyek reá e kizárólagos birtoklásból háramlanak.

— Ez nagyon zavaros, — ellenkeztek többen.

— Hát akkor egyszerűen szólva, ez azt jelenti, hogy az összes előbbi adók eltöröltetnek és helyükbe egy földértékadó jön, száz százaléknyi nagyságban. Ez az érték joggal mindenkié, így tehát a közkiadások fedezésére fognak fordítatni, közcélokra fordítva azt, ami kiváltképen közvagyon. Minden előbbi szerződés, ha csak nem ellenkezik alkotmányunkkal, ép oly tiszteletben részesül, mint idáig és senki sem fog jelen birtokában háboríttatni. Egyelőre ennyi elég.

Ez a kijelentés nagy elégtelenséget keltett és a tömeg igen zajos lett.

— Micsoda! A szegény gazdát megadóztatni, a tőkést pedig kimélni?

— És hogy a gazdag továbbra is legázolhassa a munkásokat?

— Még csak jövedelmi- vagy vagyonadó se legyen?

Ezek és több más fenyegetés hangzott, amelyekre ily sokadalomban felelni kétségkívül lehetetlen volt. Élnem kellett tehát azzal a hatalommal, melyet rám ruháztak. Mikor a lárma valamennyire csillapult, így szóltam:

— Önök azt a kötelességet bizták rám, hogy mindnyájunknak egyenlő jogokat és kötelességeket biztosítsak. Megmondtam az egyetlen módot, ahogy ez kivihető. Ha nincs igazam, kezükben van az orvosság. Bárki, aki képes bebizonyítani, hogy nincsen birtokában az alkot-

mány által biztosított szabadságnak, orvoslást fog nyerni. E célból vissza fogok vonulni hivatalomba és egyenként meghallgatom azokat, akiknek panaszra van okuk.

Erre elhagytam a szószéket, a zajongó tömegetől kísérvé.

III.

Egy csavargó.

A következő pillanatban fogadó szobámban találtam magamat, az egész felém nyomuló sokasággal. Mindenki első akart lenni. Legelől egy ember volt, akit rövidség kedvéért csavargónak fogok nevezni. Az örök igyekeztek hátraszoritani, hogy a tisztességesebben öltözötteknek csináljanak helyet. De közbeléptem, szólván:

— Az új alkotmány alatt mindenkinek egyenlő jogai vannak polgárjogánál fogva, nem pedig annál fogva, hogy milyen kabátja van. Ki előbb jön, előbb örül.

Ezzel mintha valamit sikerült volna visszaszereznem elveszett népszerűségemből. — Emberem maga el volt ragadtatva és melegen hálálkodott.

— Mégis csak ön az igazi munkásbarát, — mondta. Eljöttem, fő kormányzó uram, az én darab földemért.

— Világosabban beszéljen — feleltem. Miféle darab földet gondol?

— Hát a fölosztásból reám eső darabra.

— De hisz itt nem lesz fölosztása sem földnek, sem másnak. Az alkotmány semmit sem mond fölosztásról.

— Nem, de beszél egyenlő helyzetről és hogy lehes-

sen egyenlő helyzetem az ezer holdas herceggel nekem, akinek semmim sincs?

— Bármely herceggel egyenlő helyzete van. Mert minden egyes fillért, amely tisztán a földtulajdonból származik, át kell adnia az államnak. Ha a föld az öné volna, ön kellene, hogy átadja. Ennélfogva az igazi tulajdonos a köz, melynek a herceg és ön egyenlő polgárai.

— Hát akkor mégis türi, hogy a hercegeknek földjük legyen?

— Hogyne, ha akarják. Mi különbség önre nézve, hogy kié a föld, föltéve, hogy a földértékből, vagyis a földjradékból az önre eső rész biztosítva van az ön számára?

— Helyes; kérem a földjradékból reám eső részt.

— Csak lassan, barátom. Minden polgárnak egyenlő jogai vannak, de egyenlő kötelességei is és ennélfogva önnek ép úgy kell adót fizetnie, mint bárki másnak. Az ön része a földjradékból le van foglalva az állam által, mint az adókból önre eső rész.

— Hát akkor nekem mi hasznom van ebből?

— Mindaz a haszna, amit egy jól szervezett állam csak nyújthat. Minden könnyüségé meglesz, ami csak a vagyon termeléséhez szükséges és teljes védelme mindannak, amit termel, mindama kényelmekkel egyetemben, melyekről az állam gondoskodhatik legjobban, mint utak, vasutak, közoktatás stb.

— De nem mondta-e, hogy mindnyájunknak egyenlő hozzáférése lesz a földhöz?

— Ó, ha csak a földhöz való hozzáférést akarja, kívánsága könnyen teljesülhet. Nézze csak, itt vannak a Times rovatai, máris tele »Bérbeadó földek«-kel. Így hát szabadon választhat.

— És fizethetem a bért, mint eddig?

— A bért az államnak fogja fizetni; mert bármi is legyen a föld értéke, minden esetben az állam pénztárába kell fizetnie, akár névleges tulajdonosa a földnek, akár nem.

— No ez szép beszéd! Ha nincs semmi haszon abból, hogy az embernek földje legyen, hát akkor azok, akiknek nem kell a föld saját használatukra, miért nem hagyják ott a földet?

— Mert befektetések (épületek, gépek stb.) vannak ott, melyek az övék. Amit ezek használatáért fizetnek, az a tulajdonosé, a többi az államé. Ha önnek olyan föld kell, amelyen nincs befektetés, ilyenek fölött bőven rendelkezik az állam, mert a tulajdonosok inkább ott hagyták, semhogy olyan föld után fizessék az adót, mely rájuk nézve hasznavehetetlen volt. Van e földek közt néhány gyönyörű vadaskert; vagyis amelyek idáig vadaskertek voltak. Kénye-kedve szerint válogathat, ahol csak tetszik és amennyi csak tetszik.

A kérelmező arca földerült.

— És az enyém lenne aztán?

— Az öné, ameddig csak megtartani akarja. Gyermekéié ön után vagy bárkié, akire birtokjogát át akarja ruházni.

— És mit kell érte fizetnem?

— Ha nincsenek rajta befektetések, melyek a régi tulajdonoséi, semmit sem.

— És amennyit csak akarok?

— Amennyit csak akar, köteles lévén évi értékét az államnak fizetni.

— Ez már aztán helyes! Azt nem bánom; mert látja, kiadom bérlőknek nagyobb árban és urasan megélek. Rendjén is van, hogy végül a munkásemberre is kerüljön a sor.

— Hohó, téved, — mondtam. Ha ilyen szándékkal

vesz földet, kevés hasznát veszi, mert minden bér, vagyis földjáradék az államnak jutna, önnek pedig csak az összegyűjtés és az ezzel egybekapcsolt felelősség gondja maradna. Hisz ép azért hagyták el előbbi birtokosai, mert nem akarták az oly földdel járó kockázatot és bajlódást a nyakukba venni, melynek semmi hasznát látták.

— Igen, csakhogy én a béren fölül az adót is kivetem bérlőimre.

— Ez ugyan keveset használna, még ha sikerülne is, minthogy az adó nem fix összeg, hanem az évi bérérték száz százaléka. Ha az eddiginél nagyobb árban adhatja bérbe a földet, ez persze azt mutatná, hogy többet ér és mégis csak át kell adni az államnak a teljes száz százalékot.

A kérelmező arca megnyult.

— Hát akkor mire jó nekem a föld?

— Szabad hozzáférést nyújt a természet kincseihez és bármit is képes rajta termelni, az öné. Bármi, amit csak termelnek rajta mások, az ön bérlői, mint mondja, az az övék. Ez az alkotmány szelleme.

— Hát ilyen barátja ön a munkás embernek?

— Igen, én barátja vagyok a munkás embernek, de nem vagyok barátja azoknak, akik mások munkájából élnek, — feleltem szigoruan. — Földet bőven kaphat, a munkához való minden alkalmassággal és könnyűséggel és teljes biztosítékot munkája gyümölcséhez, mely szent nemcsak minden polgártársára, de az államhatalomra nézve is. Az öné kizárólag és abszolote. Minden adó alól föl van mentve és mindama zaklató törvények és korlátozások alól is, melyek idáig akadályozói voltak az iparnak és kereskedelemnek. Röviden szólva, minden indítéka megvan, hogy munkás ember legyen, ha igazán akar dolgozni.

Első látogatóm, várakozásában csalódva, dacos magatartást öltött.

— De nem akarok dolgozni. Oly régóta elszoktam a munkától, hogy nincs kedvem többé hozzá.

— Akkor félek, hogy éhen fog veszni.

— De koldulhatok, vagy nem?

— Csakugyan, teljes szabadságában áll ezt tenni, de félek, hogy csalódni fog. Amíg az emberek kénytelenségből és önhibájukon kívül éheztek, voltak mindig jószívű emberek — az emberiség becsületére legyen mondva — akik készek voltak szerencsétlen testvéreiket támogatni. De még ekkor is, e jószívű emberek igyekeztek különbséget tenni csavargók és nyomorgók közt. De mint-hogy nehéz volt különbséget tenni, az előbbieket gyakran részesültek abban, ami a becsületes szegénynek volt szánva. Ebben az államban ez a nehézség megszűnt. Mindenki tudja, hogy aki dolgozni akar, csakugy dolgozhatik, mint bárki más. Ilyen körülmények közt senki sem lesz hajlandó a lustaságot támogatni és a bünt pártolni.

E szavakat megfontoltsággal és nyomatékkal mondtam és láthattam, hogy tartalmuk nem is veszett el emberemre nézve. Azonnal átlátta, hogy milyen nehéz volna rá nézve régi szokásait a jövőben is gyakorolni és félig panaszkodva kért tőlem utalványt a dologházba.

— Ilyesmi nincs, — feleltem. — Ezeket a gyalázatos intézményeket becsuktuk és végül lemostuk az emberiség és a civilizáció e szégyenfoltjait.

— Micsoda! Hát csakugyan az összes szegény gyámoltalan népséget kidobatta az utcára?

— O, nem. Legtöbben azért voltak ott, mert nem volt otthonuk, ahová mehettek volna, öreg gyámoltalan emberek vagy nyomorultak. De most, hogy gyermekeik és egyéb rokonaik tisztességes keresethez jutottak, nem

tünnék továbbra is, hogy akik oly kedvesek előttük, az állam szegényeinek bélyegét viseljék, hanem hazavitték őket, akik ezentul többé nem válnak terhükre, hanem örömük forrásai. Volt egynehány segítség és barát nélkül, régebbi társadalmi viszonyaink áldozatai. Ezeket nyugdíjban részesítettük, hogy éljenek, ahol és ahogy tetszik — mint az állam polgárai, nem pedig mint annak szegényei.

— Én nem kaphatnék ilyen nyugdíjat?

— Persze hogy nem, hiszen ön nem tehetetlen.

— Nem, nem vagyok tehetetlen. Igaza van, — szólt fenyegetőleg. — Ha a dologházak zárva vannak, a börtön még nyitva áll. Majd utat és módot találok, hogy belékerüljek és aztán majd eltarthatnak.

— Ha polgártársai szabadsága vagy vagyona ellen erőszakot követ el, természetesen kötelességem lesz őket védelemben részesíteni és ha más módon nem birható rá a békességre és arra, hogy mások egyenlő jogait tisztelje, kénytelenek leszünk önt megfélemlíteni. De nem fogjuk börtönbe vetni és embertársai költségén etetni. Egy szép tiszta házikót fog találni készen az ön számára, kényelmesen bebutorozva, kerttel és ásóval vagy műhellyel és oly munkaeszközökkel, melyekkel kényerét meg akarja keresni, de elkülönítve a többiektől, hogy ne veszélyeztethesse szabadságukat. Bizonyos bért kell fizetnie a ház és a nyújtott munkaeszközök után és természetesen fizetnie kell a földjáradéki adót is, épen úgy, mint a többieknek; ehhez járul az a rész, melyet fizetnie kell az igazgató, az örök és orvosok tartásáért, akiket az államnak alkalmaznia kell, hogy önre és az önhöz hasonlókra vigyázzanak.

— Orvosokat? — kérdezte.

— Igen orvosokat. A jogászokat orvosokkal helyettesítettük, mert az olyan eseteknél, mint amilyen az öné

is, nem precedensek és elvonatkoztatások körül forgó csürés-csavarásra van szükség, hanem orvosi ügyességre ítélőképessegre. Biráink csak afeől döntenek, hogy vajjon szükséges-e valakit megfékezni vagy nem. Ebben ama tény szolgál nekik irányadóul, hogy vajjon a vádlott szabadon bocsájtva veszélyeztetné-e más polgárok szabadságát. Hogy e korlátozás meddig tartson, annak eldöntése orvosok és nem jogászok elé tartozik.

— Hát ugy bännának velem, mintha bolond volnék?

— Hát ugyan mi más az az ember, akinek választása van, hogy szabad, független és boldog legyen és mégis inkább akar nehezebb munkát végezni és szabadságától megfosztatni? Mert e korlátozásában épen ugy kell dolgoznia a megélhetésért, mintha szabadon volna és hozzá még fizetnie kell a hivatalnokok tartását.

— De kijelentem, hogy nem fogok dolgozni!

— Ez esetben természetesen éhen fog veszni fogóságában és ha a házikóért járó bért nem fizeti, onnan kiteszik és szabad ég alatt kell éhen vesznie.

— Micsoda! És csakugyan hagynák, hogy éhen haljak?

— Ha ezt választja, miért ne? Nem látom át, hogy jogom volna önt szabadságában korlátozni. És az igazat megvallva, ha inkább akar éhen halni, mint tisztességes ember lenni, azt hiszem, csak áldás volna az emberiségre nézve az ilyenektől, mint ön, megszabadulni.

Látogatóm mély csodálattal tekintett rám és egy időre ugy látszott, mintha szavát veszette volna. Oly gondosan figyeltem, mintha egy betegen egy erős gyógyszer hatását tanulmányoznám. Végre így szólt:

— Ugy látszik, csak a munka vagy éhenhalás közt választhatok. Az egyetlen választék, melyet adnak az, hogy vagy rab legyek vagy szabad. Mint rabnak

nemcsak magamért kell dolgoznom, hanem még az önök rendőreiért és orvosaiért is és még azonfelül örültnek nyilvánítanak. Ilyen körülmények közt jobban ki fog fizetődni becsületes emberré válni.

Itt egy mély sóhaly következett.

— Atlátom tervét, — folytatta. — A körülmények csavargót csináltak belőlem és ön ugyanazokat az eszközöket kívánja használni, hogy újból becsületesé tegyen. Úram, lehet hogy rossz és gonosz vagyok, de bolond nem vagyok. Módszere nagyon drasztikus, de azt hiszem, terve jó. Még fog hallani rólam, de nem mint csavargóról. Igyekezni fogok visszaszerezni elvesztett méltóságomat és férfiasságomat, s meglátom, hogy vajjon nem lehetek-e ép oly jó polgár, amilyen lettem volna, ha a társadalom módot adott volna rá.

IV.

A kereskedő.

Legközelebbi látogatóm, akiről megtudtam, hogy a Cheapside-on egy kis üzlete volt, nagyon izgatottnak látszott és mély aggodalom ült arcán.

— Uram, — mondta remegő hangon, — remélem enyhíteni fogja egy kissé szigorát az én esetemben. Súlyos csapás ért. Nehéz munkához szokott, becsületes ember vagyok és az is voltam teljes életemben. Miután oly sok keserves éven át küzdöttem az életért, végre sikerült annyit összekuporgatnom, hogy egy darabka földet vehettem és reá házat építhettem. Már most mit tegyek?

— Tartsa meg, kedves uram és használja kedve szerint.

Feleletem új életre látszott kelteni emberemet.

— Eszerint nem akarja elvenni tőlem? — kérdezte mohón.

— Persze hogy nem. Ha akarnám, sem tehetném. Az alkotmány nem engedné meg.

— De hisz úgy értesültem, hogy minden földet konfiskálni akar.

— Talán úgy érti, hogy nacionalizálni, a nemzetivé tenni?

— Hát ez nem mindegy?

— Nem bizony, épe séggel nem. Konfiskálni azt jelenti: elvenni. Az alkotmány célja pedig nem elvenni a földet az emberektől, hanem azt megnyitni nekik, mert ha nincs hozzáférésük a földhöz, nem élhetnek — kivéve persze azoknak az engedelmével és azok föltételei alapján, akik attól elzárhatják őket.

— És — és — most mindenkinek joga van hozzá?

— Igen; mint önnek, úgy mindenkinek egyenlő joga van az élethez, szabadsághoz és boldogság utáni törekvéshez és ennél fogva az élet föltételeihez, a földhöz és a természet erőihöz.

— Így tehát bárki is jöhet és kitehet engem földemről, házamból?

— Ó nem. Senki sem teheti ki, amíg csak ott akar maradni. Csak annyit kívánnak öntől, hogy azokat az előnyöket, melyeket e külön földdarab kizárólagos birtokából élvez, ossza meg másokkal is és viszont mindenki más is megosztani köteles önnel azokat a hasonló előnyöket, melyek reá nézve az ország más részének kizárólagos használatából származnak.

— És hogy szándékozik azt meghatározni, hogy

nekem mit kell adnom és hogy mit kell kapnom cserébe?

— Nagyon egyszerűen. Ami az ön földjének évi bérértéke, ez a mértéke annak az előnynek, melyet a többiek kizárásával élvez. Ennélfogva egy ennek megfelelő összeget kell átadnia az államnak. Vagyis száz százalékos adót fizet földjének tiszta értéke után. A többiek is így tesznek és így szolgáltatják a közcélra való összeget. Amit viszont kap, az mindazon intézmények élvezetéből fog állni, melyeket e pénzből fogunk létesíteni.

— Ha földemet teljes értéke erejéig adóztatja meg, nem ép annyi, mintha elvinné tőlem?

— Persze hogy nem. Ép úgy használhatja, mint azelőtt. Ha pedig elvinném, nem használhatná.

— De értéke nem tűnt-e el?

— Hasznavehetősége semmi esetre sem. Élhet, kereskedhet, termelhet rajta bármit, ami csak megterem, mint azelőtt. Ez az értéke csorbítottatlanul megmarad és ennek kizárólagos élvezeti joga az öné addig, amíg az adót — vagyis földbért, földjáradékot fizeti.

Fejét rázta.

— Meghagy ugyan földem birtokában, az bizonyos, de megadóztat, még pedig keményen.

— Nem fizet többet, mint amennyit érte kap és azt hiszem annyi: nem, mint amennyit idáig kevesebért fizetett. Ön üzletember. Hadd intézzek néhány egyszerű kérdést önhöz. Tegyük föl, hogy egyik vevőjének árukat ad el és azokat más valakinek a kocsiján küldi neki haza; vajon ép úgy követelné-e a fuvardíjat, mint az áruk árát?

— Természetesen a fuvardíj azé az emberé lenne, akié a kocsi.

— Mind a száz százaléka?

— Természetesen.

— Épen ez az ön esete. Ha ön elvonja az ország egy részét, annak természeti előnyeivel, polgártársaitól, e privilégiumért fizetnie kell; viszont bármit is termel e földön munkájával, az öné. Másoknak is ez a sorsuk. Akik kevesebb adót akarnak fizetni, azoknak kevesebb monopóliummal kell beérniük. Mindenki egyforma bánásmódban részesül és mindenkinek nem vagyona, hanem a kapott érték arányában kell fizetnie.

— Nem vitatom az ön elveinek kifogástalanságát, sőt igazságát, mondta egy sóhajjal, de engem súlyosan érint a dolog. Látja uram, becsületes, keservesen keresett pénzemen vettem földet és most annyi mintha elveszteném, egy fillérig.

— Mennyit ér a földje?

— 240 fontot* fizettem érte. 10 font évi érték után vetették ki adómat.

— Tehát összes adója 10 font. Nem fizetett-e ennyit eddig?

— Nem, semmi esetre sem. Adóm nem rugott kilenc shillingnél többre.

— Igen, a földadó. De az összes adókat értem együttvéve. Csak fizetett annyit eddig is?

— Ó, együttvéve fizettem, lássuk csak: lakbéradó 10 shilling, vagyonadó, azt hiszem ugyanennyi, községi és szegényadó 15 font; ez körülbelül 16 font.

— Hát üzlete után — ez is az öné?

— Én építettem, de csak még 80 évig az enyém.**

* Egy angol font (kb. 24 korona) 20 shillingre oszlik. (1 shilling kb. 1.20 korona.) Ford.

** Angliában szokásos, hogy a földet hosszú időre (pl. 99 évre) adják bérbe, a bérlő házat épít reá, mely a bérlet leteltével a tulajdonosra száll át. London nagy része így bérelt területen épült. Ford.

- Hát azért miféle adókat fizetett?
- Mintegy 60 fontot. Évi 300 fontra becsülték.
- Jövedelmi adó?
- Az nem sok, valami 6 font.
- Bélyegadó váltókra és nyugtákra?
- Mondjuk két shilling egy héten.
- Hát a fogyasztási adó, tea, kávé, stb. után?

— Bizony mondhatom, hogy ez fölmegey valami 4 fontra egy évben, ámbár sem nem dohányzok, sem nem iszom. De hat gyeregem van és azok teája, kávéja bizony kiteszi.

— Már most lássuk csak. Adókban összesen valami 91 fontot fizetett, mely teher alól most teljesen fölszabadul. Ehelyett csak 10 fontot köteles földje után fizetni. Hát igazán olyan súlyos csapás érte?

— Hát ha így vesszük, talán nem.

— És e 10 fontért a köz rendelkezésére bocsátja a posta és a táviró használatot, az utakat, a vasutakat, az élet-, szabadság- és vagyónbiztonságot, gyermekeinek nevelését és sok egyéb kényelmet. Olyan nagy szerencsétlenség ez?

— Ezek nagyon szép elméletek, az igaz; de ha 91 fontról 10-re szállítják le adómat, amint mondja, honnan veszi a pénzt ez ígéretek megvalósításához?

— Azt mondta, hogy cheapside-i üzlete nem a saját földjén van. Mennyi a földbér utána?

— Fizetek 500 fontot földbérben a tulajdonosnak; üzletemen kívül persze vannak más helyiségek is, melyeket albérletbe adok.

— Már most látja, ez az 500 font, melyet idáig magánzsebekbe fizetett, ezentul az államkincstárba megy, mint a közhasználattól elvont természeti kincsek ára.

Ez aztán bőven kárpótolja az államot az önnek és a többi bérlőnek adóleszállitásaért. A földjradék évi értéke több mint 200 millió fontot tesz ki, mely jóval fölötte van az összes kiadásnak, mely a múlt évben csak 185,000.000 font volt. De ezen sokat fogunk megtakarítani, úgy hogy az adó úgy állami, mint községi célokra elég lesz és hasznosabban fogjuk elkölteni. Amit szegényadóra, rendőrségre, börtönökre, színekurákra és más haszontalanságokra költöttek, ezentul hasznosabb célokra fog fordíttatni. Sokat fogunk a vámházak eltörlése és az adózás egyszerűsítése által is megtakarítani, mely arra képesít majd bennünket, hogy sok fölösleges gépezettől megszabaduljunk, úgy hogy jobban használjuk föl. Egyszóval ahelyett, hogy az ipart és kereskedelmet akadályoznók, igyekezni fogunk előmozdítani.

— De mégis csak szegényebb embert csinált belőlem. Tegnap még házamat és földemet 1000 fontért adhattam volna el.

— Házát még mindig eladhatja.

— Igen, de a földért semmit sem kaphatnék.

— Nem, de egy más telek sem kerülne többbe.

— Nem kerülne, hebegte csodálkozva, mintha csak most derült volna föl előtte ez az igazság.

— És gyermekeinek nem kell dolgozniok és kuporgatniok, hogy hazájuk földjén otthonuk legyen.

— Elég uram! kiáltotta. Igazán ostoba voltam, hogy semmiért ennyi bajt okoztam önnek. De milyen ostoba votam! Tényleg segitettem a földmonopóliumot föntartani, csak azért, mert úgy megnehezitette életküzdmemet és arra sohasem gondoltam, hogyha fönmarad, gyermekeim élete ép oly nehéz lesz. Isten önnel, uram. Nagyon, nagyon meg vagyok elégedve a változással.

V.

A szocialista.

A kereskedővel való beszélgetésemnek szemmel láthatólag rajta kívül sok másra is üdvös hatása volt, mert mikor elment, sokan azok közül, akik sorukra vártak, vele együtt mentek. Nyilván tetszett és nagy megelégedésükre szolgált az, amit hallottak.

Amint távoztak, a tömegből valaki mohón rohant előre. Izgatott volt, de izgatottsága olyan volt, aminőt becsületes emberek éreznek, amikor azt hiszik, hogy másokon sérelem esett. Meglehetősen ösztövé, jól öltözött ember volt, magas homlokával és igen értelmes arckifejezéssel.

— Nyilvánvaló, hogy minden kívánságát teljesítette a középosztálynak és az egész burzsoázia háláját érdemelte ki, mondta keserű gunnyal. Adójuk leszállt, van vasutjuk és távirójuk, hogy profitjukat növelhessék és gyermekeik ingyen nevelésben részesülnek. De a munkások a kapitalisták kegyelmére vannak utalva, még dologház sincs, ahová mehetnénk, csakhogy a burzsoázia adót ne fizessen. Ez az ön eszméje az egyenlő jogról és egyenlő szabadságról?

Ilyen ellenzékre alig voltam elkészülve. De ennek az embernek őszinteségében nem lehetett kétség, sem céljának tisztességében. Azt mondani neki, hogy tévesen értelmezte tetteimet és hogy legyen türelemmel, minden jól fog végződni és így tovább, erről nyilván szó sem lehetett. Ezt az embert nem lehetett elhallgatni, míg nem volt megnyugtatva. És minthogy céлом az volt, hogy az emberek rokonszenvét megnyerjem re-

formjaimnak és a fölösleges surlódást elkerüljem, néhány pillanatnyi gondolkozás után így szóltam.

— Én csak az alkotmányt érvényesítettem, melyre a többiekkel együtt ön is szavazott. Ha tévesen magyarázom, tudatlanságból vétkezem és hálás leszek, ha utbagazít.

Ez valamelyest megengesztelte és e pillanatban arra kellett gondolnom, hogy milyen hiba az, amikor azok, akiknek össze kellene tartaniok, ama véleményeltérés miatt hasonlóan meg, hogy melyik a közös célra vezető legjobb mód.

— Melyek az én különleges bűneim vagy mulasztásaim? kérdeztem.

— Először is nem állított föl nemzeti műhelyeket.

— Ellenkezőleg, szóltam közbe, most az egész ország egy nagy nemzeti műhely, melyben mindenki kedvére dolgozhat, ahol és ahogy kedve tartja. De közbeszólásomra nem figyelve, folytatta:

— Nem hozott törvényeket a kapitalista hatalmának megszorítására, a munkaórák korlátozására, a munkabér és kamat megállapítására.

— De hiszen ilyen törvények az alkotmány — a mi demokratikus alkotmányunk — ellen volnának, mely azt mondja, hogy minden polgár teljes szabadságot élvezzen, amennyiben polgártársai hasonló szabadságát nem sérti. Ha egy embernek meghagynám, hogy hány órát kell dolgoznia, vagy hogy mit kell adnia vagy kapnia bizonyos szolgálatokért, nem volna ez flagrns sérelme az ő személyes szabadságának? Azonfölül az ilyen törvényhozás teljesen káros és csak osztályuralmat és osztálytörvényhozás keletkezését eredményezné, amely bajoktól ép most akarunk megszabadulni.

— Nemcsak hogy elmulasztotta ezeket megtenni, folytatta, megint nem figyelve válaszomra, mintha csakis

saját gondolatait követné, de tényleg eltörölte azt a kevés adót, melyet idáig a tőkéseknek fizetniük kellett, a jövedelmi és vagyoadót, a hagyatéki adót stb., ilyenképen adómentességet biztosítván a vagyonos osztálynak.

— De csak nem akarja a vagyonosságot eltörölni? Mindig abban a meggyőződésben voltam, hogy a szegénység ellen volt kifogása és hogy ennek a kiirtása, tövestől, gyökerestől, célja a jó kormányzatnak.

— Ó, természetesen, ha így fogja föl! De hogy akarja ezt megvalósítani?

— Első sorban a termelés, másod sorban a munka pártolása által. Természetesen jó, ha egy nemzet annyit bír mindama jogokból, melyek kényelmét növelik, amennyit csak lehet. Vajon lehetséges-e, hogy a gazdag polgárokat bajnak tekintse és ezért adóval kívánja sújtani őket?

— Nézzük csak uram, ön megkerüli a kérdést. Nem tény-e, hogy néhányan a többség rovására milliókat harácsolnak össze? És ha adózás által nem akadályoztatnak, mi fogja őket ennek folytatásában megakadályozni?

— Máris meg vannak akadályozva abban, hogy a másokét elvegyék, minthogy mindenkinek egyenlő helyzete van, de annak nincs akadálya, hogy valaki vagyont állítson elő, vagy halmazzon föl, ha kedve tartja. Senkit sem kell megbírságotni azért, mert házat épített vagy egy fát ültet, valamint a lustaságot és hanyagságot sem kell jutalmazni.

— Egyáltalában nem. Minden a termelésre kivetett adó bírság természetével bír; vagyis ha nem is ez a célja, ugyanaz az eredménye van, mint egy pénz-bírságnak. A kutyákra kivetett adó csökkentti a kutyák számát. Vagy föltéve, hogy azt gondolnók, hogy tulsá-

gosan sok az agglegény, egy agglegényadó, ha elég nagy, előmozdítaná a házasságot. Egyik esetben tényleg megbírságotlunk egy embert, mert kutyát tart, a másikban, mert nem házasodik.

— Ha a kutyák és agglegények nem kívánatosak, nem helyes-e megadóztatni őket?

— De igen és ha a vagyon nem kívánatos, ezt is megadóztathatjuk. De az én céloom nem a gazdagság, hanem a szegénység kiirtása.

— Ez mind nagyon szép. De ha egy ember nem gyűjthetne egy bizonyos összegnél többet, a többi megoszlanék a többi ember közt.

— És honnan tudja, hogy maradna valami? Tegyük föl, hogy elhatároznók, hogy senkinek sem szabad egy bizonyos mennyiségű vagyonnál többel bírnia; lehetetlen volna-e, hogy többet pazaroljon el vagy pedig megszünjön többet termelni, ha ezt a határt elérte?

— Nem tudom. De úgy látom, ön teoretizálni kezd. Az a tény azonban csak nem változik, hogy a pénzesek eltiporják a szegényt és míg a renyhék duskálnak a vagyonban, sok munkás éheznek.

— Ez a tény csak volt és csak azt mutatja, hogy a dolog ily sajnálatos állapotán csak a renyhék üldözésével és a munkások pártolásával lehet segíteni.

Szociálista látogatóm elhallgatott és így folytattam.

— Ezért beszéltem az első jelentkezővel, akit ön is, mint én, munkás embernek nevez. Saját vallomása szerint nem volt munkás, bár remélem, hogy most már az. Ne kövesse el azt a hibát, hogy minden szegény embert munkásnak nevezzen és minden gazdag embert henyének. Munkásokat és henyéket minden osztályban találhat.

— Akkor miért nem bánik velük egyformán?

— Hisz ép ezt akarom tenni alkotmányunk értel-

mében. Egyenlő helyzete van mindenkinek, nincs kivétel senki számára. Aki most dolgozni akar, annak szabadságában áll és élvezheti munkája gyümölcseit. Aki pedig nem dolgozik, az ne is egyék, akár szegény ember, akár méltóságos ur.

— Így hát mindenféle szép ígéretei után a »be nem avatkozás« politikáját folytatja?

— Ha »be nem avatkozás« alatt azt érti, hogy mindenkinek szabadságában áll úgy dolgozni és úgy élvezni, ahogy jónak látja, anélkül, hogy bárki is korlátozhatná szabadságában, akkor: igen! Mert csakugyan ez annak az elvnek a szelleme, melyért ön és az egész demokrácia harcolt az elmúlt években.

— Így tehát ön megengedi, hogy a tőkés eltiporja a munkásokat anélkül, hogy ezek a törvény védelmében részesülhethetnének?

— Én csak a szabadságot állítom az ököljog helyébe. Ily körülmények közt mindenki gondoskodhatik magáról. Ön ötletek és szeszélyek által akar kormányozni, én elveket valósítok meg.

— Nem ötletek és szeszélyek, hanem törvény által.

— Amit ön törvénynek nevez, csak az emberek szeszélye. Törvényeket nem emberek alkotnak és nem is alkothatnak, ezek egyidősek a mindenséggel magával. Az embernek csak föl kell fedeznie azokat — én természetesen a természet törvényeire gondolok; de ön persze ezeket nem ismeri és azt hiszi, hogyha saját véleményét — ötleteit és szeszélyeit — pergamentre írja, »törvényt« gyártott. Ha aztán ez célját téveszti, nekiül, hogy kijavítsa; aztán kijavítja a javítást és így folytatja évről évre a toldást-foldást — ezt azután bölcseségnek, kormányzatnak, törvényhozásnak nevezi. És amikor bárki is rámutat arra, hogy csinálmányai minden ter-

mészeti törvénnyel ellenkeznek, akkor fölkiált, hogy »elmélet, elmélet!«

— Ön egyszerűen rabja az elveknek.

— Igen, beismerem bűnömet e részben. Minden bizonnyal több hitem van a természet elveiben, mint az emberi véleményekben és ötletszerű kapkodásokban. Az emberek toldottak-foldottak a törvényhozásban századokon keresztül és hogy minő eredménnyel, azt ön is tudja. Ily körülmények közt nem gondolja-e, hogy már ideje volna egyszer a természetet is kipróbálni, ha egyébért nem, kimutatni törvényeinek értéktelenségét az emberi bölcsességgel összehasonlítva.

Erre nem volt felelet, így tehát engedékenyebb hangon folytattam.

— Ha ez az elv, melyben ön és én és minden politika iskola hívei megegyezünk, helyes, bizzunk benne és vigyük keresztül betű szerint parancsait. Mert ha az elv rossz, vagy az elvekben nem lehet bízni, akkor miáltal vezetnénk magunkat? Azt akarná, hogy a párturalomhoz térjünk vissza, mely ok vagy elv nélkül támaszkodik tudatlanságra, vallási előítéletekre és faji gyűlöletre? Vagy térjünk vissza az ökoljoghoz?

Látogatóm még nem volt meggyőzve.

— Ez mind nagyon szép elméletben. Helyesiem, hogy a földtőkéseket eltörölte; de ez magában haszontalan, míg egyidejűleg minden más tőkést el nem töröl és míg nem létesít egy államilag vezetett termelési és megoszlási rendszert.

Egy pillantást vettem a mögötte álló emberekre, akiket idáig a munkások valami küldöttségének tartottam, akiknek nevében beszélt. De közelebbről tekintve, meglepetve láttam, hogy valamennyien jól voltak öltözve és semmiféle ismertetőjelét sem mutatták a munkásoknak. Fölhívtam látogatóm figyelmét e tényre és ő azonnal

azt felelte, hogy nem ezekkel az emberekkel jött, hanem a munkanélküliek egy nagy tömegét vezette és nem érti, hogy ezek miért mentek el valamennyien. — Ezek az urak, — tette hozzá gunyosan, — talán azért jöttek, hogy az irántuk tanusított kedvezést köszönjék meg.

Egy eszmém támadt. Nyilván láttam, hogy elvont érveknél sokkal meggyőzőbb volna erre az emberre nézve a szemléltető oktatás, azt pedig a jelenlevők szemeiből kiolvashattam, hogy egészen más célból jöttek, mint hogy hálájuknak adjanak kifejezést irántam. Így tehát szóltam:

— Igaza van, uram; nem szabad megengednünk, hogy a munkásokat eltiporják, ha csakugyan oly kétségbeejtő helyzetben vannak, mint ön mondja. Ha ők maguk nem segítenek magukon, mi — vagyis ön és én — gondjukat viseljük és úgy ellátjuk őket, mint a gyámoltalan gyerekeket. Hogy őszinte legyek, én magam nem hiszem, hogy aggodalma megokolt volna. Azt hiszem, hogy tisztességes, nyílt küzdőtéren minden igazán munkás ember megállja a sarat és gondoskodik magáról. Ha ebben tévedtem, ön mellé állok, mert hiszen már intézkedtem a nyomorékok és gyámoltalanok ellátásáról. De előbb nézzük csak, hogy ez a befolyásos küldöttség mi végett jött; talán ez némi világosságot deríthet az ön említette kérdésekre. Így hát sziveskedjék egyelőre itt maradni és meghallgatni előterjesztésüket.

VI.

A vasutigazgatók küldöttsége.

Sejtelmem helyes volt és szociálista ellenfelemnek nem sokat kellett várnia, hogy meglássa, hogy ezek az emberek nem megköszönni jöttek nekem, amit tettem, hanem inkább azért, hogy ép oly intézkedések megtételét sür-

gessék, amilyeneket ő maga is javasolt, t. i. hogy inkább a tőkét adóztassam meg, semmint a földet.

Nagyon gőgösek voltak, de nem valami nagyon biztak magukban, sőt úgy láttam, hogy inkább megfélemlíteni akarnak és ijesztéssel megadásra bírni.

Szónokuk, egy meglehetősen termetes ur, parancsoló hangon kezdte:

— Azért jöttünk, hogy e veszedelmes rendeletek azonnali eltörlését kérjük, melyek tönkre fogják tenni az országot. Nem fogjuk alávetni magunkat —

Itt közbeszóltam, figyelmeztetve a szónokat, hogy a szuverén népet képviselem és hogy tiszteletteljesebb hangot kell követelnem. Hogy ugyan szabadságukban áll panaszukat előterjeszteni és azok orvoslását várni, ha ügyök igazságos, de a főnálló törvény iránti engedelmisséget nem szabad megtagadniok.

— Ha a törvény rossz, — folytattam, — szabadságukban áll agitálni annak eltörléséért; de amig érvényben van, engedelmeskedniök kell annak. Önök ismerik ezt az elvet, hiszen elégszer hirdették másoknak. Tessék folytatni. Mi mondani valója van?

— Értésére kell adnunk tehát, hogy proklamációja kihirdetése óta az országban milliókra menő tőke pusztult el és hacsak sürgősen el nem törli ezt a — hm — ezt a — hm — ezt a szerencsétlen törvényt, e nemzet államcsöddel áll szemtől-szembe.

Nem ijedtem meg tulságosan ettől az állitástól, mert bár sokan voltak, nem voltak sem az egész nemzet, sem az egész nemzet képviselői. Így hát nyugodtan mondtam:

— Nem volna szives kérem, megmondani, hogy kik önök és minő érdekeket képviselnek? Nyilván az egész nemzet nem lehetnek, minthogy sokan azok közül, akik önök előtt voltak itt, az új renddel való megelégedésüket fejezték ki,

— Igen, — felelte a szónok; — azok, akik hasznát látják annak, hogy kirabolt minket.

Ujból szigoruan rendreutasítottam a szónokot és óva intettem az ilyen tiszteletlen kifejezésektől. Ő azután megmagyarázta, hogy a jelenlevők több vasuttársaságnak igazgatói és hogy az új proklamáció óta társaságaik teljesen tönkrementek. Ez komoly hír volt; a vasutak fontos vállalatok és nem volt szándékomban hasznosságuknak gátat vetni. Ennyit mondtam, ami a küldöttségnek bizalmat és reményt látszott nyújtani. — Kérem, sziveskedjék megmagyarázni, hogy mily módon érintette önöket e változás, — folytattam.

— Oly módon, — mondta a szónok, — ahogy azt ön nem láthatta előre; ami csak azt bizonyítja, hogy milyen veszedelmes régóta főnnálló intézményekbe belekontárkodni. Először is eladóztatta minden oly jövedelmünket, melyet földünkből huztunk és azonfölül megadóztatta azt a földet is, melyen vonalaink vannak.

— De elengedtem minden egyéb adójukat — mondtam, — és e tekintetben minden más gazdasági vállalattal egyenlő helyzetbe juttattam önöket.

— Igen, igen; de mint mondtam, ön még nem látja ennek összes következményeit. Alkalmazottaink oly tulzott béreket követelnek, hogy egyetlen fillér hasznunk sem maradna.

— Ne fizessék a béreket, ha tulzottak.

— De mit tegyünk? Ilyen föltétellel elég embert nem kapunk, ha pedig nem járattjuk a vonatokat, hogy fizethetnők meg ezt a rettentő földadót? Egy hónapnál rövidebb idő alatt egyre-másra oda volna egész kocsi-parkunk és összes épületeink; a föld értéke pedig, melyet oly drágán fizettünk meg, hála az ön rendelkezésének, már ugyis elveszett.

— De ha az alkalmazottak úgy zsarolják önöket, miért nem pótolják őket a munkanélküliek seregéből?

A szónok haragos lett és nagy zugás volt a küldöttségben.

— Ön teljességgel nem tudja, hogy mily helyzetben van az ország és ennél fogva alkalmatlan állása betöltésére. Munkanélküliek, csakugyan, amikor mondom, hogy lehetetlen elég embert kapnunk, hogy annak az óriási forgalomnak megfeleljünk, mely az előbbinek csaknem kétszeresére emelkedett és embert nem kapunk, sem pénzért, sem szép szóért! Teljesen alkalmazottaink kegyelmére vagyunk bizva.

— Ez magyarázza meg, hogy miért hagyta önt a faképnél a munkanélküliek serege. Nyilván megtanultak a saját lábukon állni és nem igen kell nekik a dajkálás, — sugtam a szociálistának. Aztán a szónok felé fordulva, hangosan így szóltam:

— De hisz akkor az ország nem lehet oly rettentő helyzetben, mint ön állította. Igazán nem értem a dolgot.

Erre a bizottság egy tagja lépett elő, egy finom arcvonású, simára borotvált, nyílt és nemes magatartású ember. Modora tiszteletteljes és udvarias volt, kellemes ellentétben a többség haragos pillantásaival.

— Azt hiszem, megmagyarázhatom önnek a dolgot uram, és talán igazgató-társaimnak is, akik véleményem szerint kissé egyoldaluan itélik meg a dolgot. A jelen viszonyok közt ez csak természetes. Mióta ön megnyitotta a pályát, mindenkinek egyforma föltétellel engedve meg a versenyt, azok, akik idáig kizárólagossági jogokat élveztek, nem találják meg oly könnyen szokott zsákmányukat. Azt vesszük észre, hogy mások gyorsabban futnak nálunknál és elviszik a pályadíjat.

Ami magamat illet, én nem panaszkodom, hanem ezen-
nel elvetem a hagyományokat, melyek csak gátolnak és
az új viszonyok közt újból próbára teszem erőmet.

— Ahelyett, hogy megmagyarázná, csak zavaros-
sabbá teszi előttem a dolgot.

— Hát akkor nyíltan beszélek. Ön megnyitotta a
természeti kincseket a nép előtt és most mindenki
legjobb hasznát veheti képességeinek. Kezdetben magam
is kész örülségnek tekintettem javaslatait, mert azt hit-
tem, hogyha meg is nyitná a földet mindenki számára,
nem lehetne mindenkiből gazda. Nem tudom miért, de
a földreform eszméje mindig azt a gondolatot keltette
bennem, mintha azt jelentené, hogy mindenkiből föld-
művelő legyen. De most látom, hogy ez nem szükséges,
de még csak nem is lehetséges. Annyi bizonyos, ön meg-
tanított rá, hogy a vasuti dividenda ép úgy a földből
jön, mint a krumpli. A gazdák, akik most jó haszonra
dolgoznak, kőműveseket foglalkoztatnak, hogy házaikat
kitatarozzák, szőnyeget, butort, ruhát és mindenféle
más cikket vesznek. Azonkívül ez is javítja helyzetüket:
Legtöbbjüknek igazán csehül állt a dolga, alig lévén
képesek az élethez legszükségesebbekkel ellátni magukat.
Ma azonban változott a helyzet, mindenki vesz és meg-
rendeléseket tesz egyfelől és másfelől ellát másokat oly
cikkekkel, melyeket maga termel vagy melyekkel keres-
kedik. Ez valamennyi termelési ágnak hirtelen lendü-
letet adott és természetesen a vasutnak is. A munka-
kanélküliek serege mintegy varázsszóra tünt el. Ily kö-
rülmények közt persze mindenki saját szolgáltatásáért
megfelelő ellenszolgáltatást vár. A munkásnak nem kell
többé munkáért könyörögnie és ha nem akarják meg-
fizetni munkáját úgy, mint ahogy ő értékeli, nem adja
el. Nem rosszalhatom ezért, hisz mi is így teszünk;
fölemeltük díjtételeinket és az emberek szívesen fizetik.

— Igen, de van-e hasznunk belőle? — kérdezte az előbbi szónok. — Nem kell-e mindezt újból kiadni munkabérre és adóra?

— Ez persze igaz. Akik dolgoznak, azok kapják a hasznot, nekünk csak annyi marad, hogy gépeink és kocsiparkunk karbantartását fedezhessük és egy akkora összeg, mely körülbelül méltányos díj volna épületeink béréért.

A küldöttség kissé zajos lett, mindenik rosszalását igyekezően kifejezni a második szónoknak őszinteségéért, melyért Judásnak nevezték és még gorombább nevekkel illették.

Megint közbeszóltam és némi nehézség után sikerült a békét helyreállítanom. Az első szónokhoz fordulva, szóltam:

— Ez valamelyest különbözik attól a képtől, melyet ön festett és a lehető legkielégítőbb és legmegnyugtatóbb. Ahelyett, hogy tönkretettem volna a nemzetet, úgy találom, hogy a nemzet virágzik és nem igen látom, hogy miért jöttek panaszkodni. Ha mindazok bére, akik a vasutnál dolgoznak, emelkedett, bizonyára önöknek, mint ügykezelő igazgatóknak, szintén részesülniök kell az általános jólétben. Mert ha minden ember abban a helyzetben van, hogy maga szabja meg munkája árát, akkor önök, mint a legfontosabb tisztviselők csak képesek jó fizetést követelni szolgálataikért? A fölügyeletért való fizetést értem.

Akihez szóltam, ajkába harapott és hallgatott, mint a többiek is, kivéve azt az urat, ki az iménti őszinte nyilatkozatot tette.

— Bocsánat szavamért, uram, — mondta, — de azt hiszem, barátomnak igaza volt, amikor azt mondta, hogy ön a vasutkezelés sok részében tudatlan. Nekünk, mint igazgatóknak, semmi dolgunk a világon nincs

magának a vasutnak a kezelésével vagy fölügyeletével. A mi dolgunk az, vagyis inkább az volt, hogy átvettük a mérleget s azt a pénzt, melyet embereink kerestek és megállapítottuk az osztalékot. Persze még mindig van bevétel és megállapítandó osztalék, de ezt most egy pénzbeszedő elvégezhetné helyettünk.

— Nos és ez olyan baj? Azt hiszem, az épületek stb. utáni bér biztosabb, mint valaha és tekintve, hogy a házak és a kocsi-park munkát képviselnek, a munkát pedig jól fizetik, úgy gondolom, ezek értéke is emelkedett.

— Ez igaz. De vasutikocsik és épületek nem tartanak örökké, mint a föld. És nem is innen került ki fő jövedelmünk. Minden egyes alkalmazottunk után hasznunk volt; ennek már most vége. És minthogy a népesség növekedett és a termelés is nőtt, ép úgy nőtt földünk értéke. Most már ennek is vége. Részvényeink idáig növekedtek, akár ujak voltak kocsijaink, akár régiek. Most napról-napra esnek, amint fölszerelésünk értéke csökkenik. Ha pedig fölszerelésünket ugyanolyan állapotban akarjuk tartani, semmiféle osztalékot sem kaphatnánk, minthogy minden bevételünket fölemészti az értékcsökkenés: a reparatura vagy a régi fölszerelés pótlása.

— Kérem, sziveskedjék ezt a pontot kissé világosabban megmagyarázni, — mondtam.

— Szivesen. Ha ön házat építene, kocsit vagy gépet gyártana, egyik sem tartana örökké?

— Természetesen nem.

— Már most, ha egy gép husz évig tart, akkor tiz évi használat után nem adna meg érte olyan árt, mintha új volna. És ha ezt a gépet bérbe adná, nem kaphatna annak használatáért többet, mint amennyi helyettesítene egy ugyanolyan gépet, melyet ugyanannyi ideig

használtak, minthogy mindenki abban a helyzetben van, hogy előállíthatja azt, amire szüksége van és nem hajlandó uzsorát fizetni. Ezt természetesen ép oly igaz a mi fölszerelésünkre és parkunkra nézve is. Ha elvonjuk azt a pénzt, melyet használatukért beveszünk, a kocsik, mozdonnyok stb. értéküket vesztenék és végül elhasználtatnának. Ha pedig javíttatjuk a dolgokat, a régi fölszerelést ujjal cseréljük föl, egyáltalában nem fizethetünk osztalékot.

— De hisz fölszerelésük sajátjuk marad.

— Ne mondja! — kiáltott föl az első szónok. — És ön azt kíváná, hogy a közönség kényelmét ingyen szolgáljuk?

— De hisz nem ingyen szolgálják, ha képesek pótolni azt, amit fölhasználtak. Többet akarnának cserébe, mint amennyit adnak?

— Hiszen ezzel az emberrel nem lehet érvelni, — szólt egyikök; — legjobb, ha egyáltalában föl hagyunk a forgalommal; majd meglátjuk, hogy mit szólnak hozzá az emberek.

— Erre megfelelek, — szóltam fölkelve székemről. — A fölszerelés az önöké és tehetnek vele uraim, amit akarnak. A föld is az önöké, amíg meg akarják tartani és amíg az érte járó földjáraadékat fizetik. Ha nem akarják megtartani, fölszedhetik sinjeiket és talpfáikat és tehetnek velük, ami tetszik. Az állam azután új vasuti vonalakkal látná el a népet.

Ez a kijelentés véget vetett minden hetvenkedésnek. Meg voltak rémülve; én pedig alkalmasnak láttam e pillanatot arra, hogy egy oly javaslatot tegyek nekik, amelyet az államra nézve előnyösnek, reájuk nézve pedig elfogadhatónak véltem. Így szóltam:

— Egy ily közjólétnek örvendő országban, ahol a fillérnélküli és tudatlan emberek oly helyzetben vannak,

hogy kényelmesen megélhetnek, oly emberek, mint Önök, kiknek nevelésük, eszük és vagyonuk van, mellyel kezhetnek valamit, nem kell, hogy kétségbeessenek. Eszük kétségkívül van, de idáig bűnös célokra használták, t. i. arra, hogy utat és módot eszeljenek ki, hogy hogyan profitáljanak embertársaik rovására. De nem gáncsolom, hogy így tettek, nem is vetem szemükre. Önök is a viszonyok teremtményei voltak, amint valamennyien mi többiek is azok voltunk. Most új rend támadt és nem kétlem, hogy képességeik csakhamar legintimebb és talán hasznosabb utat találnak. Az új viszonyok közt nem kell továbbra is ilyen bajokkal vesződniök, melyek a részvénytársasági igazgatással járnak és vagyonukat talán másként, a változott viszonyok közt izlésüknek megfelelőbb módon használhatják. Ha igen, az állam hajlandó önöket minden felelősségük alól fölmenteni és megfizetni minden sinjüket, szögüket, téglájukat teljes értékben, jelen becslés szerint.

Öt percnél hamarább elfogadták a javaslatomat és kiadtam a rendeletet, hogy a fölszerelést vizsgálják nemzet tulajdonává lettek.

Igy az ország főutai önkéntes átadás folytán a nemzet tulajdonává lettek.

VII.

Az Új Folyó Társaság igazgatói.

Különösen, furcsán folynak a dolgok álomban és mégis minden teljesen természetesnek tűnik. A vasúttársaság igazgatói el sem hagytak, arra sem emlékszem, hogy ottlétükkor bárki is lépett volna a szobába. Mindamellet egy más küldöttség volt előttem. Az emberek ugyanazok voltak, de nem az érdek — vagyis helyeseb-

ben: a cég — melyet képviseltek. Ez alkalommal az Uj Folyó Társaság nevében szólott hozzám egyikük. Szemelt rám szögezve, így szólott:

— Ugy hallom, hogy ön nagy barátja a tényeknek és hogy semmit sem hisz el, amit be nem bizonyítanak önnek. Ime, itt van néhány nehezen megemészthető tény az ön számára. — És két tőzsdei jelentést mutatott föl.

— Nézze ezt a képet, és aztán ezt.

Megtettem és az egyiket azt olvastam: — Uj Folyó Társaság, 138000 font — és a másikon Uj Folyó Társaság, 13 font; kereslet nincs. — Más értékben is nagy esést vettem észre, bár nem ily mértékben és sok társaság után vagy nem volt jelentés egyáltalán vagy ilyen fölrás: Fölszámolás alatt.

— Meg van-e most már győződve arról, hogy tényeket állítunk ön elé? — kérdezte.

— Meg; és ezek nagyon meglepő tények — feleltem.

— Nagyon meglepő tények — visszhangoztatta a szociálista.

— Az utóbbi néhány hónapon belül — folytatta a szónok — több mint ötszázezermillió értékű tőke semmisült meg.

Az utóbbi néhány hónap említése jobban meglepett, mint az elpusztult tőke összege.

— Ejha! — kiáltottam, — hát oly régen vagyok hivatalban? Hogy röpül az idő.

— Fél milliószor millió fontnál több, mint egy fil-lér, — folytatta. — És kész vagyok állításomat igazolni.

— Ó, az ön szavára elhiszem — mondtam mosolyogva. — De nem lenne szives megmondani, hogy mi-féle — tőke — pusztult el és mi módon?

— Ha elfárad irodámba, mutathatok önnek egy egész páncélszobát tele az idáig legértékesebb javakkal, melyek

azonban ma megannyi értéktelen papirdarab — vagy alig több.

— Jaj nekem! Talán moly vette beléjük magát, vagy egerek vagy patkányok?

— Nem, hanem az ön átkozott kormányának a nyavalyája és fekélye — mondta rosszul palástolt haraggal.

— Nem értem, hogy pusztíthattam el oly javakat, melyek az önök páncélszobájában voltak elzárva.

Mérges csodálkozással nézett rám. — Igazán azt hiszem — mondta kisvártatva, — hogy ön egyáltalában nem tudja, mit jelent e szó jószág, javak.

— Dehogy nem — feleltem. — Magamnak is vannak ökreim, lovaim, disznaim, szárnyas jószágaim. De hisz azt gondolná az ember, hogy ezek kellő biztonságban vannak, ha páncélszobába zárvák.

— Nem lábas jószágról beszélek — kiáltotta haragosan, — hanem részvényekről. Nem mutattam-e, hogy az Uj Folyó Társaság részvényei maguk több mint száz-ezer fontról nyomorult 13 fontra szálltak le és így sincs kereslet utánuk?

— Talán nem érnek többet — kockáztattam meg.

— Nem; addig nem, amíg ön áll az állam élén és türi, hogy a legszegényetesebb és leggyalázatosabb módon kiraboljanak bennünket. Mert ez az oka uram, ennek a rettentő árhanyatlásnak, kirabolnak bennünket és pedig az ön tudtával.

— Kirabolják! — mondtam. — Nem, már ezt nem engedem meg. Ennek végét vetem. — Erősen meg ráztam a csengetyüt és meghagytam, hogy a rendőrfőkapitányt azonnal küldjék be. Alig mondtam ki, máris ott volt a tisztviselő.

— Nem adtam-e szigorú parancsot, — mennydörögtem, hogy minden polgár szabadsága és tulajdona

az, hogy ezek az urak azt panaszolják, hogy több mil- minden kivétel nélkül védelemben részesüljön? Hogy van lőtől megrabolták őket?

De a rendőrfőkapitány sem nem ijedt meg, sem nem reszketett mennydörgésemre és amint jobban megnéztem, kiderült, hogy nem más, mint Verinder* barátom, aki bizalmas szemhunyorítással így szólt:

— Meghagyásait az utolsó szóig teljesítettem és ép ez a panaszuk ezeknek az uraknak. Ők csak attól a joguktól raboltattak meg, hogy másokat kiraboljanak. Hiszem, hogy a számok helyesek, mert mindig igen jövedelmező üzletnek tartottam az övéket.

— De ők tőkéjük elpusztulásáról beszélnek.

— Biztosítom önt, hogy szó sincs róla. Még mindig birtokukban van mindenük — műveik, szivattyuk, csöveik, csapjaik. Részvényeik, vagyis javaik ép oly sér- tetlenek és ropogósak, mint idáig és nem kétlem, hogy megfelelő gondozással és pánóelszobákban még sok évig eltartanak.

— De ön értéktelen papirdarabokat csinált belőlük! — kiáltott föl a küldöttség szónoka. Mire Verinder rend- őrfőkapitány így magyarázta meg a dolgot:

— Ezek az urak a felhők tulajdonosai voltak. T. i. amennyi vizet csak lezuhogtatott mennyei atyánk, arra ők kizárólagos tulajdonjogot formáltak. Nagy szü- rőket és szivattyukat állítottak föl és a vizet bizonyos árban adták el literjével a lakósoknak. A lakósok pa- naszkodtak, árleszállítást kértek és fenyegetőztek, hogy birtokukba veszik a vízműveket.

— És megtették? — kérdeztem.

— Nem, de rosszabbat tettek, már amennyiben ezeket az urakat illeti. Meghagyták műveiket és csöveiket

* Az Angol Földreform Egylet ma is élő titkára.

és egy új telepet építettek, mely most a községé és az emberek természetesen nem akarják az ő vizeküket drágábban venni, mint amennyiért a községi kutakból kaphatják.

— Az összes tényeket nem adja elő, — szolt közbe a panaszos. — Azt sem említi, hogy ön mint lelketlen izgató szerepelt érdekeink ellen.

— Ó, ha azt kívánja, hogy a részletekre is kitérjek, szívesen teszem meg, — felelte a fufangos főkapitány. — Amint mondtam, teljes forradalom volt. A nép birtokába akarta venni a vízműveket és becslés szerint ki akarta fizetni a jelen tulajdonosokat. Én rendőri kordont vontam a vízművek körül, hogy a társaság tulajdonát megvédjem. Azután megmagyaráztam az az embereknek, hogy nincs joguk arra kényszeríteni másokat, hogy valamit akaratuk ellenére megadjanak, vagy hogy egy szolgáltatmány árát megszabják, valamint a társaság sem kényszerítheti munkásait arra, hogy nekik az általuk megszabott áron dolgozzanak. Azt azonban, igenis, ajánlottam nekik, ha nincsenek a társaság áraival megelégedve, állítsanak föl ők maguk vízműveket. Ezt el is határozták és épen kezdték a folyónál a munkát, amikor a társaság igazgatói hozzám jöttek egy irással, maguknak követelvén az egész folyóhoz való kizárólagos jogot. Már most uram, az ön proklamációja az volt, hogy senki sem háboríttassék jelen birtokában. Én tehát újból teljes védelmet ígértem a társaságnak, de rámutattam, hogy amennyiben a folyó természeti kincs, ha kizárólagosan akarják birtokolni, fizetniök kell ezért a privilégiumot.

— És mi nagyon liberális ajánlatot tettünk.

— Igaz, de mégsem oly liberálist, mint aminőt az alkotmány kíván: száz százalékot minden természeti előny teljes értéke után. Megmondtam nekik, hogy

amíg mindenki szabadon használhatja és mindenki számára van elég víz, a földjáradék vagy adó nulla lesz, minthogy ez esetben nincs kizárólagossági jog. Ha azonban versengés támad a vízért, az adó az a teljes összeg lesz, mely a verseny után megállapítatik. Vonnakodtak az adót megfizetni és így a városi hatóság csinálta meg a vízvezetékét. Ily körülmények közt — lévén monopólium — természetesen földjáradék sincs. Azt sem kell mondanom, hogy a társaság most semmi egyéb adót sem fizet, minthogy mind el van törölve, kivéve természetesen az épületek, tartályok stb. által elfoglalt földek utáni járadékot.

— És tőke nem pusztult el?

— Egyáltalában nem. Amit ezek az emberek »tőké«-nek neveznek, egy okmány volt, mely biztosította nekik azt a jogot, hogy adót szedhessenek a kerület minden polgárától, mielőtt megengednék, hogy ez szomját olthassa, vagy megfürödhessen. »Részvény«-eik vagy »elsőségi kötvény«-eik rendkívüli értéke csak azt mutatta, hogy mily fokig üzték zsarolásukat. Most, hogy az emberek hozzájárulhatnak a természeti kincsekhez, nem hajlandók többé azért fizetni, amit ingyen kaphatnak. A társaság még mindig nagy területet lát el vízzel és pedig azért, mert árait leszállította a városi hatóság áraiig, mire ez abbahagyta az új csövek lefektetését. E díjak ép elegendők a szűrés és szétosztás, valamint a kapcsolatos költségek fedezésére.

— Vagyis, — jegyeztem meg, — míg idáig viziurak voltak, ezentul egyszerű víz-szállítók.

— Ugy van. És nem hogy tőkét vettünk volna el tőlük, hanem inkább minden eddigi adót — nagy bánatukra eltöröltünk. Szívesen akarták fizetni a jövedelmi adó háromszorosát, hogy gépeiket adóztassuk meg tetzésünk szerint, ha a folyó továbbra is birtokukban

marad. Ez volt az említett »liberális« ajánlat. De közben az emberek átláttak a szitán és —

— Elég uram! — szóltam? Aztán a bizottsághoz fordulva mondtam:

— Panaszuk el van intézve. Szabadságukban áll a folyóból vizet szivattyuzniok és oly árban adniok, amilyent csak kaphatnak érte. De nem tilthatok el másokat sem ettől, mivel nem tagadhatom meg tőlük a szabad hozzáférhetést a természet kincseihez, sem nem kényszeríthetem őket arra, hogy többet fizessenek az önök szolgálataiért, mint amennyire ők éreikelik. De ha nem szándékoznak folytatni a vízszállítás mesterségét az új viszonyok közt, hajlandó vagyok a város lakószá-
mára fölszerelésüket jelen becslés szerint megvenni. Áll az alku?

És az alku meg is volt, mert rövid egymásközi tanácskozás után a következő választ kaptam:

— Nincs más választásunk, mint igent mondani.*

VIII.

Még egy beszélgetés a szocialistával.

— Csodálatos! Ön valóságos bűvész! — kiáltott föl a szocialista, amint az utolsó küldöttség elvonult.

— Alig hiszem, hogy ezek az emberek másként oly simán odaadták volna tőkéjüket, mint valamilyen varázs hatása alatt. Mondja komolyan, nem hipnotizálta őket?

— Csaknem így látszanék; pedig az egyetlen varázs-

* Tényleg azonban a New River Co. (Új Folyó Társaság), mely London egy részét vízzel látta el, 144 millió koronát kapott megváltásként a várostól. A tényleges tőke persze csak elenyésző része volt ez összegnek.

szer, melyet használtam, a természet elveinek alkalmazása ember és ember közti viszonyban.

— Ez bajosan magyarázza meg, hogy az ily önző természetű emberek, mint amilyen a legtöbb tőkés, miért mondtak le arról a hatalmukról, melynél fogva kifoszthatták a munkások társadalmát.

— Épen mert önzők és nem lévén többé jövedelmező monopóliumuk, nem vállalkoznak tovább arra, hogy vízzel lássák el az embereket. Ön mint »tőkés«-ekről beszél róluk. Bizonyos tekintetben tőkések; de mit gondol, mennyire rugott igazi tőkéjük?

— Milliókra. Sok millióra. Királyok voltak, — vizkirályok.

Mosolyogva nyujtottam át neki a felügyelőtől épen érkezett becslést, mely a vízművek összes értékét 36,582 fontra tette. Csodálattal nézett rám.

— Ez — mondtam — fölszerelésük teljes értéke, beleértve az összes épületeket, gépeket, csöveket, és vízmérő-órákat. Mert látja, a folyót, mivelhogy az föld, nem kell megfizetni, mert annak értéke, — a piaci értéke, tudja — eltűnt.

— És mi lett többi tőkéjünkkel? — kérdezte.

— A többit csomagoló-papir árában veheti meg, mert nem más és sohasem volt más. Mert amit ön »tőké«-nek nevez, nem áll másból, mint tisztára papírosból; ez volt az a rém, melytől ön és iskolája oly rettentően féltek.

— De hisz ezek a részvények tőkét képviseltek!

— Azt ugyan keveset; és amennyiben valamely részvény valóságos tőkét képvisel, — vagyis vagyont, egy vagy más formában, — akkor ártatlan. De oly részvények, mint e vízvezetéki társasági vagy földtulajdont igazoló okmányok, nem valósággal meglévő vagyont képviselnek, hanem egyszerűen a jövőben terme-

lendő vagyona való jogositványok. Vagyis egy ilyen okmány tulajdonosa zálogjoggal birt a jövő termésre.

— Nem értem egészen, amit mond.

— Hát megmagyarázom. Tegyük föl, hogy ez a keskeny ösvény ott, mely a folyóhoz vagy tóhoz visz, az enyém és hogy ez arra képesítene engem, hogy minden átmenő embertől vámot szedjek, mielőtt megengedném, hogy szomját oltsa. Ön látva, hogy jó üzletet csinállok, azt ajánlja nekem, hogy adjam el önnek. Én hajlandó vagyok eladni, — de mit? Nem a már szedett vámot, hanem annak lehetőségét, hogy a jövőben vámot szedjen. Ezt mondom önnek: A folyóból való jövedelem évente 100 font; de a város fejlődik és ez az egyetlen vízforrás mérföldekre. Amint a népesség nő, úgy kell nőnie az én vámbevételemnek is. Ennélfogva azt kívánom, hogy ön akkora összeget fizessen le, amennyit véleményem szerint a következő huszonhét vagy harminc évben képes lennék beszedni, vagyis kerek összegben kérek 2,700 fontot »tulajdonom«-ért. Ez egyszerre ily összegű »tőkés«-sé tesz engem; pedig egyetlen igazi tőkém, mely emberi munkából ered, lehet, hogy csak egy kapuból áll, mellyel elzárhatom a folyóhoz vezető utat. Történetesen azonban a természeti kincseket közös tulajdonnak nyilvánítják és a belőlük származó jövedelem az államé lesz. Mit igérne akkor az én tulajdonomért?

— Semmit sem; legfeljebb néhány shillinget fakapujáért, — mondta mosolyogva.

— Nagyon helyes. És ez a magyarázata annak, hogy miért szálltak le a vízvezetéki társaságnak részvényei 128,000 fontról 13 fontra. Most már tudja, hogy mi lett többi tőkéjükből. Más szóval csak papiroson volt. És amint ez a rendszer, mely a zsarolást szen-

tesitette, eltöröltetett és a vámszedő kapuk, melyek az emberiséget elzárták a természettől, leromboltattak, e papirosok tehetetlenek és nincs további parlamenti határozatra szükség, mely ártalmatlanokká tegye azokat. Természetesen érteni fogja, hogy valóságos tőke alatt olyasmit értek, ami emberi munka folytán van — összegyűjtött munkát, vagyis oly vagyont, melyhez igaz tulajdonosának munkája által van joga.

— De hisz, ami ezt illeti, minden vagyon munka által keletkezik.

— Ez épenséggel nem igaz. Ez nagy és alapos tévedés. Annyira nem igaz, hogy a munkának legkisebb része van a vagyon termelésében.

— Micsoda? — kérdezte meglepetve, — a vagyon nem teljesen munka által keletkezik, amikor ön maga is megengedi, hogy a tőke maga is csak fölhalmozott munka?

— Ó, az örökös tőke! Mindenütt emlegetik a közgazdaságtanban és sehol sincs. A vagyon termelésének csak két tényezője van: a munka és a természet erői vagy nyers termékei. Az utóbbi az előbbi nélkül teljesen tehetetlen. Az előbbi nélkül csak kevesünk lenne. E két tényező — föld vagy természet és emberi munka — mindenütt együtt működik, más-más helyen, más-más arányban, ama javak termelésében, melyekre az embereknek szükségük van. E javakat nevezheti tőkének, jószágnak vagy ahogy akarja. Ahol a természet bőven járul a termeléshez, az embereknek jól van sorsuk. Ahol a természet része kisebb, az emberek sorsa rosszabb. De többnyire a nagyobb részt a természet végzi. Jaj annak a népnek, mely maga kell, hogy végezze a munka nagyobb részét.

— Ismer-e ilyen helyet?

— Igen, Adent például, mely a sivatagban fek-

szik. A tüzifát is távolról kell hozni kis kötegekben teveháton; az ivóvizet a tenger vizéből desztillálják és házról-házra adják el a kereskedők, mint a mi utcáinkon a tejet.

— De mi köze van ennek a mi kérdésünkhöz?

— Nagy köze van. Ön és sok más mindig »munkája gyümölcsei« után kiabál.

— Természetesen; fogunk is kiabálni.

— Már most, ha csak »munkájuk gyümölcsei«-t kapnák, rosszabbul menne dolguk, mint az adeniének, mert ezeknek legalább tengervizük van ingyen. Amit kérniök kell, az szabad hozzáférés a természethez és egyenlő rész a természet adományaiból. Munkájuk gyümölcsei magától értetődleg a sajátjuk maradna, minthogy senki sem vethetné rabszolgaságba önöket.

— És azt hiszi, hogy ezt megtette az egyetlen adóval?

— Természetesen. Mert ami csak a természetnek tulajdonítható, a közé lesz és e jövedelem kiadása mindenkinek javára válik. És minthogy mindenkinek egyenlő érdeke van a kiadásban, ügyelnek arra, hogy ez hasznosan történjék. A termelés lehetőségét illetőleg mindnyájan egyenlő helyzetben lévén, senki sem uralkodhatik másokon. Más szóval, most igazán szabad szerződés jöhet létre eladó és vevő, alkalmazó és alkalmazott közt.

— De mégis csak némelyek ügyesebbek lesznek másoknál és többet fognak termelni.

— Igen; és épen ezeket az embereket akarjuk pártolni, hadd kövessék őket a többiek. Az egyetlen adó által ezt értük el: nyitva áll az út mindenkinek és mindenki oly gyorsan futhat, amint tud. A leggyorsabban futó kapja a legnagyobb díjat, de ezentúl nem a kevesebbre képesek rovására. Sem azt nem teheti többé,

hogy mert ő a leggyorsabb futó, visszatartsa a többieket attól, hogy ugyanazt a célt, noha talán csak egy kissé későbbben, elérjék. Nem csaphatja be az ajtót és nem emelhet korlátokat. Az ut mindenkinek mindörökké nyitva marad. Van díj mindenki számára és e díj nagyságát mindenki maga határozza meg. Kudarc csak azokat érheti, akik lusták részt venni a versenyben.

— Egy másik kérdésemre feleljen. Miért nem adóztatta meg a vízvezetéki társaságot a folyó használatáért? Mert hiszen az ön véleménye szerint ez is természeti kincs.

— Az is. De csak oly természeti kincseket fizettetünk meg, amelyek egyedáruságok. Ezek az emberek most nem monopolizálják a vizet, hanem ellátják vele azt, aki kívánja. Egyszerűen csak szállítók és ezt bárki is megteheti. Ha a vízért adót vetnék ki rájuk, nem azokat adóztatnók meg, akik azt használják?

— De igen. És minthogy a vizet csak a nemzet egy része használja, holott az egészé, nem kellene-e, hogy akik használják, megfizessenek ezért?

— Ó, hát ezt gondolja. Ebben igaza van. Csakhogy azért már fizetnek az emberek, mert hisz bármily előny is van a folyóhoz való közelségből, ez a használt föld értékében benne van.

— Nem igen értem, amit mond.

— Pedig elég egyszerű. Gondoljunk el két darab földet, melyek minden tekintetben egyenlők, kivéve hogy egyik közel van a folyóhoz, míg a másikhoz a vizet valami módon szállítani kell. Tegyük föl, ez évi öt font költséget jelent. Ez esetben nem becsülné-e ennyivel többre az előbbi földet?

— Ezt mondom én is.

— Ugy, hogy pl. ön az utóbbi darabot csak öt fonttal kevesebért bérelné?

— Igen.

— De ha a vizet odaszállítják, egyenlő értékű lesz. Így tehát ha a távolabb eső részekkel a vizet megfizettetnők, a földjáradék annyival kevesebb volna. De úgy a víz, mint a földjáradék az államé lévén, nincs szükség külön fizetésre, a pénzbeszedés pedig egyszerűbb és olcsóbb.

— Igen, igaza van. Ép olyan, mint mikor egyik szálloda két és fél shillinget számít föl a szobáért és másfelet a kiszolgálásért, a másik pedig szobáért kiszolgálással négyet. Ennyiben tehát az elmélet teljesen a tőkések pártján áll.

— A tőkések pártján?

— Nagyon is. Elengedte összes többi adójukat és most még a víz használatáért sem adóztatja meg őket. Meg kell azonban vallanom, hogy nagyon zavarosan látom az egészet, sőt az ön szándékait is. Őszinte leszek önhöz. Eleinte azzal gyanúsítottam, hogy összejátszik a kapitalistákkal; de ezek, valahogy úgy látszik nem nagyon hálásak önnek. És mégis —

— És mégis?

— Alig tudom, mit szóljak. Most bizom az ön jó szándékaiban; de hát miért ellenzi oly makacsul a vagyon- vagy jövedelemadót?

— Többféle okból. Először is, mert alkotmányunk elvei ellen van — azaz, a polgárok szabadságával egyenes ellentétben van. Másodsor, mert az ily adók a termelésre esnek és ennyiben megakasztják vagy legalább is akadályozzák a termelést.

— Ezek nem lehetnek egyetlen, sőt még legnyomósabb okai sem. Azt nem akarhatja mondani, hogy a milliomos megadóztatásával, aki vagyonát munkásai rovására szerezte, a termelést megakadályozná. Miért ne

szereznők vissza legalább egy részét annak, amit másoktól elloptak?

— Vagyonadó által?

— Igen.

— Figyeljen, mert megmagyarázom a dolgot. De először is, föl akarom hívni figyelmét arra a lényeges különbségre, mely a munka termékei és a természet nyersterményei vagyis röviden, a föld közt van. Tegyük föl, hogy van egy darab földem, mely mondjuk, öt font évi jövedelmet biztosít nekem és tegyük föl, hogy a rendes kamatláb öt százalék. Tudja ugy-e bár, hogy egy ilyen darab föld piaci értéke akkor száz font volna.

— Természetesen.

— Tegyük föl továbbá, hogy a föld értékére ötven százalékos adót vetnek, úgy hogy az adó fizetése a nevezett föld értéke után két és fél font volna. Akkor —

— Akkor az ön földje legföljebb ötven fontot érne. És ha az adó száz százalékos, annak tőkeértéke teljesen eltűnik. Ezt már általánosságban bebizonyította; de ennek az én ellenvetésemhez semmi köze.

— Bebizonyítom, hogy van, ha egy kissé türelmes. Nézzük, mint hatna egy vagyonadó. Száz font értékű föld helyett, mondjuk, hogy száz font értékű kőszenem, vagy kenyerem, vagy bármiféle munkatermékem volna és ön ezt adóztatná meg ötven százalékos általános vagyonadóval. Mi következne ebből? Ön hallgat. Nos hát magam felelek e kérdésre. Kőszenem egyszerre 150 font értékű lesz. De ez még semmi. Ha kőszenemet eladom, tíz százalék hasznot csapok az árhoz. Ez az adó kivetése előtt tíz fontot tett ki, de az adó kivetése után 100 font helyett 150 fonton nyernék tíz százalékot, vagyis 15 fontot tíz helyett. Mit gondol,

ki nyerne többet ezen az üzleten — a munkások-e vagy a tőkés?

— Folytassa csak!

— Tehát ez az egyik oka annak, hogy ellenzem az emberi munka bármily ürügy alatti megadóztatását. Mielőtt a többire térnék, ki akarom mutatni és emlékeztetébe vésni ezt a könyörtelen tényt: A javakra vetett adó végeredményében mindig a fogyasztásra esik és ennél fogva bármely termelt jószágra kivetett adó mindig növeli e jószág árát.

— Ez bizonyos. A behozatali vámok mindig növelték a javak árát és terhük mindig azokra esett, akik azokat fogyasztották. De nem ép oly igaz ez a nyerstermékekre vetett adóval is?

— Igen, ha a termékeket adóztatnók meg. De mivel csak a földet adóztatjuk és pedig termelőképességszerint: nem! Mert ez esetben az emberek termelni kénytelenek, hogy adót fizethessenek vagy pedig kénytelenek mások használatára átengedni a földet. És mivel a földértékre vetett adó csak a különböző, használatban levő földek közti értékkülönbséget nyeli el, hatása egyszerűen csak az, hogy a különböző minőségű földek britokosait egyenlő helyzetbe hozná. Vagyis a nyersanyag költsége mindenütt egy volna, bármilyen is legyen ama föld minősége, melyet ki-ki használ. De a termelt javak értékét a termelési költség állapítja meg, vagyis a rájuk fordított munka összege. Ha tehát a gyártott cikket adóztatja meg, ezáltal e cikk árát növeli és ha a venni szándékozók vonakodnak a növekedett árt megfizetni, az ilyen cikk további termelése megszűnik.

— Melyek a többi érvek?

— Még nem végeztünk egészen az elsővel. Ön kifogásolja a »tőkét«. Már különbséget tettem valósá-

gos és áltóke közt. Az előbbi összegyűjtött munkát, az utóbbi papirosokat képvisel. Egyik esetben a multban elvégzett munkát fizet meg, amikor pl. egy ásó, gyalu vagy egy ház használatáért fizet, a másodikban a természethez való hozzáférésért fizet.

— Értem a különbséget.

— Már most tegyük föl, hogy az eke tíz napi munkát képvisel (vagy ennek ellenértékét aranyban) és a rá kivetett adó egy napi munkát...

— Értem már. Az ellenértéknek összesen tizenegy napot kellene kitennie.

— Nagyon helyes. Már most jegyezze meg jól a második közgazdasági elvet. A földértékre kivetett adó elpusztítja az áltökét, a munkára kivetett áltökét terem. Így talán megéri, hogy azok az urak miért akarták inkább, hogy vagyonuk, mint földjük után adóztassák meg őket és hogy miért lett céduláikból üres papiros. Még egy másik beigazolt közgazdasági elv is vonatkozik e pontra. Amely adó a termelést sújtja, bármily formájában is, mindig az utolsó fogyasztóra hárritatik is. De a földértékadó nem hárrítható át, mert, mint az imént igazoltam, csak egyenlő helyzetbe juttatja a különböző minőségű földek telektulajdonosait.

— Ezt nem egészen értem.

— Pedig eléggé egyszerű. Vegyünk egy konkrét esetet. Van két gazda, A és B, egyik földje 20 mérő buzát terem, a másiké ugyanannyi munka és tőke költséggel 30 mérőt. Ha most az utóbbit 10 mérővel megadóztatjuk, ez csak egyszerűen kiegyenlitené mindenik jövedelmét. Mindegyiknek 20 mérője maradna tisztán. És világos, hogy a megadóztatott gazda nem kérhet külön árt buzájáért, mert hisz senki sem fizetne többet az ő buzájáért, mint a másikéért. De tegyük föl, hogy egy mérő buzára egy shilling adót vetnénk —

— Elég, értem már.

— Már most áttérhetünk a legközelebbi pontra. Célom lévén, hogy senki se arathasson ott, ahol nem vetett, természetesen minden áltökét el kell törölnöm, mert akkor csak ellenértékét követelhetik szolgáltatásaiknak. De ha csak felét vetettem volna ki a jelenlegi földadónak, csak felét szüntettem volna meg az áltökének, még mindig meghagyván privilégiumaik felének birtokában a boldog tulajdonosokat.

— Jó! Lehetetlenné tette, hogy az emberek a jövőben kifosszák egymást. De mi van azokkal a milliókkal, melyek már az övéik?

— Hová beszél, ember! Millió bolondság! Nem bizonyítottam-e be, hogy e milliók csak papiroson voltak? Hogy e milliómosok vagyona nem abból állt, amijük volt, hanem az évi termelés ama részéből, melyet saját számukra biztosíthattak? Vegyen elő bármely milliómost és készítsen leltárt jelenlegi vagyonából. Két, három értékes palota, most meglehetősen drága fényűzési tárgyak, melyek jövedelmet nem hajtanak és súlyos földadót vonnak maguk után. Drága butorok, néhány disztárgy, néhány font arany és ezüst és irással tele pince. Legjobb esetben is meddig tartanak e pusztulásnak kitett tárgyak? És míg megvannak, kinek árthatnak? Mi jobb eszközt tudna ajánlani ellenük, mint megakadályozni őket a további fosztogatásban és megfizettetni velük minden oly privilégium teljes értékét, melyet meg akarnak tartani — amíg a birtokukban lévő kevés lím-lom arra képesíti még őket, hogy ezek költségét fedezni tudják?

IX.

A Szabadság- és Tulajdonvédelő Liga.

— Bár sokára, de mégis csak eljöttek. Tudtam, hogy itt lesznek.

Ezt sugtam szociálista barátomnak, amikor beszélgetésünket egy nagy és »befolyásos« küldöttség zavarta meg, mely sorjában és sok ceremóniával jött be a kihallgatási terembe. Hercegekből, lordokból, ügyvédek-ből, püspökökből és tőzsdei emberekből állott. Volt köztük némi zavar, hogy ki következzen a másik után és egy kis időbe telt, amíg az »elsőbbség« kényes kérdését elintézték az ügyvédek, püspökök és a »financier«-k, amint szebben nevezik azokat, kik értenek ahhoz, hogy hogyan lehet aranyakat fiadzatni. A végén is úgy egyeztek meg, hogy minden püspököt egyik oldalán egy ügyvéd, másik oldalán egy tőzsér támogasson, ő maga pedig a mennyezet felé fordítsa tekintetét, mintha egyik támogatásról sem tudna semmit. Így hallottam, amikor a küldöttséget a szertartásmester rendezte.

Egyikük furcsán öltözve és még furcsábban öltözött teremtményektől támogatva (pálcákat hordtak, nemesi koronákkal, címerekkel, arany kulcsokkal stb., nyilván, hogy a szónok fontosságáról győzzenek meg — amint álomban véltem) előlépett és gőgösen kezdett beszélni. Így szólt:

— Nem tartottam szükségesnek előbb közbeszólni, mert biztosra vettem, hogy be fogja látni cselekedetei örültségét, ha ugyan nem gonoszságát. De úgy látszik, hogy mint attól az egész osztálytól, melyhez tartozik,

ugy öntől is teljesen reménytelen azt várni, hogy bármiféle erkölcsi szemponttól is vezettetné magát és így —

Rövidesen végét vetettem szónoklatának és megkérdeztem, hogy kiknek nevében beszél és hogy miféle ügy hozta ide őt és társait.

— A következő nagytekintélyű szervezetek nevében beszélek, melyeknek főtisztviselője vagyok — egyiknek elnöke, másoknak alelnöke, vagy esetleg igazgatója.

E szavakkal egy ivet adott át, melyre különféle szervezetek hosszú listája volt nyomtatva, közülük csak néhányat említek meg —

»A Tulajdon- és Szabadságvédő Liga«.

»Gazdák Védőegylete.«

»Londoni Adófizetők Védőegylete.«

»Összbirodalmi Kereskedelmi Liga.«

»A Birodalom Kiterjesztésének Bizottsága.«

»Munkásházak Ligája.«

»Mezei Munkásokat Pártoló Egylet.«

»Vallási Iratok Társasága.«

»Erkölcöt és Vallást Terjesztő Egylet a Munkások közt«.

Hideg borzongott végig rajtam, amint az ivről a szónokra és szövetségeseire néztem és róluk a ligák és egyletek ravaszul kifundált címeire; mert hisz e különböző szervezetek »választmányai« a hercegek, grófok, lordok és bárók hosszú sorából álltak, csak néhány »ur«-ral a végén, de egyetlen gazda, munkás vagy nem nemes sem volt köztük, hacsak nem volt milliomos. Önkéntelenül is Ezópus meséire, kivált a farkasra és bárányra kellett gondolnom.

— A szerencsétlenek, — sóhajtottam önkéntelenül. — Mintha az egerek egy macskákból, sündisznókból és menyétekből álló választmányt biznának meg azzal, hogy védje ügyüket és óvja meg érdekeiket! De igyekeztem

elnyomni előtételtemet, amennyire csak lehetett és elhatároztam, hogy tárgyilagosan bánok ügyükkel.

— Nos hát, — mondtam, — mily minőségben és kinek nevében beszél most?

— Mint A Tulajdon- és Szabadságvédő Egylet elnöke, minthogy ez az összes többi intézmény szülője; vagyis ha a liga elvei teljesen kivetetnének, nem volna szükség további agitációra.

— Akkor beszéde egyszerűen meglep engem, — feleltem, — mert hisz én csak ugyanazon elveket valószínű meg és viszem keresztül, melyeknek terjesztésével a nevezett liga annyit fáradozott. Engedje meg, hogy az önök Szabadság Évkönyvé-nek 1892-i kiadásából olvassak föl valamit. Itt önök ezt mondják:

»Melyek az emberi jogok? Mint mi, a Szabadság hívei állandóan hangoztatjuk, e jogok annak nyílt elismerésében állnak, hogy mindenki valóságos tulajdonosa saját testének és elméjének, hogy ennek következtében nincs jogunk korlátozni vagy megakadályozni bárkit is saját képességeinek használatában (mindig kivéve az oly eseteket, melyek a Spencer-féle határon túl esnek, amikor némelyek erőszakkal vagy csellel megakadályoznak másokat ugyanily képességeik egyenlő használatában), hogy mindenki szabadon használhatja képességeit, vagy képességei termékét vagy eredményét, saját belátása szerint saját legjobb hasznára, hogy szabadon szerezhet, szerződhet és cserélhet, eladhat és vehet, bérelhet és bérbeadhat, amint ezt ő maga és azok, kikkel szabad viszonyba lép, jónak találja.«

— Így tehát ön azt gondolja, hogy cselekedetei összhangban vannak e helyes politikai elvekkel? — kérdezte gögösen.

— Csakugyan azt, hogy teljes összhangban vannak azokkal.

— De hisz ön épen az egyéni szabadság elvét sérti.

— Tényleg? Nincs tudomásom róla. Oszlassa el tudatlanságomat és ha jogos szabadságukon bárminő sérelem esnék, sérelmek azonnal orvoslásban részesülnek.

— Akkor nyomatékkal kell megállapítanom, hogy ön valóban sérti azt a szabadságunkat, hogy birto-
kainkkal nekünk tetsző módon rendelkezünk. Ugy látszik, ön nem tudja az igazi szabadság valódi értelmét. Ön közleményünknek csak egy részét idézte, de nem vette tudomásul a többit, melyet föl fogok olvasni önnek. Így hangzik:

»A képességek használatának szabadsága nemcsak szabad munkát jelent a legtágabb értelemben, hanem szabad cserét is. Nemcsak azt jelenti, hogy senki se akadályozzon meg abban, hogy munkám termékeit a magam módja szerint állítsam elő, akár filléres gyufaskatulyák legyenek azok, akár a legfejlettebb művészet termékei, hanem azt is jelenti, hogy senki sem akadályozhat meg abban, hogy elcseréljem azt, amit termelhetek vagy szerezhetek képességeim által, azért, amit embertársaim termelhetnek vagy szerezhetnek saját képességeik által.«

— Uram, — vetettem közbe, — szívből egyetérték minden szóval. Sőt ezek az elvek alkotmányunk valóságos esszenciája.

— Ezt mind elfogadja?

— El, teljes szívből.

— Nos hát — itt fölemelte szavát — befejezem idézésemet, mely folytatólag így szól:

»Hogy alkalmazandó ez a földre nézve? Azt jelenti, hogy senkinek sincs jogában a föld eladásának szabadságát akadályozni és bármit is tenni, ami más embert akadályoz abban, hogy földet szerezzen saját képességei termékeinek vagy szerzeményeinek kicserélé-

sével. Egyszóval azt jelenti, hogy sem egyes emberek, sem testületek erkölcsi joggal nem bírnak, hogy felebarátaikat a nyílt piacon oly föld vásárlásában megakadályozzák, amilyent azok venni kívánnak. A nyílt földpiac emberi jog, ép oly szent, mint a nyílt kenyér- vagy gabonapiac és senkinek sincs joga azt embertársai elől elzárni. A földvásárlás a használati cikkek kicserélése jogának lényeges része, mely abból az elsőrendű jogból következik, hogy képességeinket tetszésünk szerint használhatjuk. Aki a csere jogát megszorítja, hadat üzen annak, hogy kiki tulajdonosa saját képességeinek, hadat üzen az emberi nem elsőrendű jogának.«

Ismertem ezt a pontot, e szofista kiadványnak birtokomban levő füzetében vastagon volt aláhuzva. Tudtam azt is, hogy nehéz röviden kimutatni a benne levő számos álokoskodást. Átláttam, hogy képtelenség volna meggyőzni próbálni ezeket az embereket ama lényeges különbségről, mely fönnáll az egyén ama joga között, hogy teljesen bírja a saját munkájából eredő dolgokat és rendelkezék fölöttük és ama jogok között, hogy e dolgok forrásai fölül rendelkezék. Sikerülhet meggyőzni a tudatlant, de nem a Szabadság és Tulajdonvédő Liga nemesi tagjait. Bármit is elhíhettem fölülük, de nem tartottam őket tudatlanoknak. Így hát szóltam:

— Ám legyen; de ha emberi jog földet bírni, nem joga-e minden emberi lénynek?

— De igen; joga azoknak, akik bírják vagy képességeik által megszerezték.

— Ugyan kérem, miféle képességei által szerezte ön földjét?

— Ez nem tartozik a kérdéshez.

— Bocsánat, de nagyon is tartozik, uram. Mert volt ám itt egy ember, az első kérelmező hivatalba lép-

temkor, akit most reformált csavargó néven ismernek, akinek különös képességei voltak a földszerzéshez és esetleg más dolgok szerzéséhez is. És ha szabadságában nem korlátoztam volna, összemérhette volna lordsággal képességeit.

— Ön korlátozott egy embert? Egy ember szabadságát megsértette? Saját vallomása szerint ily jogtalanságot követett el?

— Igen, mert ez a spenceri határon tulmenő esetek egyike volt, amikor egyesek képességeiket arra használják, hogy erőszakkal vagy csellel másokat jogaik egyenlő használatában korlátozzanak. Az a szabadság, melyet ez az ember kívánt, az volt, hogy lordságotat leülse, hogy saját képessége által szerezzen földvételi és eladási jogot a nyílt piacon.

Erre ellenfelem elhalványult és megváltoztatta hangját.

— Ez persze változtat a dolgon! Ez esetben teljes joga volt közbelépni. De nincs joga engemet megakadályozni abban, hogy földemmel és tulajdonommal azt tegyem, ami tetszik.

— Egyáltalában nincs. Tehet vele, amit akar. Ki gátolja ebben?

— Ki? Hát persze, hogy ön. Mi köze önnek ahhoz, hogy vadaskertet akarok-e tartani vagy sem?

— Amennyire én látom, semmi közöm sincs. Tarthat annyi vadat, amennyi csak jól esik, sőt azt hiszem, jó szolgálatot tehet a köznek azzal, hogy vadhussal látja el a népet és maga is hasznot huz belőle.

— Nem vagyok kereskedő, — mondta méltatlankodva; — és az ön igaztalan kormányzata alatt nem győzöm pénzzel, hogy sportcélokra vadat tartsak.

— Nagyon helyes; akkor lordságodnak teljes szabadságában áll birtokáival tetszése szerint rendelkezni. Bizonyára bőven akadnak, akik készek átvenni.

— De senki sem akar fizetni érte.

— Hát ha nem akarnak, akkor az ön saját elvei szerint, nekem nincs hatalmában rákényszeríteni őket.

— Nem sokat használ vele, hogy a jámbor tudatlant adja. Tökéletesen jól tudja, hogy földem összes értékét eladóztatta.

— Nem összes értékét; nem az olyant, mely az »emberi képességek«-nek tulajdonítható, hanem csak azokat, melyek a spenceri határon túl vannak. Nem adóztattam el a föld termőképességét; ellenkezőleg, elhárítottam minden adót és terhet a termelésről és bármit is termeljen lordságod földjén, az mentes minden teherrel, kivéve, hogy termelni kell.

— De én nem termelek földemen. Ez bérlőim dolga.

— Ez esetben, minthogy lordságod egyuttal a Gazdák Védőegyletének elnöke, bizonyára örömmel fogja hallani, hogy az ő termésük mentes lesz minden teherhertől. És az a tény, hogy földjét kiadhatja bérlőknek, bizonyítéka, hogy szabadságát senki sem sérti.

— Hogyne sértené, amikor a birtokomon levő összes termést a bérlők tartják meg, holott én semmit, vagy majdnem semmit sem kapok.

— Talán azért, mert majdnem semmit sem dolgozik. De attól tartok, hogy eltértünk a tárgytól. Ön gazdák, iparosok, munkások, szabadság, igazság stb. nevében jött. Semmit sem látok ivén a földesurakról vagy a földesurságról. Pedig nyilván az egész idő alatt saját ügyét védte.

— És ezt talán nem szabad tennem?

— Hogyne! Csakhogy akkor egyenes uton hamarabb célhoz jutunk. Vessük el az álarcot, beszéljünk nyíltan és a tárgyhoz. Minden direkt és indirekt adót eltöröltem és a föld javítottalan értékét megadóztattam. Vagyis visszavettem a köz javára azt, ami a közé és

aminek szabadállamban a közének kell lennie, mert más-
ként egyenlő szabadság nem lehetséges.

— És ugyan miért nem? Magyarázza meg.

— Mert míg némelyek a föld használatának, a levegő szivásának vagy a napfény és hő élvezetének engedélyéért kénytelenek fizetni a többinek, addig nem mondhatni, hogy az emberek az élethez vagy szabadsághoz egyenlő jogokat élveznek. E dolgokat nem emberi képességek termelték. Nélkülözhetetlenek az élethez és ha megfosztunk ezektől valakit, akadályozzuk őket abban, hogy képességeiket választásuk és legjobb belát-
suk szerint használják. Az ily tettek nyilván a spenceri határba esnek. Nézze csak, hogy mit irt az önök jelenlegi bajnoka és kiválasztott tekintélye e tárgyról.

Fölkaptam egy lapot az asztalról és olvastam:

»Ennélfogva a méltányosság nem engedi meg a magánföldtulajdont. Mert ha a föld színének egy része jogosan válhatik egy ember birtokává, aki saját javára és használatára tartja, mint oly dolgot, melyhez kizárólagos joga van, akkor ez a föld színének többi részével is megtörténhetik és bolygónk így teljesen magán kez-
zekbe jutna. Figyeljük csak meg, hogy mily dilemmára vezet ez. Ha az egész lakható földgömb magántulajdonná válnék, az következne, hogy, ha a földtulajdonosok-
nak jogos igényük van annak fölületéhez, azoknak nincs jogos igényük hozzá, akik nem földtulajdonosok. Az ilyenek csak megtűrés folytán élhetnek a földön. Valamennyien bitorolják ezt a jogot. A föld urainak engedélye nélkül a talpuk alatt levő földhöz sincs joguk. Sőt ha a többiek helyénvalónak találnák, hogy a nyug-
helyet megtagadják e földnélküliektől, joggal kergethetők le valamennyien a földről. Már most, ha az az állítás, hogy a föld magántulajdon lehet, magában foglalja azt, hogy az egész földgömb lakosai egy részének

magánbirodalma lehet és ha következőleg a lakosság többi része csak úgy használhatja képességeit — sőt csak úgy élhet — ha a földtulajdonosok megengedik, nyilvánvaló, hogy a föld kizárólagos bírása az egyenlő szabadság törvényének csorbitását jelenti. Mert az oly emberek, akik nem élhetnek, mozoghatnak és létezhetnek a többiek engedélye nélkül, nem lehetnek e többiekkel egyenlően szabadok.*

— De Mr. Spencer maga visszavonta e kijelentését — mondta ő lordsága.

— Lehet, hogy visszavonta, de meg nem cáfolta — vágtam vissza.

E pillanatban a nemes lord megfordult, mintha keresne valakit és én egy idősebb embert láttam a teremből kisompolyogni, arcát kalapja mögé rejtve.*

— Az én földem már a norman hódítás óta családomé. Soha senki sem igényelte és nem is igényelhette.

— Ó — mondtam — látja, akkor még nem volt Szabadságvédő Liga, mely kitanította volna a népet elidegeníthetetlen jogaira.

— Semmi közöm az ön elvont erkölctanához — tört ki méltatlankodva.

— Csakugyan úgy látszik; pedig ön erkölcsi kötelességekkel és erkölcsi fölháborodásokkal terheltén jött ide. De úgy látom, kellemetlennek találja az erkölcsöt, amikor öntől kívánják annak betartását.

— Ezt a szemtelenséget kikérem magamnak, uram. Hát így tartják tiszteletben a mi ősi jogainkat?

— Az idő nagy szentesítő lehet, de nem teheti a jogtalant jogossá. Sőt minél tovább tart egy jogtalanság,

* Ez az idősebb ember Herbert Spencer, aki ifjúkorában hirdetett földtulajdonellenes tanait visszavonta, anélkül, hogy ezt megokolta volna. F.

annál nagyobb lesz. Ön azt állítja, hogy családja bizonyos földeket századok óta bir. Ez azt jelenti, hogy az ön családja századok óta fosztogatta a népet és meg-rabolta azt természetes jogaitól. Nem gondolná, hogy elérkezett már az ideje, hogy az eféléket abbanhagyja?

— De milyen kártérítést ajánl?

— Kártérítést, miért? Hogy ezentul nem veszi el a paraszttól legjava termését? Hogy megengedi, hogy a britek brit földön élhessenek? Hogy megengedi, hogy saját képességeiket saját szükségleteik kielégítésére használják? Fogadja meg szavamat és ne említse többé a »kártérítés« szót. Gondoljon arra, hogy a norman hódítás óta mit vettek el ön és ősei a néptől. A birtokain levő épületek és egyéb fölszerelések mint emberi munka biztosítvák az ön számára. Ön azonban jól tudja, hogy nem saját munkája teremtette azokat. Meghagyattak önnek, mert nem akarunk visszamenőleg igazságot tenni és el akarjuk temetni a multat. Bár igaztalanul szerezte, meghagyjuk önt régi zsákmánya birtokában és csak azt kötjük lelkére, hogy többé ne vétkezzék. Így hát azt ajánlom, óvakodjék kártérítés-kiabálást kezdeni, mert akik áldozatai voltak, fölkapják e jelszót. Valóban, nehéznek fogná találni a kártérítést mindazoknak, kik fölött sok századon keresztül uralkodott az ön családja és mindama szivfájdalomért, melyet annak uralma okozott. Komoly tanácsom, ne zavarja az alvó oroszánt. Elégedjek meg kegyelmünkkel és ne kérjen igazságot, mert több igazságot találna kapni, mint szeretné.

X.

Ügyvédi csürés-csavarás.

Ő lordsága nagyon kellemetlenül, hogy ne mondjam kinosan érezte magát és ez nagy zavart okozott társai körében. Igyekezett valamit mondani, hogy méltóságát helyreállítsa — mely úgy látszott, hogy míg a kártérítés ügyében megleckéztettem, teljesen elhagyta, — de csak összefüggéstelen szavakat hebegett kegyetlenségről, lopásról és törvényteleniségről. Követői látva zavarát, egy ügyvédet tuszkoltak előre, egy kis embert, akit szinte elveszni látszott nagy parókája alatt.

— Nem kérünk sem az ön retorikájából, sem az ön szemtelenségéből, hanem továbbra is követeljük törvényes igényeink elismerését, — tört ki. Mire nyugodtan feleltem:

— Ami a törvényes igényt illeti, ilyesmivel abszolúte nem rendelkeznek. Mint ügyvédnek tudnia kellene annyit, hogy törvényes igény csak fönnálló törvényre való hivatkozással támasztható, nem pedig olyanra, mely valaha létezett, de eltöröltetett. Ön tudja, hogy mi a jelenlegi törvény és eszerint az ön igénye nem ismerhető el abból az egyszerű okból, hogy a törvénynyel ellenkezik és ennél fogva törvénytelen.

— Miféle jognál fogva töröltettek el e törvények?

— Furcsa kérdés ügyvédtől. Mi más jog kell egy parlamenti törvény eltörléséhez, mint egy másik parlamenti törvény? Ismétlem, ha jobb érve nincs igénye támogatására, mint a törvény, mely az erősebb párt írásba foglalt határozata, kár is továbbra fásasztania magát. Szabadságában áll azonban a törvény ellen a mélt-

tányosságra apellálnia — vagyis azzal kell ügyét védenie, amit ön »retoriká«-nak nevez.

— Hát érzelem foglalja el a törvény helyét?

— Nem; de a törvénynek a méltányosság elvein kell alapulnia, különben a törvény méltánytalan, azaz igazságtalan. Ön tökéletesen tisztában van azzal, hogy a »törvényeket« — vagyis az ügyvédek igazságát — mindig változtatták és megmásították, törvénytelené téve azt, ami tegnap törvényes volt és vice versa. Ennélfoga egy törvény megváltoztatásában semmi új sincs, sem abban, hogy a megváltoztatás után engedelmességet követeljünk. Hiszen épen az volt az ön foglalkozásának mestersége, hogy a törvényt, amint volt, végrehajtsa, akár igazságos volt, akár nem. Önöknél ügyvédeknel az »igazság« szónak csak egy értelme volt, t. i. a törvény rendelkezéseinek végrehajtása. Az mindegy volt, ha a gazembernek is adott igazat és az ártatlant elnyomta; amíg kimutatható volt, hogy az ítélet az írott törvénnyel összhangban van, minden az igazság nevében történt.

— Nem előadást akarunk öntől, hanem jogainkat.

— Az ön »jogai«-t — törvényes jogait — megadom, ha épen akarja. Ön a »törvény«-re hivatkozik és fittyet hány az igazság és méltányosság elveinek, mint »retoriká«-nak. Ám legyen. Az én ítéletem az, hogy a törvény ön ellen van. Nem annyi-e mindössze az, amit ily föltétellel elvárhat?

— De ez a törvény képtelen, mivel egyeseknek kedvez a többiek rovására. Ez az ön fogalma a méltányosságról?

— Nem, nem ez. Ha be tudja bizonyítani, hogy a törvény igazságtalan, nyert ügye van; de ön vonakodik az igazságosság elveit megvitatni.

— Nem ismerem el a törvénynek vagy a törvény-

hozásnak semmiféle új elveit. Nincs precedens ilyen szörnyű igazságtalanságra, ily nagyban való rablásra.

— Helyes; ha úgy akarja, beleegyezem, hogy a törvény igazságát saját álláspontjából, vagyis a precedens álláspontjából védje. Már mondtam, hogy bőven van példa egy törvény vagy határozat megváltoztatására. Lehet, hogy jelen határozatunk sem nem igazságos, sem nem bölcs. Hát aztán? Nincs-e bőven példa mindamellett ily törvény végrehajtására?

— Milyen alapon?

— Célszerűség alapján; ez volt minden eddigi törvényhozás alapja.

— De a törvényről mindig azt tartották, hogy megvédi a tulajdont és szabadságot, holott ez a törvény megfosztja mindkettőtől az embereket. Ez önkényes törvény, mely egyeseket pártol a többiek rovására.

— Tudna-e említeni egyetlen oly törvényt, melynek keresztülvitelét ön előmozdította, amely nem ugyanezt tette volna, amely ennél fogva a szó legszorosabb értelmében ne volna önkényes? Minthogy nem akarja a méltányosság elveit megvitatni, lássuk az ön saját törvényhozási elveit. Önök megadóztatták a népet, kényszerítették, hogy a közjővedelem céljaira bizonyos járulékot fizessen. Nem jelenti-e ez: elvenni egy ember tulajdonának egy részét?

— De az adó szükséges, mert nélküle nem lehet kormányozni. Talán azt felelné, hogy ön ugyanezzel védekezhetik. Csakhogy ön egy osztályt — a földtulajdonosokat — szemelte ki megadóztatásra.

— Nem a földtulajdonosokat, hanem a föld értékét és pedig azért, mert azt tartjuk, hogy ez az érték mindnyájunké. De erről majd akkor szólhatunk bővebben, ha elveket lesz hajlandó megvitatni. Egyelőre, hogy kedve szerint legyen, megengedem, a vita kedvéért, hogy ez

osztályadó. Hát aztán? A precedens teljesen az osztályadó mellett szól. Önök nem szemeltek-e ki olyanokat, akik lovakat, vagy cselédeket tartottak, hogy külön megadóztassák?

— Ez azért történik, mert akik ily dolgokat megfizethetnek, a közkiadásból rájuk kirótt járulékot is megfizethetik.

— Jó! Akkor úgy látom, ön szerint az adózás egyik kánonja, hogy akinek van, fizessen, egyszerűen, mert van neki és tekintet nélkül, hogy hogy szerezte. Ugy van?

— Föltéve, hogy nem vesz tulsokat.

— Értem. Akkor, mint ön hiszi, nem volna önkényes? Önök a teát, aprószőlőt, kávé, sört és dohányt is megadóztatták. Ön tudja, hogy ez adó nagyobb részét nem gazdag emberek fizetik. Mi volt az ön elve ez esetben?

— Ezek nagyon ostoba kérdések. Valahonnan kellett bevételre szert tenni és az volt a legegyszerűbb módja. Azonfölül, akik fizették, észre sem vették.

— Ó, fokozatosan eljutunk az ön szerinti igazság elveihez. Tehát az ön erkölcsi kódexe szerint a köz érdekében való lopás igazolt, ha ügyesen történik, anélkül, hogy akit meglop, észrevenné?

— Csakhogy azok az adók, melyeket az állam közcélokra szed, nem lopás.

— Köszönöm, hogy ezt megengedi, bár nem osztom nézetében. Ha valaki többet kénytelen adni, mint amennyit kap érte, ez lopás, bárki is kövesse el. Mert ez esetben nem némelyek nyernek-e a többiek rovására?

— A behozatali vámot kivétel nélkül fizeti mindenki, tehát teljesen méltányos.

— Nem igaz. Például külföldön tartózkodó földes-

urak nem fizetik és ha fizetnék is, az adó nem egyformán sujt mindenkit. Pl. egy gyermek egy pamutfonóban egy héten négy shillinget keres. Ebből teára és aprószőlőre hetenként legalább is fizetésének egytizenhatodát elfizeti vámba. Az önök hercegei és lordjai elfizetik-e vámba jövedelmük egytizenhatodát? És ha el, ugyanazt jelentené az ő heti 1600 font jövedelmükből 100 font elvétele, mint 48 pennyből 3 pennyé?

— Ilyen részletekre nem térhetünk át. Mi most jogainkat védjük.

— Ezt védik a népek milliói is, akiktől jogaikat sok századon át megtagadták. Ön precedens szerinti törvényt kíván. Hát miféle precedens van? Az, hogy aki bírja, marja. Az önök törvényei nem az erősebb párt határozatai-e a párt érdekében?

— Az igazság elvételétől vezérelve.

— Ó, szégyen és gyalázat az ön gyávasága, hogy ilyet mer állítani. Nem maga engedte-e meg, hogy úgy szereztek jövedelmet, ahogy épen tudtak és hogy az egyetlen vezérlő elv az volt, hogy megszerezzék — bárhogy is szereztek és bármik is voltak a következmények?

— Törvénytisztelet és rend voltak a következmények.

— Minden rabló, akinek elég hatalma van parancsait ráerőszakolni a népre, törvénytiszteletet és rendet tart fenn, az ön szerinti törvény értelmében. De nézünk csak közelebből az önök törvényeinek elvét. Önök megadóztatták a szegény munkást és a gazdag földtulajdonost, az előbbitől keresményének hasonlíthatatlanul nagyobb részvét véve el, mint az utóbbtól. — De hogyan osztották föl azokat az előnyöket, melyeket ezekkel az adókkal fizettek?

— Minden polgár egyenlően részesült a kormányzás nyújtotta előnyökben.

— Ez jogi fikció, vagy egyszerűen szólva, vastag és kézzelfogható valótlanág. Ha e közpénzből utat építettek, ép oly hasznát látta-e e kiadásnak a földnélküli munkás, mint a földtulajdonos? Vagy mikor háborukra milliókat költöttek, a gyárakban és bányákban dolgozó rabok ép oly hasznát látták ennek, mint az ön osztálya? A munkások érdeke volt-e, hogy fegyveres erőt tartottak Egyiptomban és Írországbán avagy talán a részvényeseké és földtulajdonosoké? Vajon nem igaz-e, hogy valahányszor a közvagyonból közcélokra költöttek, a földesurak földjövédelme és a bérlők adója egyszerre növekedtek? Nemcsak tegnap volt-e, hogy az ön védenecsei erősen ellenezték azt a javaslatot, hogy e növekedett kiadás ama föld tulajdonosára vettessék ki adóul, mely földnek értéke e kiadás által megnagyobbodott?

— Mert törvényellenes volt; oly ujítás, melyet a földtulajdonosok elleneztek, mert érdekeiket sértette.

— Helyes. És most a nép úgy változtatta meg a törvényt, hogy az ő érdekeit védje. Nem azon fordul-e meg a kérdés, hogy melyik párt vagy osztály tudja jobban védeni érdekét? Ami ezt illeti, kvittek volnánk. Azt felelhetnők, hogy azért adóztatjuk meg a földtulajdonosokat, mert kell az adó és ők képesek leginkább fizetni — hiszen a földjövédelmet ugyanis minden munka nélkül kapják. De sokkal alaposabb érveink vannak, hogy adószedési rendszerünket igazoljuk. Azt mondjuk, hogy ezt a földjáraadékat a nép, az egész nép fizeti, hogy a nép léte és a közkiadások folytán létezik és hogy ennél fogva a nép léte folytán származó jövédelmet adóztatva, mindenkit egyaránt adóztatunk meg. Azt is kimutathatnám önnek, hogy mily különféleképen hat a közjólétre

a többi adónak egy a földértékre kivetett adóval való helyettesítése; de attól tartok, hogy ez nem érdekelné önt — hogy nem nevezné másnak, mint...

— Retorikának és képtelenségnek.

— Ugy van. Így hát nincs több mondanivalóm. Ön csak egyszerű gyakorlati érzéket, egyszerű jogi érzéket akar. Nos, hát: A nép nem találja többé sem célszerűnek, sem kívánatosnak, hogy fáradjon és törje magát és hogy egy csomó ingyenélő elvegye minden keresményét és hogy testileg és szellemileg senyvedjen. Az önök osztályától megtanulta, hogy ez a »törvény« iránti engedelmesség folytán van így és hogy ez az önök egyetlen szankciója. Így tehát megváltoztatták a törvényt, hogy az ilyen dolgok ezentul ne legyenek törvényesek. Ez, uraim, elintézi ügyük jogi részét. De apellálhatnak nemesebb alapon, a méltányosság és igazság alapján — maga a törvény jogosultsága ellen; mert mi nem a törvény fikciójára alapozzuk a földhöz való jogunkat, hanem úgy véljük, hogy mindnyájunknak egyenlő és elidegeníthetetlen jogunk van használatához. Bizonyítsa be, hogy ebben nincs igazunk és nyert ügyük van, bármi is következék belőle.

— Helyes, be fogom bizonyítani.

XI.

Még néhány jogi szemfényvesztés.

Itt van a következő beszélgetés az ügyvéd és én közöttem, legjobb emlékezőm szerint:

Ügyvéd: — Ön bizonyítani igyekezett, hogy a köznek törvényes alapon joga van némely embert tulajdonától megfosztani. Ugyanakkor azonban ugyane jogi el-

vet mint igazságtalant bélyegezte meg. Meg tudná-e mondani azt az elvet, mely e szörnyű törvényt igazolja?

Én: — Már megmondtam. Az az elv, hogy minden egyénnek joga van önmagához.

U.: — Honnan való ez a jog? Tudja-e, hogy nagy tudományos és jogi tekintélyek nemcsak tagadták az ugynevezett természetjogokat, hanem tényleg be is bizonyították, hogy ilyenek nincsenek? Csak Maine-t és Professor Huxley-t akarom megnevezni.

Én: — Ismerem ezt aényt és szó nélkül meghajlok érveik előtt. Meggyőztek, hogy semmiféle természetjogom sincs. De arról is meggyőztek, hogy másnak sincs, mivel érveik egyenlően igazak minden emberi lényre.

U.: — És nem következik-e ebből, hogy amennyiben nincsenek természetjogai, ilyen természetjoga a földhöz sincs?

Én: — De igen. Csakhogy az is következik, hogy sem önnek, sem másnak sincs ilyen joga. Az eredmény ez: Ha ön azt a tant erőszakolja, mint a földhöz való jogának igazolását, hogy nincs semmiféle különleges »természtörvény« — bármit is nevezzen így — igényét másokkal szemben csak nyers erőszakkal védheti meg. Mert azt mondani, hogy senkinek sincs joga hozzá, ugyanannyi, mint azt mondani, egyik embernek ép annyi (vagy ép oly kevés) joga van hozzá, mint bármelyik másnak. Vagyis a »törvényes rend« pártja, mely most ezt az elvet hirdeti, arra a végre van kényszerítve, hogy az ököljogot hirdesse, mint saját jogai egyetlen igazolását. Mert ezen elmélet szerint a föld csak addig lehet az övék, amíg senkinek sincs annyi ereje, hogy elkergesse, vagy főbe kólintsa őket.

U.: — Szép kis elmélet, nemde?

Én: — Legyen szíves, ne varrja se a nép, se az én nyakamba. Az ön pártjától származik. Én csak ama

logika erejét ismertem el, melynél fogva az ön új elmélete ide vezetett. Különben nem is olyan új, hiszen érvényes volt a múltban és érvényes most is vad népek közt. Nemcsak hogy megfosztották az embereket a földtől és mindenféle formájú tulajdontól, hanem magukat az embereket is eladták rabszolgául. Ily körülmények közt élet-, szabadság- vagy vagyonsbiztonságról szó sem lehetett. Mindenki a rablástól vagy gyilkosságtól való állandó félelemben élt. De fölösleges a művelődés történetére térnünk. Elég, ha annyit tudunk, hogy az emberek megunták az örökös harcot és háborút és végül abban egyeztek meg, hogy békésen fognak egymás mellett élni a méltányosság elve szerint — vagyis elismerve egymás jogát az egyenlő szabadsághoz.

U.: — Mi ennek az alapelve?

Én: — Az, hogy ha A dolgozik, joga van munkája gyümölcszeit élvezni és B-nek nincs joga azokat erőszakkal elvenni, mert különben A ennyiben rabszolgája volna B-nek. Másrészt A-nak sem szabad B-t megakadályoznia hasonló tevékenységében. Tiszteletben tartják egymás szabadságát azon egyszerű okból, mert ha A tagadja B jogait, egyuttal saját jogait is tagadná és ezen túl életét és szabadságát csak erőszakkal védhetné.

U.: — Így hát ön azt állítja, hogy a föld nem lehet egyéni tulajdon?

Én: — Mint kizárólagos tulajdon nem.

U.: — Nem következik-e akkor, hogy ha nem lehet egy egyéné, több egyéné sem lehet? Ó, tehát megengedi. Akkor, minthogy a köz egyénekből áll, a föld nem lehet jogosan a köz sem.

Én: — Ugy van.

U.: — És mi következik szükségképpen ennek elfogadásából?

E kérdést diadalmas várakozás hangján tette föl. Látván kezében a Szabadság Évkönyvet, melyből inspirációját merítette, tudtam, hogy milyen feleletét várt. E kiadványban egy nagykorú, de nem nagy ügyességű iskolásgyermek érvel abból a premiszaból, hogy mivel a föld nem lehet jogosan a köz, énnélfogva egy osztály birtokában hagyandó. Mosolyogtam érvelése ügyetlenségén. Az ügyvéd ezt zavartságnak vette és kérdését nagyobb nyomatékkal ismételte —

U.: — Ha a föld nem lehet jogosan a köz, mi következik ebből?

Én: — Ez a köznek nincs joga fölülte rendelkezni, és ha valaha a köz megtette, hogy kimondta, hogy hogyan és kié legyen a föld a jövőben, az ilyen határozatnak nem volna több jogi ereje, mintha most az ön fölhatalmazása nélkül akarnék rendelkezni órája vagy személye felől.

U.: — Ó! Hm! De hátha megadnám a fölhatalmazást, joga vagy hatalma volna-e akkor rendelkezni?

Én: — Egyikre sem volna szükség. Mert hisz akkor valósággal ön maga rendelkezne saját sorsa felől.

U.: — És egy egész nemzet nem járhat el hasonlóképen?

Én: — Mindenki saját nevében — igen! De senki sem más nevében. Ön szolgám vagy rabszolgám lehet, ha akarja. De gyermekei szabadságát nem adhatja el. Természetesen, egy papirost aláírhat, melyben megígéri, hogy leszarmazói mindörökké az én leszarmazóim rabszolgái lesznek. Hogy azonban az ön leszarmazói elég ostobák lesznek-e engedelmeskedni az ilyen utasításnak avagy egyszerűen nevetni fognak ősük ostobaságán vagy gonoszságán, az megint más kérdés.

U.: — Hát akkor kié a föld?

En: — Senkié. Már mondtam, hogy az emberek e kettőt tehetik. Vagy harcolnak egymás ellen és megeszik egymást vagy pedig békésen élnek együtt egyenlő jogokkal. Ebből vezetjük le a mi egyenlőségi elvünket; a teljes egyenlőség azt jelentvén, hogy senkitem élvezhet semmiféle előnyt embertársai terhére vagy veszélyére. Minthogy a föld senkié, meg kell egyezniök, hogy csak ezzel az elvvel megegyező módon fogják használni. Ez már magában előre kizárja annak lehetőségét, hogy a föld fölött örök időkre rendelkezzenek. Mert ha minden ember meg is egyeznék egy adott időben a földnek egymás közti fölosztására nézve, nem dönthetnek még nem született generációk sorsa felől. Így tehát azért az elvért küzdünk, hogy a föld sohasem lehet bármily számú egyén kizárólagos tulajdona, hanem csak ezek haszonélvezete.

Ü.: — Tehát ön egyáltalán tagadja a magántulajdon jogát?

En: — Nem; ellenkezőleg, épen e jognak szentségét védem. Minthogy mindenkinek joga van saját személyéhez, joga van ama dologhoz is, melyeket saját munkájával állított elő. E jogát tagadni vagy munkája eredményétől megfosztani annyi, mint ugyanily mértékben személyes szabadságától megfosztani.

Ü.: — Ezt teljesen átértem. De ha a magán földtulajdont tagadja, minden más magántulajdont is tagadnia kell. Mert nem mondta-e maga is, hogy a dolgok főként a természet nyersanyagából, vagyis földből állnak? Ön azért tagadja meg tőlünk a földhöz való jogot, mert, mint mondja, nem mi csináltuk. Másrészt viszont jogot tart az órájára, mert, mint állítja, maga csinálta. Az ezüstöt is talán? És ha nem, nincs-e mindnyájunknak egyenlő jogunk az óra ezüstjéhez, kivált minthogy az ezüst mennyisége ép úgy korlátolt, mint a földé?

Én: — Egyenlő joga volt hozzá és azért kellett kárpótolnom önt, vagyis a közt, mielőtt kizárólagosan használhattam. Ép azért követeljük, hogy minden föld- és bányabér a közé legyen.

Ü.: — Ez nem oszlatja el a nehézséget. A Szabadság Évkönyvé-nek pontos szavaival akarom megtenni az ellenvetést. »Ha a szónoki értelemről megkülönböztetőleg valóságos értelemben véve a föld jog szerint mindenkié, akkor mindenkinek mindenkor és mindenütt képesnek kell lennie arra, hogy használja. A legalaposabb értelemben vett kommunista-anarkizmus lenne ez. Nem szabad oly A által használt földnek lenni, mely nem áll épen úgy B-nek vagy C-nek használatára szabadon, mert ha ilyen földdarab rezerváltatnék A-nak, mindenki, aki nem A, jogaiban csorbítottatnék.« Hogy felel meg erre?

Én: — Skótosan, úgy hogy én kérdezek valamit. Meg volt ő lordságának hatalma napjaiban annak a használata, a tényleges használata, amit annak idején saját földjének nevezett?

Ü.: — Bérlii használták.

Én: — És ő lordsága jogaiban csorbítva érezte magát?

Ü.: — Nem, mert a jövedelmet magának tartotta meg.

Én: — Akkor, ha A-nak egy külön darab földre nézve használati joga van és e kizárólagossági jogért megfizeti az összes belőle származó előnyöket mindazoknak, akik nem A, hogy juthat önnek eszébe, hogy csorbítja mások jogait?

Ü.: — Ki döntse ezt el? Mert — hogy ismét a Szabadság Évkönyvé-ből idézzek — ha a föld mindenkié, akkor mindenki (minusz senki) az, akinek döntenie kell hováfordítására nézve. Ez esetben semmi-

féle többség vagy kormány nem rendelkezhet vele, ugyan-
is sem a többség, sem a kormány nem mindenki.

En: — E gondolatmenet nagyon helyes. Épen ez a mi álláspontunk is ez ügyben és ezért nem szól bele a kormány. Nem mondja, hogy ezt a darab földet A foglalja el és ezt B vagy C, hanem az emberekre bizza, hogy azt maguk döntsék el egymás közt. A kormány csupán minden birtokostól beszedi a tulértéket, a munkanélküli jövedelmet, vagyis a földjáradékot. Amíg a tulajdonos ezt megfizeti, senki sem háborgatja, minthogy amit ezen fölül termel, az sajátja. A birtoklás e biztosítása nélkül lehetetlenség volna garantálni, hogy aki vetett, arasson is. Csak annyit kell tennünk, hogy a köz nevében a termésből azt a részt vegyük el, mely valamely természeti előnynek tulajdonítható és ennél fogva egyenlően mindenkié.

Ü.: — De ki döntse el, hogy mekkora legyen a földjáradék?

En: — Mindnyájunknak van ehez szavunk és meg is állapítjuk, többnyire tudtunkon kívül úgy, ahogy a földjáradékot mindig megállapították, t. i. kínálat és kereslet által. A föld úgy fekvésére, mint termékenységére nézve ép oly különböző, mint az emberek izlése és foglalkozása. Némely telek kívánatosabb a többinél és gyakran esik meg, hogy többen szeretnének elfoglalni egy helyet; ennek következtében a földjáradék emelkedik. Tegyük föl, hogy ön a Belgravia-téren szeretne lakni, de azt már elfoglalva találja; ezen a kormány nem változtathatna, de saját maga igen. Nagyobb árt kínálna, hogy valaki telkét megvegye. A tulajdonos nem mozdul. Mások ép úgy tesznek; ő még mindig marad. Nem emeli az egyszeriben a földjáradékot? Ugy, hogy bár ama hely birtokosa irigylendő helyzetet is élvez, mégis valamicskével többet kell fizetnie a köznek, mint amennyire ez becsüli. Vagyis

azért maradna ama telek birtokában, mert valamennyi pályázó közül ő becsüli legtöbbszörre.

Ü.: — És hogy akarja ezt a gépezetet mozgásba hozni?

En: — Ez a gépezet már működik századok óta. Mert ha a Belgravía-téren nagyobb a földjára, mint Homertonban, ez azért van, mert ott több a pályázó. És ha némelyek mégis inkább laknak másutt, ez azért van, mert nem becsülik annyira az ottlakás privilégiumát, mint azok, kik készek e nagy bért fizetni. Az egész elv igen egyszerű és példával világítom meg. Egy ember öt házat hagy hátra öt fiának, anélkül hogy kikötné, hogy melyik kié legyen. De minthogy a házak eltérők nagyság és minőség tekintetében, úgy rendelkezett, hogy aki a jobb házak közül választ, megfelelő kárpótlást fizessen a többieknek, a fiuk pedig egymás közt döntsék el, hogy ki melyik házat kapja és hogy miféle kárpótlás fizetessék és kinek.

Ü.: — És persze mindegyik fiu a legjobb házat választotta ki, azt igyekezték bizonyítani, hogy az a legrosszabb.

En: — Így is történt és mikor nem tudtak meg-egyezni...

Ü.: — A törvény elé mentek.

En: — Igen, ha bolondok lettek volna. De mert nem vágyódtak az ügyvédi igazság után és ha nem is voltak épen gonoszak vagy tulságosan önzők, mégis bírni akarták amit atyjuk rájuk hagyott és így egymás közt elárverezték a házakat. Tudni fogja, hogy mi következett. Egymásra ígértek, míg a testvérek közül egyik vagy másik azt nem gondolta, hogy többet ér a kínált ár, mint ama különleges házban lakni és így kimaradt a versengők közül. Akkor a többi három folytatta az

árverést és így tovább, míg az utolsó kínálat nem volt magasabb, mint bármelyik másé.

U. (dohogva): — Az ilyen eljárás, ha általánossá válnék, az ügyvédi foglalkozás romlását jelentené.

En: — Ez az az elv, mely a földjáraadékat megállapítja. Láthatja, hogy az érdekeltek közül »mindenki minusz senki« állapította meg, hogy kié melyik ház legyen és a kárpótlás összegét is ő szabta meg. Mert azt talán mondanom sem kell, hogy a házakért fizetett pénzt az őt testvér egyenlően osztotta föl egymás közt.

XII.

Jogi etika.

Az igazság kedvéért be kell vallanom, hogy az ügyvéddel szemben elvesztettem türelmemet, ami senkit sem fog meglepni, ha ismeri az ügyvédi módszert. Célja nyilván inkább az volt, hogy összezavarjon, semmint hogy érveljen. Ahelyett hogy bizonyítani próbálta volna, hogy a mögötte állóknak joguk van a földhöz, a részletkérdésekhez ragaszkodott. Vagy azt vitatta, hogy másoknak sincs több joguk a földhöz — amiben teljesen megegyeztem vele — vagy hogy az adminisztráció nem lenne fökéletes és így tovább; csupa oly dolog, mely minden fontossága mellett sincs semmi összefüggésben azzal a néhány ember követelte joggal, hogy a természet kincseit tulajdonukban tartsák.

— Önnek azt kell kimutatnia, — mondtam kissé türelmetlenül — hogy az ön klienseinek joguk van a földhöz, nem pedig, hogy másoknak nincs. E pontban természetesen megegyezünk. Nem az a célunk, hogy a földet Lord Rigmaretől elvegyük és Földnélküli Jánosnak adjuk, amint néhány félbolond javasolhatta. Ha

a magán földtulajdon jogtalanság, akkor minden osztályra nézve az, bárki is legyen a tulajdonos. Ha viszont jogos, akkor elismerem, hogy nemcsak nincs jogunk annak értékét adóalakban elvenni, amint most tesszük, hanem az államnak semmi joga sincs beleavatkozni abba, hogy a földesurak mit tesznek saját földjükkel — ha az övék — sem pedig meghagyni, hogy mily föltétellel vagy kinek adják bérbe. A kérdés nem a célszerűség, sem az önkényes erőszak, hanem a jogosság kérdése. Vagy jogosan illeti meg önöket a föld vagy egyáltalában nem.

Ü.: — Ez a kérdés.

En: — Csakhogy ez a kérdés nem dönthető el az ön vitatkozási módja szerint. Az ön ellenvetése az, hogy a javasolt kormányzás hiányos vagy másszóval nem teljesen tökéletes. Tegyük föl, hogy nem az. Következik-e abból az, hogy önöknek kizárólagossági joguk van a földhöz? Ha jobb kormányzati módot javasol azzal a célzattal, hogy jobban biztosítsa minden egyénnek részét, szívesen meghallgatjuk. De bizonyára be fogja látni, hogy ezzel tényleg lemond minden kizárólagos tulajdonjogról.

Ü.: — Hogyhogy?

En: — Ugy, hogy ha ön azt állítja, hogy az új rendszer alatt nem kapja meg mindenki teljes jogát a földhöz, ebből az következik, hogy még alaposabb államosításra van szükség; de nem állapítja meg az önök követelésének jogosultságát.

Ü.: — A mi álláspontunk ez: Ön azért hibáztatja a magán földtulajdont, mert ezáltal némelyek megfosztatnak az ön által természetesnek nevezett jogaiktól. Mi most azt bizonyítjuk, hogy az állami tulajdon mellett — mert az önök egyetlen adója a földet állami tulajdoná tenné — ugyancsak nem kapná meg mindenki belőle osztályrészének teljes ellenértékét.

Én: — Amiből azt következteti, hogy minthogy a mi rendszerünk nem a képzelhető legjobb, ennél fogva maradjunk meg a képzelhető legrosszabbnál. Ez a konklúzió nem következik a premisszából és semmi esetre sem bizonyítja követelése jogosságát. Legjobb esetben is ezt az ön javaslatát, mint a föld hováfordításának egyik alternatív módját terjesztheti a köz elé, mely elfogadhatja, vagy elvetheti. De ezzel is lemondtak volna követeléseikről.

Ü.: Ezt még nem tettük meg.

Én: — Akkor semmi köze nincs ahhoz, hogy a földdel mit tesznek azok, akikről ön azt vitatja, hogy nincs joguk hozzá. Az ilyen kitérések keresése csak egyet jelenthet, t. i. port hinteni az emberek szemébe, hogy a főkérdéstől elterelje a figyelmet. Csak azt bizonyítsa, hogy jogos jogcímük van a földhöz és ne azt, hogy önök jó földesurak voltak vagy hogy a köz rossz adminisztrátor. Ha erre nem képes, a földhasználat a köz é marad.

Ü.: — És ha igen?

Én: — Akkor le kell vonnunk a következményeket. A nép jogaiért küzd és nem a törvényért. Ha a föld az önöké, törvényes joguk van kimondani, hogy nem adják bérbe baptistáknak vagy methodistáknak és hogy nem engednek földjükre telepedni olyanokat, akik radikálisra vagy liberálisra szavaznak. Akkor kimondhatják, hogy mikor, hol, kit és hogyan vehet feleségül valaki...

— Ez sértené a szabadság jogát — jegyezte meg gunyosan valaki mögöttem.

Én: — Igaz, pedig ezek az urak mindnyájan tagjai a Szabadság és Tulajdonvédő Ligának. De nem mondhatnák-e mégis: Nem adom bérbe az én földemet baptistáknak vagy radikálisoknak vagy vörösha-

juaknak? Pl. így: »Ti szabadon lehettek ez vagy amaz és én is szabadon rendelkezem az én földemmel tetszésem szerint«. Nem történt-e ilyesmi? Sőt, nem épen az-e e szofista liga célja, hogy aránylag kevés egyén számára azt a hatalmat biztosítsa, hogy a társadalom többi tagjával azt tegye, ami neki tetszik? Nem a szabadság-e fajáért küzdenek-e?

Ü.: — Hát ez a megjegyzés nem esik-e kívül a kérdésemre?

En: — Attól tartok, hogy igen. Hát térjünk a tárgyra. Tudja-e valamivel támogatni a földhöz való igényeiket?

Ü.: — Tudom és rátérek a tárgyra, amint ön is kívánja. Saját maga ismerte el, hogy természetjogok nincsenek. Ennélfogva az egyetlen létező jog az, melyet a törvény állapít meg. Itt vannak a mi jogcimeink — (egy halom okmányt rakva elé), — hol vannak az önökéi? Tud-e ennél erősebb jogcímet mutatni?

En: — Ó, ó! Hát ez az ön célocskája! Hát ezért használta a filozófusokat arra, hogy a természetjog nemlétét bizonyítsa! Csakhogy jó uram, az ön filozófiájához szó férhet a józan ész szempontjából; mert ha nincsen természetjog, akkor az a »jog«, melyre ön támaszkodik, azt a gyanút kelti, hogy természetellenes. Hát semmiképen sem tudom megértetni önrel, hogy ez igazság vagy igazságtalanság kérdése és hogy az ilyen kérdések nem dönthetők el ravasz szójátékokkal? Erősebb jogcímet akar-e papiroknál? Azon a földön ott egy ember krumplit szed. Ő szántotta föl a földet, ültette a növényt és most azt hiszi, hogy neki van a terméshez joga. Mindketten azt mondjuk az embernek, hogy nincs joga az egész terméshez. Minthogy tisztességes ember, hajlandónak nyilatkozik a termés egy részét vagy az egészet átengedni, de előbb nagyon szeretné tudni,

hogy ha neki, a termelőnek, nincs joga a krumplihoz, hát kinek van? Nem jogos és természetes-e, hogy az, aki a termés egy részéhez jogot formál, köteles legyen igazolni, hogy az ő jogcíme jobb, mint azé, aki termelte? Ezen fordul meg a dolog. Bizonyítsa be, hogy több joguk van a terméshez, mint annak, aki termelte!

Ü.: — Ó nem, én szólitom föl önt erre. A mi jogunk itt van, okirattal bebizonyítva.

En: — Ki állította ki ezt az okiratot? Az eredeti tulajdonos, a föld termelője?

Ü.: — Királyok irták alá,* a nemzet nevében és a nép közmegegyezése szentesítette.

En: — Ha igaz is volna, ez nem állapotáná meg ez adománylevelek jogérvényét, mert egy nemzedéknek sincs joga megszabni, hogy miként éljenek a jövő nemzedékek e földön. De nem is igaz. Mikor adták vagy kérték e közmegegyezést? Amikor a rómaiak lemészárolták a régi briteket? Amikor a dán hordák elpusztították az országot? Vagy amikor a normankorcs** és rabló társai betörték e szigetekre? Vagy amikor valamelyik király egész országrészeket ajándékozott szeretőinek vagy fattyu fiainak?

Ü.: — A királyok a nép nevében cselekedtek és ez nem tiltakozott, ami beleegyezéssel egyenlő.

En: — Egy másik jogi fikciója és pedig olyan, melyért lelke mélyéből szégyelhetné magát. Nem igaz-e, ép ellenkezőleg, hogy a nép állandóan tiltakozott a zsarnoki uralom ellen, amire börtön vagy bitó volt a válasz? Nézze végig törvénykönyvelben ama büntetéseket, melyekkel a szólásszabadságot, a »lázadást«, amint minden zsarnokság elleni tiltakozást neveztek, sújtották, és bőven ta-

* Angliában nincs a mi értelmünkben vett telekkönyv és a földtulajdonjog adománylevéllel igazolandó.

** Hódító Vilmos.

lél bizonyítékot arra, hogy csakugyan hoztak oly törvényeket, melyek célja e tiltakozások elnyomása volt. Mi volt minden néplázadás, ha nem tiltakozás? Sőt újabb időben is, mik a parkokban és köztereken való népgyűlések, ha nem hangos tiltakozások a zsarnoki önkényuralom ellen, melyeket lehetőség szerint erőszakkal nyomtak el?

U.: — Ön a tilos gyűlésekre céloz.

En: — Miután a népet örökségétől megrabolták, tiltakozását törvénytelennek nyilvánították. Még azt is megengedve, hogy a nép nem tiltakozott idáig akár tehetetlenségből, akár tudatlanságból — ami egyre megy — hát tiltakozik most. Tegyük föl, hogy ez adománylevelek jogérvényét most vonják első ízben kétségbe. Helyes felelet-e azt mondani, hogy mivel hamis adománylevelek alapján idáig adót csikartak ki, joguk van ezt tovább folytatni?

U.: — Nem adja elő hiven az ügyet. Mi azt állítjuk, hogy jogcímünket mindig jónak ismerték el.

En: — Soha! Legföljebb azt mondhatja, hogy idáig nem vizsgálták meg közelebbről. Hadd olvassam föl azt, amit az ön jogi tekintélyük, Blackstone* irt e tárgyról:

»Semmi sem izgatja inkább a képzeletet és foglalkoztatja jobban az emberiség érzelmét, mint a tulajdonjog, vagyis az a kizáró és önkényes uralom, melyet egy ember igényel és gyakorol a világ összes külső dolgai fölött, a világon levő összes többi egyén jogának kizárásával. És mégis igen kevesen vannak, akik amafáradtságra volnánk hajlandók, hogy megvizsgálják e jog eredetét és alapját.

»Amennyire kedves előttünk a birtoklás, annyira féltünk visszapillantani ama módra, mellyel szert tettünk reá.

* A leghíresebb angol jogászok egyike.

mintha valami hiánytól tartanánk jogcímünkben; vagy legjobb esetben is meglegszünk azzal, hogy a törvények mellettünk szólnak, anélkül, hogy azt az okot vagy hatalmat vizsgálják, melyen a törvények épültek. Elégnek véljük, ha jogunk az előző tulajdonos átruházásából, vagy egy őstől való származásból vagy a legutóbb elhalt tulajdonos végrendelezéséből vezethető le; nem gondolván arra, hogy szorosán véve nincs arra alap sem a természetben, sem a természetes törvényben, hogy miért ruházzon át föld fölötti uralmat egy csomó pergamentre írt szó, hogy miért legyen joga a fiúnak embertársait egy bizonyos darab földről kizárni azért, mert az apja így tett ő előtte; vagy hogy egy bizonyos föld tulajdonosa, amikor halálos ágyában fekszik és képtelen birtoklását föntartani; miért birjon azzal a joggal, hogy az összes többi embereknek kijelentse, hogy ki élvezze utána a földet. Meg kell vallani, hogy az ilyen kutatások céltalanok, sőt kellemetlenek volnának a hétköznapi életben. Helyén van, hogy az emberiség nagy tömege engedelmessé legyen az előirt törvényeknek, anélkül, hogy nagyon pontosan kutatná azok alkotásának okait...»

Az ügyvéd torkát köszörülte és szemüvegét törölte, de nem felelt. Én folytattam...

— Sőt még a törvény is, bármily rossz is volt, sohasem tekintette abszolút tulajdonnak a földet. Mit jelentett a bíróság megállapított földberek és a kisajátítás, ha nem tagadását ama kizárólagossági jognak, melyet önök igényelnek? Ha a föld ép oly értelemben lett volna az önöké, amint egy órára vagy asztalra igényel tulajdonjogot, mire való ez a megszorítás? És miért nyugodtak belé oly csöndesen?

Ez utóbbi kérdésre megfelelek. Mert jogcímük gyöngyvolt és félték a végtelékig erőszakolni igényüket, nehogy a csalás kiderüljön.

U.: — A törvény...

En: — A törvény, ahogy máig fennállott, a földjáradékra husz százalékos adót rótt. De noha ez törvény volt, nem fizették.

U.: — De fizették, becslés szerint.

En: — Ez latinul; *suppressio veri*, vagy magyarul: hazugság és ezt ön is jól tudja. A husz százalékos becslés mintegy 200 év óta nem változott, a földbér pedig ugyancsak más ma és London egyes részeiben ez az adó ma fél százalékra sem megy. Ujból és ujból javasoltak új becslést a képviselőházban, hogy bebizonyítsák az adó csalárd kijátszását, de ezt a (földes-)urak háza önkényesen megtagadta. Ez a husz százalék csak egy ötödét jelentette annak, amivel a népet évente megcsalták, melyet a törvény szerint fizetni kellett volna, de nem fizettek, a tételes törvény dacára. Ez is közmegegyezés volt?

U.: — Ennek vitatásába nem bocsájtkozhatunk, sem a multa vissza nem térhetünk. Egészen új valakit oly tettért vonni felelősségre, mely századok előtt — állítólag — történt.

En: — Most ön nem adja elő hiven az ügyet. Mi nem kérünk a multban elkövetett tettekért jogorvoslást, de másrészt nem engedjük, hogy egy jogtalanságot ma azért folytassanak, mert régi eredetű. Hadd világítsam meg példával a dolgot. Ő lordsága azt mondta, hogy családjá a norman hódítás óta van birtokában bizonyos földnek. Bizonyára jó hosszú időre. Föltéve már most, hogy észrevenné, hogy jószágkormányzója évente jövedelmének egy része erejéig megcsalta, elfogadható védelem volna-e, ha a jószágigazgató azzal védekeznék, hogy e családok szokásban voltak elődeinél a norman hódítás óta és ennél fogva joga van továbbra is egy bizonyos összeget évente mindörökké levonni? Ugyan

ez az eset forog fönn. Semmi elfogadható jogcíme a földhöz nincs, sőt alig is próbált ilyet fölmutatni. Csak annyit mond, hogy ezt az adót századok óta szedik ősei.

Ú.: — És hogy régmúlt tettekért nem vagyunk felelősök.

ÉN: — Ez igaz. A jószágkormányzó sem felelős azért, amit elődei loptak. Nem erről van szó. A kérdés az, hogy vajon ő lordsága, hallva jószágkormányzója különös védekezését, azt fogja-e mondani neki: Ó, akkor rendben van a dolog. Ha csak egy pár év óta lopott volna meg, elbocsájtottam volna azonnal. De mert azt mondja, hogy ez a lopás már századok óta folyik és hogy tényleg nagy összeget fizetett előbbi jószágkormányzómnak azért a jogért, hogy meglophasson, amint ezt ő és előtte a többiek tették, elismerem azt a jogát, hogy örökkön örökké továbbra is lopjon. Avagy talán ő lordsága inkább azonnal végét vetné e szokásnak, amint a család észrevénné.

XIII.

Pap és paraszt.

Utolsó kijelentésem a püspököket provokálta. Nem is igen kellett nekik sok provokálás, mert az egész beszélgetés alatt nyilván láttam vágyakozásukat, hogy beleszóljanak és csak valamely elfogadható kifogásra vártak, mely arra képesítse őket, hogy pártállásukat a lelki kötelesség köpenyébe burkolhassák. Az én hasonlatom a hűtlen sáfárról fényes alkalmat nyújtott erre, melyet nem is szalasztottak el. Körülbelül egy féltucat közülük gyengéden előrelökösött egyet, akinek legdiszesebb köntöse volt és akit ezért fejüknek tekintettem. Ünnepe-lyes, de nem haragos arccal mondta:

Tiltakozom az ellen, hogy a földesurakat tolvajokhoz hasonlítsa. Ilyen kifejezést nem szabadna használni tisztességes emberekről szólva, bármily szerény is legyen társadalmi helyzetünk, még kevésbé pedig oly urakkal szemben, akik az Egyházban és az Államban a legelső helyet foglalják el és akik minden oly alkalomkor, amikor keresztényi munkáról van szó...

— Fölháborodása, uram, vetettem közbe, teljesen jogosult volna, ha azt tettem volna, amivel vádol. Nem hasonlítottam a földtulajdonosokat tolvajokhoz, csak azt kívántam illusztrálni, hogy a föld-monopólium nem egyetlen rossz cselekedet, melyet meg lehet bocsájtani és el lehet feledni, hanem örökös rossz és hogy a monopolista abban a helyzetben van, hogy szakadatlanul hajtja be adóját, amíg csak türjük monopóliuma létezését.

— Azért még mindig nincs elegendő ok ily sértő kifejezések használatára.

— Sajnálom, hogyha szavaim sértők voltak. De bárha tudom, hogy a hasonlat kellemetlen, nem egyénekre értettem, hanem a földtulajdonosság intézményére. És ez véleményem szerint erkölcsileg védhetetlen lévén, természetesen és úgy hiszem, jogosan igyekeztem azt eredeti rutságban föltüntetni. A hasonlat talán nem volt épen szerencsés és ezért sietek mással helyettesíteni. Tegyük föl tehát, hogy egy falu népe abból él, amit az erdőn, mezőn, szántóföldön termel és hogy az egyetlen út, mely a nevezett erdőktől és földektől lakásukhoz megy, egy ember tulajdona és hogy ez az ember rendkívül előnyös helyzeténél fogva, hát mondjuk, nem vett el a néptől, hanem azzal a hatalommal bírt, hogy adatott magának egy bizonyos nagyságu vám-díjat, mielőtt az emberek termésüket hazavitték volna. Tegyük föl azt is, hogy ez a »vám« attól a mennyiségtől függött, melyet az emberek termelni képesek vol-

tak, sőt mi több, attól a mennyiségtől, melyet az uton jövő ember termelhetett. A vámszedő azután elvette azok egész termését, akik nem termelték a várt mennyiséget és csaknem egész termését azoknak, akiknek rendkívül jó termésük volt és nekik magoknak csak annyit hagyott, amennyi elég volt életük főtartásához, hogy újból jöhessenek azon az uton új készlettel és ezáltal új zsákmány szerzésére legyen képes...

— Ne folytassa! — kiáltott föl a püspök. — A helyett, hogy enyhitené, még súlyosbitja sértését. Hisz ön most valósággal egy utonállót ír le.

— Annál rosszabb az önök ügyére nézve, — mondtam, — mert hisz én csak a földtulajdonosság tevékenységét jellemeztem.

— Akkor legjobb, ha abbanhagyja. Hasonlatai megbotránkoztatók. Ismerem nézeteit és elméletben sokban egyetértek önnel. Ami a szegényeket illeti, alig kell mondanom, hogy teljes rokonszenvet birják. De...

— De? — kérdeztem türelmetlenül, hogy újból halni fogom az elcsépelet és elkoptatott közhelyeket.

— Fiam, — felelte a püspök jámbor megindultsággal, — két igazságtalanság nem tesz egy igazságot. Elmult igazságtalanságot nem lehet újabbak elkövetésével jóvá tenni, melyek talán még nagyobbak az elsőknél.

— Szent isten! — kiáltottam föl. — Csak nem nevezi igazságtalanságnak az igazságtalanság megakadályozását?

— Régi szokásokat és intézményeket bolygat meg.

— Csak nem akarja elhíttetni velünk, hogy ez a tilalom: »NE LOPJ« nem érvényes, amikor bebizonyítható, hogy a lopás régi szokás volt?

— Már megint erős kifejezéseket használ. Ezeknek az uraknak okmányaik vannak, melyek bizonyos jogokat biztosítanak nekik. Isten tiltja, hogy a nemzet megszegje erkölcsi kötelezettségeit.

— Kötelezettségeit! Erkölcsi kötelezettségeit! Hol itt az erkölcsösség? Talán az, hogy naponta milliók születnek a világra, anélkül, hogy egy talpalatnyi nyughelyük is volna?

— Félek, ön tulságosan világiasan gondolkozásu és előbb gondol az emberek talpának, mint lelkének nyugalmaára.

— Mert először talpuk van és ha ezek számára nincs nyughely, lelkük sem fejlődhetik egészségesen. Ne említsük most a milliányi kitagadott ember kimondhatatlan nyomorát, inségét, hiu reménykedését és tört szívét, melyet a föld elvétele okozott. Nem akarom azt vitatni, hogy e sanyaru inségnek nem kellett volna lennie, ha nem lett volna ez a szörnyü, igazságtalan intézmény, mely mostanáig megfosztotta a népet örökségtől (mert bizonyára ön előtt, főtisztelendő uram, szabad a földről, mint a nép PATRIMONIUM-áról beszélnem, attól való félelem nélkül, hogy a természetjog nemlétére fog figyelmeztetni!), hanem csak arra szoritkozom, hogy ráutaljak arra, hogy e régi szokásnak mekkora része volt a bün és véték elöidézésében. Eszébe jutott-e valaha, hogy a bün és véték teljes kilencvenkilenc százaléka tulajdonitható a földmonopóliumnak?

— Ez nevetséges állítás. A hazugság és képmutatás nagy bünök, de nem látok semmi összefüggést köztük és a földmonopólium közt.

— Mert ön vak, főtisztelendő vezére a vakoknak. Gondolkozzék és vizsgálja meg, vajon a legtöbb bün és véték nem a szegénységből vagy a szegénységtől való félelemből származik-e. Betörés, lopás, csalás, szélhámosság, hamisítás, örökséglesés, gyujtogatás, gyermekgyilkosság és öngyilkosság, mind e bünököt nem szükségéből vagy pénzbeli nyereség kedvéért követik-e el? És vajjon ez a pénzsóvárság, ha nem okozza

is tényleges szegénység és inség, nem a szegénységtől való félelemnek tulajdonítható-e? Sőt még az ügyvédek csürés-csavarása, hamis esküi a bíróság előtt és minden esetre a simónia is belesorozható ama bűnös cselekedetek lajstromába, melyek e forrásból erednek. Annak megítélését önre bízom, hogy van-e ok félni a szegénységtől, hogy jutna-e minden szájnak kenyér, ha minden kéz munkát kapna, hogy szükség volna-e arra, hogy az emberek egész életükön keresztül keményen törjék a fejüket azon, hogy mit egyenek, vagy honnan ruházkodjanak, ha nem volnának elzárva a dus természettől?

— Ó, ezt a gonosz emberi természet okozza.

— Ne rágalmazza az emberi természetet, mely jóra és nemesre képes, ha természetellenes viszonyok el nem vadítják. Az emberi természetet az önfentartás ösztöne irányítja. Ha nem tesz akadályt léte elé, az ember jó és nemes. Fenyegesse létét és az ember kegyetlen és vad lesz. Ha dus asztainál ül, biztosan tudva, hogy bőven van annyi, hogy minden jelenlevő étvágyát kielégíthesse, nyájas és figyelmes szomszédja iránt. A levest, mely ön előtt van, udvariasan tovább adja, mert tudja, hogy nem fog veszíteni udvariassága által. De képzelje magát egy puszta szigeten, sok ezer embertársával, egy napra alig elegendő kétszersüлтtel, amikor közeli segítségre nincs remény. Ilyenekhez hasonló viszonyok közt válik gonosszá az emberi természet. Általános, eszeveszett küzdelem, viaskodás van az élet fentartásáért, küzdelem a létért, melyben az állati ösztönök győznek az ember nemesebb természete fölött. És ha néhány nemesebb lélek elkerüli azt, hogy egy falatért embertársa gyilkosa legyen, ez csak azért van, mert elég erős lelke van ahhoz, hogy inkább saját életét vesse áldozatul.

— Ez szörnyű kép!

— Csak az a kép, melyet egész életén keresztül látott és melynek pusztulását most erkölcsi alapon siratja. Ismétlem állításomat. Oly bűnök kivételével, melyek némi féltékenységnak vagy elmeháborodottságnak tulajdoníthatók, nevezhetne-e egyetlen oly bűnt, mely ne volna közvetve, vagy közvetlenül a szegénységre, vagy a szegénységtől való félelemre visszavezethető? Tegye hozzá még ama szegény nyomorult nők ezreit, kik az önök palotái és székesegyházai árnyékában gyalázattól terhelve járnak, melybe a szegénységtől — vagy tudatlanságtól, a szegénység eredményétől — kényszerítették és mondja meg azután, hogy ugyan honnan kerül elő az az erkölcsi kötelezettség, egy ilyen intézményt örökkévalóvá tenni, mely mindezek legelső oka.

— Ön egy csomó ide nem tartozó dologgal hozakodik elő. Ezek az adománylevelek, — szolt rájuk mutatva, tulajdonosaiknak bizonyos jogokat biztosítanak, melyek csak erkölcstelen tett elkövetésével tagadhatók meg tőlük.

— Ön nem úgy érvel, mint egy püspök, hanem inkább, mint egy ügyvéd. Vagyis erkölcsre hivatkozik, hogy a legvastagabb erkölcstelenség megörökítését igazolja.

— Uram!

— Ó, fölösleges fölháborodnia! Lehet, hogy tudatlanságból cselekszik. A tény azonban, mint kimutatatom, mit sem változik. Tegyük föl, hogy egy embernek tartozom bizonyos összeggel, de neki sem írása nincs tőlem, sem tanuja, hogy ezt bizonyíthassa. Erkölcsös volna-e tőlem megtagadni a fizetést azért, mert a hitelező nem tudná igazolni követelését?

— Ez valóban nagyon erkölcstelen volna.

— Vagy tegyük föl, egy embernek van egy olyan

írása, mely szerint adósa vagyok neki, én azonban megfizettem már az adósságot vagy sohasem is tartoztam neki vagy hogy az irás hamisítvány. Bármily tetszése szerinti magyarázatba belenyugszom, tény azonban az, hogy semmivel sem tartozom Péternek, bár neki írásos bizonyítéka van az ellenkezőjéről. Vajon volna-e Péternek mindamellett erkölcsileg jogos követelése ellenem? És vajon erkölcsi kötelességem volna-e nekem, hogy enyéimet reménytelen szegénységbe döntsem, hogy megfizethessem Péternek az irásban megjelölt összeget?

— Semmi esetre sem.

— Akkor az ön erkölcsi érve, mely azon a tényen alapul, hogy ezeknek az embereknek írásos bizonyítékai vannak, megdől, ha e követelés igazságát nem tudja bizonyítani. Először is bizonyítania kellene, amíg idáig az ön klikkjéből még senki sem próbált, hogy a föld joggal ezeké a pergament-uraké.

— Ön travesztálja a Bibliát.

— Nem, ön travesztálja. A szóbanforgó vers szerint: »Az Uré a föld és annak gazdagsága.* Mutasson ettől az urtól írást és teljesíteni fogjuk rendelkezését. Természetesen, — tettem hozzá óvatosságból, — emlékeztvén ama nagy interpretáló képességre, mellyel néha püspökök rendelkeznek, előbb meg kell győznie bennünket az aláírás valódiságáról.

Ez utóbbi megjegyzésben fullánknak kellett lennie, mert a püspök, ki idáig szelid és alázatos volt, fölfortyant.

— Az Ur, kiről ön beszél, bizonyos parancsokat adott nekünk — mondotta szigoruan — melynek megtartására ügyelni kötelességem. A tömeg önnel tart, mert aljas indulataira hivatkozik és silány haszonnal kecseg-

* A londoni tőzsde homlokzatát is e mondat disziti.

teti. Ezért állunk mi itt, hogy figyelmeztessük a néppel együtt e parancsra: Ne kívánd a másét...

Az egyházi sztratégiának e mesterműve meglepett. Nem volt kész válaszom, sem időm a gondolkozásra. Mert mielőtt a püspök befejezhette rögtönzött prédikációját, egy becsületes, napsütött képű, izmos ember, zubonyban, lehajtott karimáju kalappal, mint egy fölzavart oroszlán ugrott elő, e szavakkal: »Ne kívánd a másét!« Megjelenése oly hirtelen és váratlan volt, magatartása oly komoly és határozott, hogy a püspöknek torkán akadt mondata vége.

— Ne kívánd a másét, ismételte nagy megfontoltsággal, rövid szünetet tartván minden szó után. Itt állok püspök uram. Én vagyok az, aki oly vágyakozó vagyok, hogy megkívánok egy kenyeret — jól vigyázzon, egy egész kenyeret — mindegyik gyermekemnek. Isten küldte mindegyiket és mindegyiknek van szája; már pedig ön azt mondta, hogy sohasem küld szájat egy kenyér nélkül. Kérem annak kiutalását, melyet az én gyermekeimnek küldött. Nem akarom tovább is nyugodtan elnézni, hogy megrabolják őket részüktől. Kivánkozó vagyok, amint látja, Kivánom az övéket és nem akarom őket éhen halni látni, nehogy okuk legyen az órát megátkozni, amikor a napvilágot meglátták, holott azok az adományok, melyek nekik szánvák, az egyház jóváhagyásával és szentesítésével vétetnek el tőlünk.

— Lám-lám! szólt felém a püspök. Látja most, mik tettének gyümölcsei?

— Az ő tettének gyümölcsei? folytatta a zsellér. Nézzük csak előbb az ön tettének gyümölcseit.

És felém fordulva folytatja:

— Ön egy oly emberről beszélt, aki a földekről a faluba vivő uton halad. Sokszor jártam azon az uton és sokszor kellett lerakódnom. De a történetet nem egészen

híven adta elő. Nemcsak az országot volt a földesuré, hanem a földek és a kunyhók is. És nem is örködött, hogy kirabolhassa az utonjárót, mint ön mondta, hanem Francia- és Olaszországban töltötte idejét, míg nekem nap-nap után kellett dolgoznom, hogy pihentethessem fáradt csontjaimat. Minden nyomoruságomban kilakoltatással fenyegetett házamból, mert nem tudtam a hátralékot fizetni.

— Hálátlan vagy János, tiltakozott a püspök, — aki úgy látszott, jól ismerte — mert akkor, mikor nagyon rosszul állt ügyed, gyűjtést rendeztünk számodra.

— Igen, hogy ő lordságát kifizethessem. Ő kapott minden fillért abból, amit jó lelkek — az ég! áldja meg őket érte — adtak. Neki koldultam, hogy télvíz idején ki ne dobjon házunkból. A mi házunkból, mert mi építettük, gyermekeim hordták a köveket, de a törvény oltalma alatt ellopták tőlünk. Akkor nem prédikálta bezeg ő lordságának, hogy ne kívánja a másét.

— Mily hálátlan vagy János, hogy így beszélsz ő lordságáról, aki annyi nyájasságot és türelmet mutatott irántad. Hisz a múlt karácsonykor is a község összes szegényeinek ingyen ebédet adott és te is gyermekeiddel együtt jó ellátásban részesültél.

A szegény zsellért elfogta a bánat és szégyen, vagy mindkettő, nem felelt, de kezeibe temette arcát. A szociálista felelt helyette.

— Nem lett volna szükségünk e megalázó jótékonyásra, ha' előzőleg meg nem rabolták volna őket munkájuk gyümölcsétől.

— Ó milyen gonosz beszéd! tiltakozott a püspök. Ilyent mondani a legjobb földesurról! Csak néhány évvel ezelőtt adott ingyentelket és még hozzá máshitűeknek, egy kápolnára...

— Milyen nagylelkűség! Tényleg megengedte, hogy angol emberek Angliában istenüket tiszteljék!

— Két hold földet adott a parókiának temetőre, fél-áron.

— És azt hiszi, okos dolog arra emlékeztetni bennünket, hogy az emberek a lord engedélye nélkül még nem is rohadhattak szülőföldjükben?

— Milyen gonosz beszéd! És épen arról, aki az Ur szavát teljesítette, adván a szegényeknek...

— Ki tette őket szegényekké?

— Sajnos, ez az Ur kifürkészhetetlen akarata. Mindig lesznek köztetek szegények és némelyeket szegényekké, másokat gazdagokká tett, hogy az utóbbiak jótékonytételt gyakoroljanak az előbbiekkal.*

— Hazugság és rágalom, tiszta istenkáromlás! kiáltotta János, akit végleg fölingerelt e mondás. És ha idején közbe nem lépek, nem tudom, mi lett volna a püspökkel. Egy darabig meglehetősen zavar volt és csak nagy bajjal tarthattam vissza János izmos karját. Végre mégis sikerült. Közben valamennyi püspök eltűnt és velük együtt a földtulajdon utolsó védelme, t. i. az erkölcsi alapon való védelem.

XIV.

A tőke utolsó fenyegetése.

A befolyásos küldöttség meglehetősen sietve és formáságok nélkül távozott. A püspökök, mint említettem, először mentek; utánuk az ügyvédek következtek, kik távozásuk előtt klienseik előtt kifejezést adtak azon óhajuknak, hogy követeléseik mielőbb kielégíttessenek. A pénzemberek már előzetesen visszavonultak a szoba egy sarkába, nyilván alkalomra várva, hogy saját külön ügyükben beszéljenek velem. Az a kapocs, mely a nemeseket, püspököket, ügyvédeket és pénzembereket egymáshoz fűzte,

* L. a salisbury-i püspök beszédét.

eleszakadt, most mindegyik saját egyéni jólétért aggódott és minden csoport külön osztályérdeke külön nyilvánult meg.

Siralmas látvány volt a »történelmi osztályok«-nak valaha büszke, dölyfös tagjait, mint elutasított kérvényezőket kisompolyogni látni abból a teremből, hol valaha ők voltak az urak. János zsellér, amint mellette elhaladtak, szemébe sem merve nézni, egészen megindult bus magatartásukon és amint a legutolsó mögött becsukódott az ajtó, a jószívű, becsületes lelkű ember, elfeledve elmult szenvedéseit, védelmébe vette őket.

— Szegény emberek, mondta, igaz, hogy nagy bűnösök voltak. De vajon nem vétettek-e ellenük is ép annyit, mint ők mások ellen? Ugy gondolom, hogy nem voltak-e ép úgy szülőttei ferde intézményeknek, mint mi valamennyien? És ugyan mihez fognak most? A munkához nem szoktak, mint én; az én és társaim örömet rontaná, ha azt kellene gondolnunk, hogy most ugyanazon fájdalmat és szenvedést kell elviselniök, amelytől ép most menekültünk meg. Kellene valamit tenni, hogy megbéküljenek sorsukkal.

— Kedves, becsületes Jánosom — feleltem, megindítva nemeslelkűségének megnyilvánulásától; részvéte becsületére válik. De tényleg nem is szorúlnak rá, nem is érdemlik meg. Semmi baj és bizonytalanság sem éri őket. Semmiől sem fosztották meg őket, amihez joguk volna; ellenkezőleg, sok olyannak maradtak meg birtokában, amihez másoknak — pl. önnek is — sokkal több joga volna.

— Hadd legyen az övék, hisz most én és a magam fajtáju ember könnyen megszerzi azt, amire szüksége van.

— Minden bizonytalanság. Miattuk sem kell aggódnia. Legtöbbjüknek bőven van annyija, hogy nyugodtan és kényelmesen élhessen; ami pedig gyermekeiket illeti...

— Reájuk gondoltam épen.

— Ezek új viszonyok közt nőnek föl és megszokják az alkalmazkodást a dolgok új rendjéhez. Új világba lépnek — oly világba, melybe senkinek sem kell félve lépnie, amely világban egy dolgozni akaró sem kénytelen a szegénységtől, vagy a szegénység miatti félelemtől szenvedni, amely világban ember és természet, nem pedig ember és ember közt fog folyni a küzdelem a létért, ahol mindenki élvezheti saját munkája gyümölcseit és senkinek sem fognak embertársai rovására privilégiumok biztosítani, ahol a munka nemcsak az élethez ad jogot, de az igazi nemességhez is.

— Nemességhez! — kiáltott közbe a szocialista. — Hát nem volt kelleténél is több részünk nemességben és arisztokráciában?

— Nem, nagyon is kevés igazi nemességünk és valódi arisztokratánk van. A jobb munkás mindig jobb ember és a legjobb munkás a legjobb polgár — az első, a legjobb, a ricos vagy a ricosok a valódi értelemben. Minél több önerejéből lett vagy született arisztokratánk van, annál jobb mindenkire nézve. A Newtonok, Shakespeare-ok és Nightingale-ek; a Wattsok, Cartrightok és Darwinok, ezek a civilizáció igazi arisztokratái, vezérei, fáklyavivői. »Történelmi osztályaink«, mint az ön »tőkéje« is, csak kutyabőr és papírrongy volt. Igazi nem esek, valamint az igazi tőke csak használhat és nem árthat és csak támogatást érdemel, nem pedig félelmet és elnyomást.

— Az első pontra nézve kész vagyok engedni, de ami a tőkét illeti...

— Micsoda! — kiáltottam meglepetve. — Még mindig nem gyógyult ki hóbotjából? Mi kárt okozott bárkinnek is valaha az igazi tőke? Vagy akár, mi kárt

tehet bárkinek is, amikor a természet kincsei egyaránt nyitvák mindenkinek? Nem dolgozik-e, és ekéi — az igazi tőke típusai — nem összegyűjtött munka-e? Azt mondja, hogy tulszigázott árakat követelhet. De feleli, hogy a vas- és kőszénbányák nyitvák és az erdők szabadok. Hallott-e valaha olyan kereskedőről, aki megbicsaklotta volna magát, tulságos árakat követelve, ha nem volt valamiféle monopóliuma? Nem ép ellenkezőleg van-e a dolog? Hát nem a nagy verseny és alacsony árak voltak a nagy és állandó sérelmek?

— Igen, a gyártott cikkeknel, de nem a tőkénél.

— De most nincs a piacon más tőkénk, mint gyártott és épen ez az igazi tőke. És csakugyan nem azért, mintha egyáltalán szükség volna a »tőke« kifejezésre. Mert az éke, fűrész, gyalu ép úgy nevezhetők javaknak, mint egy ing, vagy egy kenyér. És semmi olyan többé, mi nem bir mesterséges javak természetével, nem eladó.

— Megálljon csak! Hadd értsem meg a dolgot. Csak most kezdem látni, hogy mint gondolja és... isten ugyse! Hisz akkor a tőke...

— Pusztá név, absztrakció, mely néha ekét vagy malmot, néha földet-és rabszolgákat, folyókat és házakat jelent, máskor — azaz leggyakrabban — okmányokat és iratokat, a jövő termelésre szóló ígervényeket. Mihelyt a föld, a folyók és a bányák szabadok, vége az ígervényeknek. Az egyetlen vagyon vagy »tőke« — hallani sem szeretem ezt az ostoba szót — mellyel valaki birhat, az, amit maga termel.

— Gépek?

— Igen; és mint ön mondja, ezeket kivonhatja a használatból és ha megbolondult, meg is teheti. De ha van esze, ahelyett, hogy addig tartaná gépeit, míg

a rozsa eszi meg azokat, utazókat és körleveleket fog szétküldeni és csábítgatni fogja mindenféle kedvezmények ígéréseivel az embereket, hogy vegyék meg vagy vegyék bérbe. Nem gondolja?

A szocialista visszahanyatlott székébe, az asztalra könyökölve és fejét tenyerébe hajtotta. Meghökkennek látszott, mintha hirtelen új világosságot pillantott volna meg.

— Mit törődjön most a nép azzal — folytattam — ha valakinek bársonyba és hermelinbe öltözve tetszik járni és magát lordnak, a papirosokat a zsebében pedig »tőké«-nek nevezi, amíg e föld mindenestül, ami benné és rajta van, azaz minden potencialitásával, szabad? Minden, amire embernek szüksége van, a földből jön, a »tőke«, mely a termeléshez szükséges volt, egyszerűen engedély volt a természeti erők használatához. A földhöz vezető ut a bank volt és csak kevés előtt állt nyitva az ut. A csekk, mely a termelés lehetőségéhez szükséges volt, engedély vagy engedély ára volt a természet erőinek használatához. De mivel most a föld szabad...

Ekkor beszélgetésünket megzavarta egy kurta, kövér, köznapi, önelégültnek látszó ember, az említett pénzemberek egyike, kiknek jelenlétéről egy pillanatra megfeledkeztem.

— Sajnálom, hogy zavarom önt, — kezdte, — de nem lesz kárbavesztett idő, ha meghallgatja, amit mondok. Gyakorlati ember vagyok és mint ilyentől gyakran kérték ki tanácsomat fontos ügyekben olyanok, kik az önéhez csaknem hasonló nagy állást foglaltak el. Nem azért jöttem, hogy elvont teóriákról vitázzak igazság, erkölcs, szabadság és hasonló dolgok ügyében, ez nem az én szakmám, érzelmekkel nem foglalkozom. Kétségtelen, hogy a szegényeken segíteni akar. Ezt mér-

téssel én sem ellenzem, sőt ha az eszközöket helyeslem, becses szolgálatokat tehetek önnek. De helyérválfónak tartom figyelmeztetni, hogy szükségképen mi következik abból, ha az ipart megöli.

— A mi célunk az ipar támogatása, nem pedig megölése, föltéve persze, hogy az ipar nem káros természetű.

— Az ön törvényhozása, uram, kiöl minden ipart és a tőkét, melytől az összes munkások élete függ, kiűzi az országból.

Akaratlanul is elnevettem magamat. Itt van ime egy ember, — egy kapitalista, amint szocialista barátom nevezné, — aki azzal fenyegetőzik, hogy megszökik, ha nem a tőkét, hanem a földet adóztatom meg, holott a szocialista vagyoadóval akarta kikergetni az országból. Pillantást váltottam a szocialistával és szóltam:

— Szíveskedjék kissé világosabban beszélni. Először is, hogy öli ki az ipart?

— Az bizony, látja így van. Egy ember gondoskodni akarván jövőjéről, nem költi el pénzét, hanem összegyűjti és jövő nyereség reményében, nem heverteti parlagon, hanem valami hasznos vállalatot létesít. Az ilyen cselekedet teljes támogatást érdemel.

— Igaz, munka, szorgalom és kezdeményezés támogatást érdemel és minthogy most minden polgár számára teljes birása van biztosítva annak, ami az ő szorgalmának és munkájának tulajdonítható...

— Épen ezt nem biztosítja, amint be is fogom bizonyítani. Vegyünk egy tipikus esetet. Tegyük föl, elveszek egy darab értéktelen földet — mondjuk, egy félreeső lapterületet — és egy szállodát vagy vizgyógyintézetet építek, hogy gyógyhellyé változtassam. Ezt nem

nevezhetné illegitim vállalatnak. Már most, mi adót fizetnék?

— Földjének javittatlan, eredeti értéke után fizetné az adót. Vagyis nem aszerint fizetne adót, hogy mire használja a földet, sem aszerint, hogy mi az épületek értéke, vagy hogy milyen foglalkozást folytat, hanem a puszta föld után, leszámítva a befektetéseket. A kérdéses esetben eleinte tisztán a láp föld értéke után fizetne adót. Ez minden bizonynyal nagyobb támogatása az iparnak, mint a régi időkben, melynek elmúltát sajnálni látszik, amikor vagyonaadóval, az épített házak utáni községi pótagóval fenyegették volna, a földadó tetejébe, még pedig akár jó volt a vállalat, akár nem.

— Eddig helyes. De tegyük föl, hogy kísérletem nagy sikerrel jár és az emberek nagy számmal sereglenek oda, köröskörül házak épülnek, míg végre szállodám egy virágzó város központja. Ez persze a földértéket emelné és az én földem — tegyük föl — a legértékesebb. Akkor is elvonná adóul a »munkanélküli növendék«-et, amint ön nevezi?

— Természetesen és pedig az ön javára. Mert ez esetben fog kelleni egy helyi alap utak, világítás, csatornázás stb. számára, ami növelné üzleti kilátásait. A méltányosság sem engedné meg, hogy ne fizesse meg a közkiadásból önre eső részt.

— De ilyen körülmények közt igazságtalanság volna az én földem minden értékét elvenni adóul, mert hisz az értéket én teremtettem.

— Hogyhogy? Szállodaépítéssel nem teremt földértéket. Amíg szállodája egy elhagyott láp közepén áll, csak láp föld után fizetne adót. De amikor a lápból város lesz, városi föld után fizet és pedig azért, mert a várost nem ön csinálta.

— De hátha én építettem volna az egész várost azon a földön spekulációból és az emberek odajönnek, hogy a házaiban lakjanak.

— Ez nem változtatna a dolgon. Az elv ugyanaz marad. Miért vétessék ki ön annak érvénye alól?

— Mert én pénzemet kockáztattam. Ha spekulációm nem váгна be, ön kártalanítana engemet?

— Ha nem váгна be? Sziveskedjék megmondani, hogy a siker vagy sikertelenség milyen elemekre gondol?

— Hát tegyük föl, építetek ezer házat és senki sem költözik beléjük?

— Ez esetben nem lenne értéknövekvés és ennek következtében adóemelés sem. De emberek jönnek, hogy házaiba költözzenek, akkor a földértéknek bármilyen növekedése az ő otlétüknek tulajdonítható és ennél fogva joguk van, hogy annak előnyeiben osztozzanak.

— És én mi jutalmat kapok vállalkozásomért?

— Azt, hogy sikerült üzlete van, és ha előrelátása igazán jó volt, legirigyletebb helyzete lesz a városban.

Erre rövid szünet következett, mely után a pénzemberek vállalkozó szónoka így foglalta össze az eredményt:

— Akkor minden tőkét kikerget az országból.

— De miért?

— Mert nincs hely számára. Ilyen föltétellel senki sem fogja pénzét befektetni akarni. Ön egyszerűen véget vet a befektetés minden tisztességes módjának.

— Egyáltalában nem. A befektetés tisztességes módjai most bővebbek mint valaha, minthogy azt teheti »tőkéjé«-vel, amit akar, akadály és korlátozás nélkül.

— Hisz ép ez az. Már most, ha egyebet nem is ért az üzletből, a kínálat és kereslet törvényét ismeri és azt is tudja, hogy e törvény szabályozza a pénzpiacot, mint minden piacot. Volt idő ebben az ország-

ban, amikor a pénzpiac oly élénk volt, hogy szükségesnek vélték a kamatlábat husz százalékra mérsékelni. Ez persze azért történt, mert a tőke ritka és a kereslet nagy volt. Azóta azonban, mint tudja, a kamatláb leszállt és néha csak két százalék volt. Tudja-e, hogy miért?

— Azt hiszem azért, mert több kölcsönadó volt, mint kölcsönkérő.

— Ugy van. És most, hogy a földet szabadabbá tette, hogy ennek folytán a nép jobban keres és a vagyron az egész országban szerteszét van osztva, csaknem mindenki abban a helyzetben van, hogy kölcsön adni akar, de senki sem akar kölcsön kérni és a pénz a szó szoros értelmében parin alul van. Ön csodálkozni látszik ezen. Nos, nekem van néhány ezer fontom. Barátaimnak is. Mit tegyünk vele? Használhatja-e ezt a pénzt mint államkölcsönt?

— Nincs rá szükségünk. Jövedelmünk nemcsak elég a folyó kiadások fedezésére, de még fölösleget is hagy fönn, mellyel államadósságunkat törleszthetjük, hogy a jövődő nemzedéket ne nyomja többé az a teher, melyet őseik esztelensége és gonoszsága rakott rájuk.

— Itt van ni! Ezt a feleletet halljuk mindenfelé.

— Ez esetben, szoltam szocialista barátom okulására, nyilván nem lesz többé uzoratorvényre szükségünk; azonban ekkora »tőkefölösleg« talán inkább előmozdítja, semmint korlátozná a vállalkozást. Böven nyílik alkalom biztos befektetésre. Pl. építhet szép házakat gyermekeinek, adhat nekik jobb nevelést, ültethet gyümölcsös és virágos kerteket. És ha jönnek látja, hogy többet is létesítsen, mint amennyire gyermekeinek szükségük van, hogy megkezdjék az életet, építhet szállodákat, áru-raktárokat, színházakat vagy mulatóhelyeket, melynek jövedelme amíg csak eltart...

— Hisz ép ez a baj, hogy csak amig eltart. Ha tizezer fontot fektetek be, lehet, hogy gyermekeim csak nyolcat kapnak vissza. Biztos, hogy bénzbefektetés nélkül nem kaphatnának jövedelmet. Épületeket gondozni kell, valamint a vagyon minden formáját, gondozni pedig senki sem akarja fizetés nélkül. És most abba a szép helyzetbe jutottunk, hogy a tőke, ahelyett hogy kamatot hozna, fizetni kénytelen az embereknek, hogy fogadják el.

— Nem úgy van. Ez esetben csak a vagyon konzerválásáért, vagyis megőrzéséért kell fizetnie. Ha pedig valaki gondolja az ön javait, csak méltányos, hogy munkájáért kártalanítsa.

— Hát a tőkének egyáltalában semmije se legyen?
— kérdezte sértett hangon.

— A tőkének? Hát ki ő és mit tett?

— Nos, ha olyan akadémikusodó, hát így kérdzem: Én semmit se kapjak tőkémért? Az igaz tőke, mint ön nevezi, önmegtartóztatás és szorgalom jutalma és én semmi jutalmat se kapjak önmegtartóztatásomért és szorgalmamért?

— Jutalma az, hogy háborítatlanul élvezheti, amit megtakarított. Nem elég jutalom ez? Vagy talán azt hiszi, hogy amiért ön valamivel többet takarított meg, mint felebarátai, ez arra jogosítja önt, hogy ráadásul arra is jogot formáljon, amit ők takarítottak meg?

— Sohasem formáltunk erre jogot, akik velünk üzletet akartak kötni, akiknek pénzünkre volt szüségük, mindig szívesen fizettek kamatot. De most, az ön kormánya alatt, úgy látszik, senkinek sem kell kölcsön.

— Talán azt véli, hogy szegényeket kell teremtenünk, csak hogy az uzsora ősi és nemes intézményét föntartsuk? Hallottam eféle beszédet a régi időben, amikor egyes emberek ellene voltak a közjólétnek azért,

mert a tömeg nem dolgoznék a pusztá megélhetésért vagyis éhbérekért és ennél fogva nem maradna »profit« vagy »kamat« a »tőké«-nek.

— Így van ez most is és a nemzet tönkre fog menni.

— Tönkre fog menni? Ne mondja! Amikor saját igazolása szerint senki sem akar kölcsön kérni és csaknem mindenki kölcsön adhatna. Tönkre megy, mert senki sem kerekedhetik embertársai fölé és mert egy pár uzsorás nem kaphat kamatot pénze után! Egy nemzet egyetlen érdeke tagjainak jóléte és az egyes tag munkájának és tőkéjének egyetlen jutalma az a lehetőség, hogy életét viszonylagos bőségben és kényelemben töltsé.

— Nagyon szép beszéd, de mire jó nekem az én tőkém?

— Ha magának nem kell, ajánlja föl szomszédainak, ha ezeknek sem kell, akkor világos, hogy a nagyon e különleges formájára semmi szükség sincs, vagyis tényleg tultermelés van. És ez azt bizonyítja, hogy a tultermelés nem jelent szükségét, mint ön tanulta, hanem bőséget.

— Ez elméletben mind nagyon szép lehet, de mint mondtam, mi gyakorlati emberek vagyunk és nem azért jöttünk, hogy elméletekről vitázzunk. Most már tudjuk, hogy mit várhatunk az ön kormányzatától és elhatároztuk, hogy azonnal elhagyjuk ezt az országot, elvive magunkkal tőkénket.

— Elvive mit?

— Minden tőkénket.

— Igen, igen; de mit? A földet?

— Nem... Nem a földet.

— A bányákat, folyókat, levegőt, napsugarakat vagy talán az esőt?

— Nem... hanem tőkénket.

— Hisz ép ezt akarom kitudni. Mit akarnak elvinni? Az utakat, kikötőket, dokkokat, épületeket, gyárakat?

— Nem egy a mienk közülük.

— De el akarják vinni, vagy talán le akarják rombolni, hogy az anyagot elvigyék magukkal?

— Azt sem.

— Hát mit akarnak akkor elvinni? Asókat, kapákat, varró- vagy másféle gépeket, avagy bánya és gyárfőlszereléseket, melyek most, az bizonyos, hogy a lehető legteljesebb üzemben vannak?

— Nos, a mieink.

— Nem valamennyi; de még ha az összes létező gépek is az önökéi és barátaiké volnának, minthogy az erdők és bányák most nyitvák a nép előtt, annyit csinálnának, amennyi csak kellene. De mint gyakorlati emberek, komolyan el szándékozzák vinni ezeket a dolgokat magukkal?

Habozott és láttam, hogy észrevette fenyegetését ürességét.

Azután így szólt:

— Ha összes gépeinket kivonjuk használatból, megdolta-e, hogy ennek mik lennének a következményei?

— Nem, erre nem igen gondoltam; de mégis el tudom képzelni, hogy mi következnek. Amerika, Német-, Francia- és más országok alighanem örömmel hallanák, hogy van egy harminc millió fölüli lakosságú ország, mely mindenféle főlszerelés híján van és elárasztaná a piacunkat a különféle egymással versengő nemzetek. Megdolták-e önök, hogy ennek mi hatása volna az önök ócska ársói és ekéi árára?

— De mivel akarja megvenni ezeket a dolgokat, ha elvisszük tőkénket?

— Gabonával, gyapjuval, vassal, kőszénél és min-

denféle más termékekkel, melyektől ön és társai megszoktak volt fosztani bennünket. Arról fecsegni, hogy harmincötmillió ember a föld egyik leggazdagabb országában mivel fog vásárolni! Uram, ön bizonyára Oxfordban, vagy Cambridgeben* tanult közgazdaságtant, különben lehetetlenség volna, hogy ilyen ostobaságokat kérdezzen.

— Jó, jó, de ha kivonjuk tőkenket a termelésből, az emberek munka nélkül maradnak és így kényserithetjük őket föltételeink elfogadására.

— Nem, nem, jó uram, azt, mint maga is nagyon jól tudja, nem tehetik. A helyzet egyszerűen ez: Önöknek bizonyos házaik, gyáraik és gépeik vannak. Ha elhagyják az országot, választaniok kell, hogy vagy magukkal vigyenek annyi ócska vasat és fát, amennyit jónak látnak, vagy hogy elutazásuk előtt bármily lehetőségen eladják. Elég jó véleménynyel lévén az önök üzleti képességei iránt, előttem nincs kétség aziránt, hogy melyik utat fogják választani. Az egyetlen veszteség, melyet majd el kell viselnünk, az önök távolléte lesz.

— Akkor aztán be is zárhatja a tőzsdét, mert egy lélek sem marad, aki látogassa.

— Még ebben is téved. Ahelyett, hogy bezárnók, ezt az épületet, inkább igazi piacot csinálunk belőle, olyan helyet, ahol az emberek különféle terményeiket eladják, és tisztességes üzleteket kötnek. Akkor aztán több értelme lesz a bejárat fölötti irásnak is, mint most van. Így hát, ha el akarják hagyni az országot, csak annyit mondhatunk, hogy...

— Szerencsés utat! — Vágott közbe a szocialista.

* Ugyanoly egyetemi központjai az angol tudománynak, mint a magyarnak Budapest és Kolozsvár.
F.

XV.

A vég kezdete.

— Szerencsés utat! — hangzott kívül ezer ajk-ról, amint a tőkések kis bandája elhagyta a termet, És az igazat megvallva, magam is ujjáéledni éreztem magamat, amikor ennek a legkellemetlenebb osztálynak jelenlététől megszabadultam, melynek tagjai legjobb esetben szarkák, rosszabb esetben pedig keselyük és hiénák emberi formában. Még nagyobb volt örömöm, amikor komoly, értelmes külsejű emberek kis csapatát láttam a terembe lépni és élükön fölismertem azt, aki az emlékezetes gyűlés elnöke volt a Trafalgar-téren, amikor ama nagy hivatalba megválasztottak, melyben ma is voltam.

— Ej, hisz ez Vilmos szomszéd! — kiáltottam jókedvűen, kezemet nyujtva, hogy üdvözöljem. Igazán szívesen látott vendég.

— Remélem, annak bizonyulok, — mondta nem hidegen, sem barátságtalanul, de bizonyos tartózkodással. — Csakhogy ez attól függ, hogy mennyire leszünk képesek bizonyos pontokra nézve megegyezni.

— Micsoda! — kiáltottam föl, némileg meglepetve ettől a fogadtatástól; talán csak nem jött ön, akit valamennyi ember közül legkevésbé várnék így, mint az új rend ellensége?

— Semmiesetre sem. Mint barátok jövünk, hogy befejezni segítsünk azt a jó munkát, melyet oly helyesen kezdett. De hogy vajon szívesen látja-e a mi segítségünket, ez oly kérdés, melyre nézve némi kétségeim vannak.

— Szíveskedjék talán azonnal megjelölni a lehető nézeteltérés pontjait.

— Természetesen. Megtisztította a nemzeti kaptárt a heréktől, a nemzeti templomot a pénzváltóktól. Az ország most teljes és igaz értelemben a nemzeté. A népnek bőven van mindene, amit csak kíván. De nemcsak kenyérrel él az ember. A mi eszményképünk a minta-államról nem áll egy bizonyos számú emberi barom gyülekezetéből, bő takarmánnyal és istállóval.

— Az enyém sem, szomszéd uram. Ismerem eszményét és én is szeretem. Olvastam kedves könyvét, a »Hírek Seholországból«*-t, a jövő Anglia bűbajos képét. És mivel magam is nagyobb értéket tulajdonítok a faj szellemi, avagy tisztán emberi kvalitásai fejlesztésének, az állattól megkülönböztetőleg szólva, boldog volnék, ha megvalósulva látnám.

— Akkor az emberi kötelesség nevében, miért nem használta föl a rendelkezésére álló korlátlan hatalmat arra, hogy eltörölje azt a rendszert, mely az emberiséget az állatok mögé állította? Miért védi az individualizmust a szilárd, nyugodt logika erejével? Az individualizmus nem csak szépitett neve-e az egoizmusnak? Nem testvérek közti küzdelmet jelent-e egyéni előnyökért? Névben és lényegben nem azonos-e az önzéssel?

— Ugy van, szomszéd, — feleltem. — Értem az ön felháborodásának okát. Magam is óhajtom, hogy az emberiség eljusson ön által leirt szép országba. De azt szeretném, hogy biztosabb és célravezetőbb uton jussunk oda. Még a paradicsom gyönyörei is drágán vették meg számunkra, ha embertársaink meggyilkolt testén át kellene odajutnunk. Az a lövöldözés a Trafalgar-téren, melyről ön álmodott, szörnyű dolog.

Komolyan látszott, szomorunak, sőt csaknem kétségbeesettnek; nemes arckifejezése elváltozott és szemei

* *News from Nowhere* nagyon elterjedt munka William Moristól. F.

könnyekkel teltek meg. — Keserű bajok keserű orvosságokat kívánnak, felelte. Inkább bármi mást, mintsem egy oly rendszer föntartását, mely folyton újabb emberl áldozatot kíván. Inkább gyors halál néhánynak, mintsem örök kárhozat a többinek. Továbbá akkor nem láttam más menekvést a kétségbeejtő helyzetből. De önnek más út nyílt meg. Azt szeretnők tudni, hogy miért nem használta föl az önre bizott hatalmat arra, hogy egyszer s mindenkorra eltörölje az a lealázó, utonálló fajtájú módját a versenynek — a megrögzött önzés e szülöttjét, — mely testvért testvér ellen állít.

— Megrögzött önzés. Ugy van, maga felelt meg saját kérdésére. Ha az önzés az embertől különválasztható dolog volna és nem lenne belérögződve, akkor elvárhatná, hogy következményeivel együtt kiirtható legyen. De az önzés természetes és veleszületett az emberrel. Az önfentartás ösztönéből származik és lehetetlen tudomásul nem venni vagy kiirtani. Csakhogy az általa szült bajok gyógyíthatók és ép erre az ösztönre számítok teljes bizodalommal, hogy ki is fogom gyógyítani őket.

— Micsoda! Önzésre? Lehet-e az önzés egyébnek, mint rossznak okozója?

— Nincs oly sajátosság vagy tényező az emberben, mely ne lehetne jónak, akár rossznak okozója, minden a körülményektől függ. Ez a tény világos és változhatatlan: önfentartás legerősebb ösztön emberben és állatban. Természeti törvény, mely nem törölhető el csodával. Mindig főforrása volt és lesz minden emberi cselekedetnek. Ahol az emberek oly viszonyok közt élnek saját mesterkélte intézményeik és törvényeik folytán, hogy a létért folytatott küzdelem mindenütt ember és ember, nem pedig ember és természet közt folyik, ahol egyik haszna szükségképen a másik kárát jelenti, röviden, ahol a társadalom tagjainak érdekei helytelen intézmények folytán ellen-

tétesek, ahelyett hogy azonosak lennének, ott az önfentartás ösztöne mindig az önzés azon faját vagy mondjuk inkább, azt az irgalmatlan kapzsiságot fogja eredményezni, melyet mindnyájan fájjalunk.

— Ujból kérdezzük és még nagyobb csodálkozással, mint először, látva, hogy a főkérdésben egyetért velünk, miért nem vetett teljesen véget az önzés e politikájának?

— Megmondom, ha csak egy kis türelemmel lesz, mert válaszom szükségképen hosszú lesz. Először is lássuk csak világosan, miben van reformra szükség. Ön egyre csak a verseny rendszerét hajtogatja. De ha egy kissé gondolkodik, átlátja, hogy ami ellen panaszkodik, nem a verseny, hanem az emberi társadalomban levő egyenlőtlenség és a többséggel szemben elkövetett igazságtalanság. Ön csak azért harcolt a verseny ellen, mert az ön véleménye szerint ez volt minden baj oka. Én pedig azért nem harcolok ellene, mert nem vagyok az ön véleményén. De ezt csak mellékesen mondom, mert magam sem állíthatom, hogy szerelmes volnék a mostani kereskedelmi versenybe. De bele azért nem avatkoznék, mert ez csak az általános zavar egyik következménye és el fog tűnni a bajjal együtt, melynek nem oka, hanem pusztá szimptomája. A vitás kérdés eszerint az, hogy milyen legyen az a kormányzás, mely a társadalom magatartását szabályozza. E kérdés eldöntését mi a társadalomra bizzuk, vagyis minden egyes tagra önmagát illetőleg. Ön azt akarja, hogy társadalmi viszonyaitak valamilyen előirt formába kényszerítsem, vagyis az embereknek előírjam, hogy minő szokásokat és erkölcsöket kövessenek.

— Képtelenséget mond, amikor szokások és erkölcsök előírásáról beszél.

— Nagyon örülök, hogy ép oly színben látja a

dolgot, mint én; ép ezt a pontot akartam megértetni önnel. Az emberek úgy egyenként, mint együttvéve szokásaik és erkölcsaik szerint fognak cselekedni. De szokásokat és erkölcsöket nem lehet hirtelen parlamenti határozatok által megváltoztatni, hanem ezek régi szokások és használatok eredményei. Ön azt akarja, hogy az emberek szeretetben és összhangban éljenek; én is. De ne feledje, hogy ily eredmények csak fokozatosan hozhatók létre és pedig a fejlődéshez szükséges föltételek létesítésével. Hajlamaik ellenére nem lehet az embereket ilyen viszonyba kényszeríteni és hogy egyelőre még nem hajlandók az ön eszményét elfogadni, azt maga is nagyon jól tudja. Sőt nagyon természetes, hogy nem akarják és épen arra az eszményre magára nézve, mely felé törekszünk, nagyon veszedelmes volna, ha kényszeríteni akarnók az embereket.

— Miért?

— Mert még nem érettek az ily ideális állapotra. A rohanó vonat nem áll meg egyszerre, ha a gőzt kibocsátjuk és veszedelmes volna, ha megkísérelnők erőszakkal az ilyen azonnali megállítást. Az emberi természet sem változhatik meg egy szempillantás alatt. A kommunizmus a szeretet egyesülése, a szeretet pedig önként jövő. Nem lehet az embereket harmóniába kényszeríteni hajlandóságuk ellen; megkísérelték azt egyes párokkal és mindenféle törvényeket gyártottak, hogy a férjet és feleséget egymással szeretetben és harmóniában való együttélésre kényszerítsék. De ahol a szeretet és harmónia természettől fogva hiányzott, a siker elmaradt, ahol pedig volt siker, ott törvények hiányában is meglett volna a szeretet. Azt hiszi, hogy talán sikeresebb volna megkísérelni harmincöt millió embert akarata ellenére egymáshoz fűzni? A természetet akarja kényszeríteni, amikor harmincöt millió akaratot akar a saját akarata által meghódítani.

— De hisz saját javukra történik.

— Akkor hadd jöjjenek maguk rá, és meglátja, hogy épen önzésük sokkal hatalmasabb emeltyű lesz az ideális állapot elérésére, mint akár furkósbot, vagy szurony, akár papirosra firkált rendeletek. A kommunizmus, hogy valóságos dolog legyen, ne pedig pusztá szemfényvesztés, csak úgy lehetséges, ha önkéntes és így csak közös megegyezéssel létesíthető. A szeretet egyesülését jelenti, amikor a kölcsönös vonzódás kötelékei nem szükségképen személyes, hanem közös érdekűek. Ezzel csakhamar előáll a kommunisztikus társadalom, nélküle soha. Ha megannyi fegyveres légiója állna rendelkezésére, sem kényszeríthetné az embereket egymás iránti szeretetre, valamint békét sem teremthetni kivont karddal.

— De hát a közjólét nem elegendő közös érdek?

— Az volna, ha az emberek már fölismernék valódi érdekeiket. De a legtöbb előtt a »közös érdek« pusztá érzelem és ennél fogva nem elégíthet ki olyan emberekkel, mint ők. Az olyanokat mint ön, kielégítheti és pedig nem azért, mintha — szigorúan szólva — ön kevésbé volna önző, hanem mert ön fölvilágosultabb, mert tudja, hogy akkor mindenki boldogabb volna, az ön boldogsága pedig ezen eszmény megvalósításában áll. De a tudatlan tömeg, melynek századokon keresztül az volt a jelszava: mindenki magáért és aki utoljára marad, tegye be az ajtót, a rablás, törvényesített lopás, csalás és szerencsésjáték rendszere alatt, a képmutatás és álszemérem légkörében, ahol a hazugság diplomácia és üzlet néven nagyrabecsült művészet volt, ahol a vallás és erkölcs terjesztése mesterség volt, az erkölcstanító állása pedig »kereset« lett, melyet adtak és vettek és melyet elnyerője jónak vagy rossznak nevezett az ezüst darabok szerint, melyeket bevett, az oly tömegnek, mely előtt a testvéri

szeretet üres szó, a mindennapi kenyérért való küzdelem pedig oly régóta a legfőbb gond volt, az, amit ön kíván, nagy áldozatnak, sőt még a legjobbak szemében is veszedelmes kísérletnek tűnnék föl, vagy a tizenkilencedik század nyelvén szólva, rossz spekulációnak. Először is belé kell nevelni őket az új rendbe, úgy kell őket megközelíteni, mint a félénk, éhes kutyákat, melyek azelőtt annyiszor, ahányszor egy csontot vagy kenyérdarabot vártak, helyette botot kaptak. Egyszóval, ezek az emberek, úgy amint vannak, járnak, kelnek, tesznek, vesznek, kétségtelen jó tulajdonságaik dacára is, melyek részint ténylegesek, részint lehetőek, még egyelőre alkalmazhatatlanok egy oly társadalom létesítésére, aminőt ön kívánna.

— De hát akkor miért nem akarja elősegíteni fejlődését?

— Elősegitem és pedig a lehető legjobban. Mert mi egyebet nem tehetünk, mint hogy előkészítjük a talajt, a többit pedig a természetre bizzuk. Ön azt kíváná, hogy törvénnyel szüntessem meg a versenyt és hogy mondjam meg egy harmincöt milliányi nép minden tagjának, hogy mit és hogyan tegyen. Nem látja-e át annak lehetetlenségét egy vagy több emberre nézve, hogy egy oly rendszert eszeljenek ki, melyet mindenki helyesel? Ha pedig meghódolásukat és engedelmességüket erőszakkal kényszeríti ki, kommunisztikus állam volna ez? Hisz örökös ellenállásra és összetűzésre bukkanna. De ha magukra hagyja őket, csak arra ügyelve, hogy egyik ember a másikat ne akadályozza, hamar meg fogják találni azt, ami rájuk nézve legjobb; hamar rájönnek ama régi mondás igaz értelmére, hogy egysülésben van az erő és hogy többek együttműködése bármiféle vállalatban mindenkinek közös javára válik.

— Ebben megegyeznénk. De akkor a beavatkozás-

nak oly esetre is ki kellene terjeszkednie; amikor egyik ember a másik megélhetését akarja versennyel tönkretenni; amikor pl. egy szappangyáros az egész iparágat a saját kezében szeretné összpontosítani, a többieket pedig le akarja szorítani a piacról. Egyszóval, ha az egyesek szabadságát akarja megvédeni, a versenyt meg kell szüntetnie.

— Téved és pedig azért, mert feledi, hogy az emberi tevékenységet a változott körülmények megváltoztatják.

— De nem önmaga mondta-e, hogy az emberek hajlamai nem változnak meg egy szempillantás alatt? És ha tegnap kapzsiak voltak, nem lesznek-e azok ma is?

— Igaz, de azok a föltételek, melyek mellett ez a kapzsiság kielégíthető, mások. Ha pl. Brown a szappanpiacot a maga kezébe akarta kaparítani, ezt nem azért tette, mintha valami nagyon aggasztaná embertársai egészsége, sem mintha saját egyéni munkájával akarná valamennyit szappannal ellátni. Azért tette, mert minden egyes alkalmazott emberen hasznot húzhatott. De ez a haszon, vagy értéktöbblet csak addig lehetséges, amíg embertöbblet van; vagyis amint tanult közgazdászok és tehetséges szerkesztők mondani szokták, amíg szabad munkapiac van. De ha egyszer nincs többé munkanélküli, kivéve az olyant, akinek nem kell már a munka, ha Péter, Pál és János megélhetése nem függ többé Brown szappanos, Jones földesur kegyétől, az ilyen haszontöbblet lehetetlen. Ez nem pusztán elmélet, mert hisz emlékszik, hogy a tőkésék mindig azért félték a bérnövekvéstől, mert ez annyira leszállíthatta hasznukat, hogy munkájuk folytatása nem járt volna többé haszonnal. Emlékezhetik, hogy a kapzsi Brown hogy fenyegetőzött, hogy nem lesz többé munkaadó, amint veszi észre, hogy rabszolgái nem szolgáltatják többé az ő két és fél percentjét.

— És azt hiszi, hogy már most becsukja gyárát vagy nem versenyez többé?

— Nem tudom. De biztosan tudom, hogy többé nem nyuzza munkásait és pedig azért, mert ezek többé nem hagyják magukat, egyszóval, mert a munkások ép oly önzők és kapzsiak, mint a munkaadó. Most, hogy függetlenek, több bért követelnek, mint amennyit munkájuk termel, munkaadójuk pedig kevesebbet ígér. De majd csak helyreáll az egyensúly.

— És a szélső önzés és vad verseny e rendszerében merül ki minden intézkedés?

— Nem, ez csak a kezdet. Az önzők továbbra is keresni fogják önérdüküket és ily körülmények közt lehet-e egy pillanatra az iránt kétség, hogy hol fogják-e megtalálni?

— A szövetkezésben.

— Csakugyan. A legnagyobb valószínűség szerint. Nem is új fölfedezés. Az emberek már rég rájöttek. A természetes törekvés mindig egyesült tevékenység felé irányult. Nem az ember természetes gonoszsága készítette arra, hogy testvére ellen forduljon, hanem a szükség, az önfentartás ösztöne kényszerítette arra. Nem volt mindenki számára hely e világon a régi kormányzat alatt. Csak kevesen élhettek kényelemben. A nép nagy tömegének tusakodnia kellett a megélhetésért és sokan teljesen elpusztultak. Ily körülmények közt mindenki egyedül küzdött. Nem mintha nem látták volna az egyesült tevékenység előnyét, de mert mindenkit nem lehetett megmenteni, elpusztulni pedig senki sem akart. Amint eltűnik a félelem, a...

— És azt hiszi, hogy akkor nagyobb lesz az egyetértés?

— Természetesen, önérdükük fogja erre bírni őket. Ha száz ember külön-külön művel egy kis darab földet, hamar rájönnek az együttműködés előnyére, mely a gé-

pek és állandóbb befektetések alkalmazását mindegyikre kisebb költséggel teszi lehetővé. Ha minden bőven van és a szegénységtől nem kell félni, majd kigyógyulnak a telhetetlen kapzsiság betegségétől. Az emberek sohasem gyűjtenek oly dolgokat, melyeknek biztosan mindig bővében lesznek. A vizet csak ott gyűjtik össze, ahol kevés van.

— És ez létre fogja hozni a kommunizmust?

— Ha a kommunizmus jó és természetes, igen. Én azt hiszem, hogy az és hogy ez a társadalmi kötelék végső formája. De csak természetes viszonyok közt fejlődhetnek. Magvait mindenütt ki lehet csiráztatni, még a régi, káros rendszer alatt is, melynek ép most vetettünk véget. Az emberek társaságokba léptek és egymás javára dolgoztak egész életükön át, csak közös érdekük fűzte őket egymáshoz. Részvénytársaságok és szövetkezetek, hogy a községi, kerületi és állami vállalatokat ne is említsük, nem mind annak bizonyítékai-e, hogy az emberek törekvése nem az, hogy kölcsönös félelemben és ellenségeskedésben éljenek egymással, hanem hogy kölcsönös előnyükre együtt dolgozzanak? De a zsenge növény nem fejlődhetett, mert a föld mostoha volt hozzá.

— Csakugyan az volt. Így hát ön azt hiszi, hogy a természetes tendencia a kommunizmus felé irányul és hogy bőség közepette az emberek nem lesznek többé kapzsiak?

— Mi más teszi az embert kapzsivá, mint a szűkségtől való félelem? Mi más tartja az embert attól vissza, hogy másokon segítsen, mint az a félelem, hogy olyasmitől kell megválnia, amire magának is szüksége lehet. A múltban a testvérrel törödni, gyakran azt jelentette: elhanyagolni saját gyermekeit. És az emberek mégis szívesek voltak egymáshoz, ha nem kockáztatták ezzel saját létüket, vagy azokét, akik rájuk voltak utalva. Anyagiakban való kapzsiság! Hát mért lennének kapzsiak, amikor tudják, hogy munkájukkal mindenből bőven szerez-

hetnek és félre is tehetnek? Hogy az embert jóvá, szivessé és nemessé tegye, először anyagi szükségleteit kell kielégíteni. Amikor az embernek minden idejére és erejére szüksége van, hogy az élethez mulhatatlanul szükségeseket megszerezze, hogy lehetne alkalom ama nemesebb tulajdonságok művelésére, melyek az embert az állattól megkülönböztetik? A szegénység nem alkalmas talaja a kulturának. Csak a tudatlanság dudvája teremhet benne. Erkölcsi tekintetek az éhség és tudatlanság mellett nem létezhetnek, sem szellemi szükségletek, amíg anyagi szükségletek kielégítetlenek maradnak.

— Igaz, nagyon igaz. Az egész világon találunk erre példát. Szegénység, tudatlanság és bűn mindig együtt járnak.

— Ugy van. Ezért küszöböljük ki a szegénységet és a tőle való félelmet. Ha ez megvan, a többire nézve számíthat az emberi természetre. A tudatlan, durva parasztot nem lehet egyszerre művelt emberré változtatni. Ilyen csodák csak papiroson lehetségesek. De fölébresztheti becsvágását, hogy ép olyan jó legyen, mint szomszédja. Így lehet az emberek egy másik sajátosságát, melyet általában a bűnök közé soroznak, jóra fordítani; hiuságát arra használni, hogy a tudás és műveltség ösvényére térítsük, mely végeredményében halálja a hiuságnak.

— Hiuságukat?

— Igen, azt a tulajdonságot, mely az embereket arra bírja, hogy utánozzák azokat, akiket maguk fölött állóknak tartanak. Egész életében ezt láthatta. A csizmadia, aki vakszerencse folytán vagyonhoz jutott, amennyire csak lehetett úgy öltözködött és úgy élt, mint egy »gentleman«. Igaz, nem lett belőle »gentleman«, de meg volt az ambíció és meg lévén a pénz, igyekezett gyermekeinek biztosítani azt, aminek hiányát maga érezte. Pójácáknak öltöztette őket, de jó nevelést adott nekik; hi-

szen szívesen tömte volna őket torkig egész egyetemekkel, csak megemésztették volna. És bár ő maga mint egyszerű parvenü gazdag ember halt meg, műveltebb gyermekeket hagyott hátra, hogy elfoglalják helyét. Minden mai művelt ember, ha még oly előkelő is, így emelkedett ki vad ősei helyzetéből, ugyanezen elv érvényesülése alapján. Most, hogy az emberek anyagi vágyai kielégítvék, hajlandóbbaknak fogja őket találni arra, hogy nemesebb hajlamaik kiművelésére gondot fordítsanak. Talán kételkedik ezekben a következtetésekben?

— Ő nem, mert míg ön küldöttségekkel volt elfoglalva, mi künn jártunk és tapasztaltuk igazságukat. Nem voltunk megelégedve az ön individualizmusával és azt hittük, hogy azáltal kell ellensúlyoznunk, hogy a népben fölkeltsük az együttműködésnek, a tudomány és művészet szépségének és a tökéletesebb társas élet lehetőségének előnyeit. Igaza van; hajlandóbbaknak találtuk őket arra, mint hajdan, hogy meghallgassanak bennünket, sőt igyekeztek el is fogadni javaslatainkat. Máris sokat tettünk és az ön működését is kértük volna, ha nem féltünk volna, hogy helyteleníti tevékenységünket.

— Én? Nem én! Egyetlen célom a rom eltávolítása volt és az, hogy az önök munkájára előkészítsem a talajt. Csak folytassák és neveljenek minél több művelt embert és meglátják, hogy ugyanannyi kommunistát neveltek. Ha pedig ezt teszik, miféle törvény kellene akkor, mely azt mondja meg, hogy az emberek saját érdekükben cselekedjenek?

— Minthogy így van a dolog, csak még valami hiányzik az egész társadalom ujjaszületéséhez.

— Mi?

— Hogy teljes egyenlőség legyen az összes polgárok közt.

— Hát nincsen már?

— Nem addig, míg ön az ur. Most, hogy műve be van fejezve, persze le fog mondani. Micsoda! Ön habozik?

Haboztam; szívesen hallgatnám el álmom e részét, ha kötelességem nem készítetne az igazság elmondására, a pusztá igazságra, semmi másra. Haboztam, mert valami kifogáson gondolkoztam, amiért ne kelljen lemondanom. Igen, tényleg kifogáson gondolkoztam, hogy megmaradhassak abban az állásban, melyet egész életemben helytelenítettem. Talán valami tündér üzött tréfát velem. Talán az emberi természet volt az, mely míg az ész szunnyadt, érvényre jutott. De nem akartam lemondani és szilárdul elleneztem minden hasonló javaslatot. Van valami csábító abban, az emberek fölött uralkodni, azt mondhatni ennek az embernek, hogy jöjjön és jön és amannak, hogy menjen és megy. És talán azért veszedelmes egyetlen ember kezébe ily hatalmas fegyvert adni, bármily jó szándéka is legyen. »Ne bizzál a fejedelmek szavában«, nagyon jó tanács, de álomban nem jutott eszembe, míg teljhatalmam teljes élvezetében voltam. Vonakodtam lemondani és fenyegettek, hogy karhatalommal üznek el; Vilmos volt az első köztük.

— Kelj föl, kelj föl; kiáltotta és valaki tényleg vállamra ütött. Elnémultam. Meg akartam torolni a vakmerőséget, le akartam rázni a durva kezét, de egy tagomat sem tudtam megmozdítani. »Kelj föl«, hallottam újból, miközben valaki egyenesen arcomba sujtott. Egy pillanatra azt hittem, hogy valaki rám lőtt és hirtelen mozdulatot tettem orrom felé, amikor egy második ütést éreztem és vig kacajt hallottam. Amint szememet fönyitottam és föltekintettem, leánykámat pillantottam meg, amint épen föl emelte kereplőjét, hogy megismételje támadását, vig nevetés közben, míg anyja újból rám kiáltott: »Kelj föl, ked-

vesem, kelj föl. Hisz egészen meg kell merevedve lenned: egész éjjel egy kemény széken aludni!»

Elmondtam álmomat és mindenki a maga módja szerint értelmezheti. Rám nézve megnyilatkozás volt, világítótorony fénye, mely azt az utat világította meg, melyen a reformoknak haladniuk kell, ha gyorsan és biztosan akarják kivánt célukat elérni. Megmutatta nekem azt a sok kelepçét, mely a vándor útjában van és ama sok, szép, de csalóka remény veszélyeit, melyek annyi komoly vezért vezetnek félre az igazi uttól. Rám nézve az egész álomnak csak egy értelme és tanulsága volt. Ez így hangzik: Hagyják abba a különféle pártok, melyek a haladás szekerére vigyáznak, gyilkos harcaikat, aprólékos vitáikat és féltékenykedéseiket és ahelyett, hogy annyiféle irányba szertehuznának, egyesítsék erejüket a közös cél érdekében. Arra nézve nincs kétség elmémben, hogy mely irányban kell haladni. Mindnyájan a föld kezelését akarják reformálni. Hódítsák meg először a földet és ha épen kell, vitázzanak a kezelés mikéntjéről akkor, amikor már elűzték az ellenséget. Ezért a közös ellenség ellen közös szövetségbe lépjenek, zászlójukra pedig ezt a jelszót írják:

A FÖLDET A NÉPNEK

TARTALOM

Jászi Oszkár Előszava	3
A Fordító Előszava	9
I. Egy politikai kirándulás és ami belőle következett	11
II. Az új alkotmány	15
III. Egy csavargó	20
IV. A kereskedő	27
V. A szocialista	33
VI. A vasutigazgatók küldöttsége	39
VII. Az Új Folyó Társaság igazgatói	47
VIII. Még egy beszélgetés a szocialistával	53
IX. A Szabadság- és Tulajdonvédő Liga	64
X. Ügyvédi csürés-csavarás	74
XI. Még néhány jogi szemfényvesztés	80
XII. Jogi etika	88
XIII. Pap és paraszt	96
XIV. A tőke utolsó fenyegetése	105
XV. A vég kezdete	118